

शब्दशिवार कथा विशेषांक

RNI :MAH MAR/2016/70906

शब्दशिवार

कथा विशेषांक

जुलै २०२०

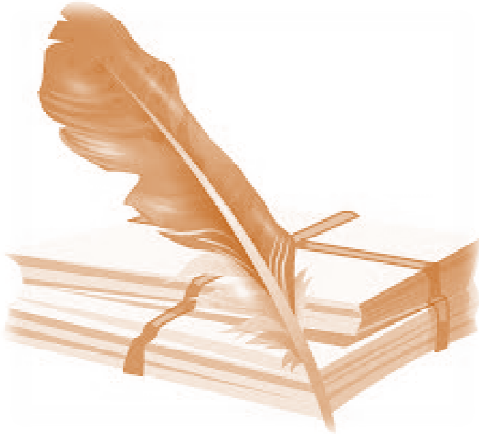

उत्तररात्र व इतर कथा

शब्दशिवार

कथा विशेषांक

जुलै २०२०

संपादक

कुमुदिनी सिद्धेश्वर घुले

कार्यकारी संपादक :

प्रा.नारायण घुले

संपादन सहाय्य

तनुजा ढेरे

मुखपृष्ठ

मुद्रण

कृतिका DTP

वितरण व्यवस्थापक

सय्यद शेख

सप्तर्षी प्रकाशन

गट नं. ८४/२ दामाजी कॉलेजपाठीमागे

मंगळवेढा जि. सोलापूर ४१३३०५

दूरध्वनी : ९८०४०४७०७७ / ९८२२७०१६५७

ईमेल : saptarsheepublishan@gmail.com

संकेतस्थळ : www.sapatrshee.in

*हा अंक कुमुदिनी सिद्धेश्वर घुले यांनी मालक सप्तर्षी प्रकाशन यांच्यासाठी कृतिका प्रिंटर्स गट नं. ८४/२ दामाजी कॉलेजपाठीमागे मंगळवेढा जि. सोलापूर ४१३३०५ येथे छापून सप्तर्षी प्रकाशन मंगळवेढा येथे प्रसिद्ध केला.

संपादकीय ...

सन १८९० साली हरिभाऊ आपटे यांनी करमणूक पत्र सुरू केले आणि आधुनिक मराठी कथेचा जन्म झाला. त्याच सुमारास झाला. हरिभाऊंच्या 'स्फुट गोष्टी' पासून आधुनिक मराठी कथेची सुरुवात झाली. सन १९४३-४४ नंतर मात्र हे स्वरूप बदलले.. नवे कथालेखक उदयास येऊ लागले. कथेचे स्वरूपही जुनी चाकोरी सोडून नवे स्वरूप धारण करू लागले. नव्या लघुकथांमधून जीवनाचे अधिक वास्तव, अधिक सूक्ष्म आणि अनुभवांच्या विविध पातळ्यांवरून घडणारे दर्शन होऊ लागले. ती मानवी मनाचा खोलवर वेध घेऊ लागली. संपूर्ण गोष्ट, लघुकथा व नवकथा अशा विकासाच्या चार टप्प्यांतून मराठी कथा बहरत गेली. आज आधुनिकतेच्या संकल्पनेत मानवी. जीवन विलक्षण गुंतागुंतीचे बनले आहे. मानवाला वेगवेगळ्या समस्यांना तोंड द्यावे लागत आहे आणि जीवनाला एक विलक्षण गती मिळाली आहे. आज मानवालाही त्याबरोबरच बदलावे लागत आहे. कोरोना सारख्या मानवी जीवनावर प्रश्नचिन्ह उभ्या करणाऱ्या महामारीसारख्या समस्या आ वासून उभ्या आहेत आणि यातून मार्ग काढत काहीसे थबकलेले मानवी जीवन नव्याने उभारी घेत आहे. अशा या समस्यांचे चीत्रांदेखील कथा अविष्कारात डोकावते,

शब्दशिवार कथा विशेषांक

दरवर्षी राज्यस्तरीय कथा स्पर्धेतून उत्तमोत्तम कथांचा निवडल्या जातात. याहीवर्षी शंभराहून अधिक प्रतिभावंत कथा लेखक लेखिकांनी मोठ्या उत्साहाने या कथा यज्ञात सहभाग नोंदवला . लिहित्या हातांना उत्तेजन देण्यासाठी आणि मान्यवर लेखक लेखिका यांच्या कथा सह नवलेखकांना मार्गदर्शक ठरतील या उद्देशातून दरवर्षी कथास्पर्धा आयोजित केली जाते. याहीवर्षी सर्वच लेखक व लेखिकांनी अत्यंत दर्जेदार आणि सुंदर कथा आमच्या आवाहनाला प्रतिसाद देऊन पाठवल्या त्याबद्दल प्रकाशन अत्यंत ऋणी आहे. कथा स्पर्धा विजेत्या व उत्तेजनार्थ सर्व कथांचा समावेश शब्द शिवार कथा विशेषांकामध्ये करून समृद्ध कथा विशेषांक आपल्या हाती देताना आनंद होत आहे. कथा लेखक व लेखिकांचे हार्दिक अभिनंदन आणि पुढील साहित्यिक वाटचालीस अनेक शुभेच्छा...!

संपादक

कथानुक्रम

- ६ | उत्तररात्र
- २३ | अनोळखी
- ३० | जाणीव
- ४१ | शेजारधर्म
- ५० | एका सांजेला
- ५८ | सरता संचिताचे शेष
- ६६ | हौश्या
- ७२ | बाहुली
- ८२ | इस्कोट
- ९८ | कशासाठी? पाण्यासाठी...!
- १०७ | विठ्ठल विठ्ठल

उत्तररात्र

दारावरच्या बेलच्या आवाजाने वाचनात गुंग होऊन गेलेली वसुधा क्षणभर दचकलीच .तिने भिंतीवरच्या घड्याळाकडे नजर टाकली.रात्रीचे जवळ जवळ अकरा वाजत आले होते . इतक्या रात्री कोण असावं? वसुधाला अंदाजच येईना .

तिने दरवाजा उघडला .सेफ्टी डोअरच्या बाहेर श्रीनिवास उभा होता .त्याला बघून तिला आश्चर्य वाटले. .सेफ्टी डोअर उघडत ती म्हणाली ,

"तुम्ही ? यां ना आत या".

श्रीनिवास आत आला .त्याने दरवाज्याच्या भिंतीलगत असलेल्या शोकेस जवळ बॅग ठेवली .शू रॅक जवळच्या स्टुला वर बसून बूट काढले .वसुधा श्रीनिवास साठी पाणी घेऊन बाहेर आली

तो सोफ्यावर बसला.ती त्याच्या समोर बसली.

"शौनक कुठाय ?" त्याने विचारले.

"शाळेच्या ट्रिपला गेलाय. परवा परत येईल."

" त्याचा अभ्यास आणि खेळ कसा चाललाय?"

"जोरात.स्कॉलरशिपच्या परीक्षेला बसणार आहे .जिद्दीआहे "

"अगदी तुझ्यासारखा "श्रीनिवास सहज म्हणाला.

"काँफी करू ?"

"नको . काहीतरी जेवतो .तुझ्या हातचं .काय केलस जेवायला ?"

" काहीच नाही .एकटी साठी कुठे करत बसायचं? झोपताना फक्त दूध घेणार होते. पण आता तुमच्यासाठी करते."

श्रीनिवासला वाटलं वसुधा तशीच आहे .त्यावेळीही एकटी असली की काहीही खाऊन वेळ निभवायची. मन लावून रांधायची ती फक्त आपल्यासाठी आणि नंतर शौनकसाठी.

"काय करू जेवायला?"वसुधानेच विचारले.

"काहीही कर .तुला आवडेल

वसुधा आत निघाली . काहीतरी आठवल्यासारखं श्रीनिवास उठला बॅग उघडत म्हणाला ,

"वसुधा,हे शौनकसाठी", प्लास्टिकच्या कव्हर मधील टी-शर्ट तिच्या हातात देत तो पुढे म्हणाला ,

"आणि हे तुझ्यासाठी .तुझी आवडती काजू कतली " .

काजूकतली च्या बॉक्स बरोबर त्याने आणखी एक प्लास्टिकचा पाऊच तिच्या हातात दिला.सोनचाफ्याच्या फुलांनी भरलेला.

ती हरखली. अजूनही श्रीनिवासने लक्षात ठेवलीय आपली आवड आणि आवडती सोनचाफ्याची फुले. तिने फुलांचे पाकीट शोकेस वर ठेवले आणि बाकीच्या वस्तू घेऊन आत गेली

श्रीनिवास ची नजर हॉल मधून फिरत होती.दोघानी मिळून जसं सजवलं होतं तसंच अजूनही होतं.काहीच बदल नव्हता. आज आल्यावर दार उघडणारी वसुधा ही तशीच वाटली.

स्वयंपाक घरात वसुधाची लगबग जाणवत होती.श्रीनिवासला वाटलं असंच उठून आज जावं. पूर्वी वसुधा किचन ओट्याजवळ कामात असायची आणि आपण तिच्याशी गप्पा मारत मधूनच तिला मदत करत ओट्यापाशी रेलून उभे रहायचो.कधी कधी तिची मस्करी करत.श्रीनिवास त्या आठवणींनी खुलला. किती तरी वेळ तो त्या आठवणीमध्ये तसाच रमला.

"चला जेवायला.सगळं तयार आहे ".हॉलमध्ये पसरलेलं वर्तमानपत्र आवरून ठेवत ती म्हणाली,

"कपडे बदलून घ्या. कॅफर्टेबल वाटेल.तुमच्या कपाटात आहेत कपडे."

श्रीनिवास बेडरूममध्ये गेला.सगळं तसंच. त्याने कपाट उघडले.नीटनेटके लावून ठेवलेले कपडे जणू त्याचीच वाट पाहत होते.तो निश्चित परत येईल म्हणून.

श्रीनिवास जेवण्याच्या टेबलाजवळ आला तेंव्हा वसुधा पाने वाढत होती. हिरवीगार चटणी, बटाट्याच्या काचऱ्या, गरम गरम पोळ्या आणि साजूक तूप घातलेला वरण-भात.त्याला आवडणारा मेन्यू.त्यात वसुधाच्या हातची चव.

" या वेळचं इतकं कशाला करत बसलीस ?" श्रीनिवास म्हणाला.

ती फक्त हसली.

"तू ही बस ना जेवायला ". खुर्चीवर बसत श्रीनिवास म्हणाला.

वसुधा जेवायला बसली.चवीने जेवणाऱ्या श्रीनिवासकडे तृप्त नजरेने पहात राहिली

स्वयंपांक घरातले सगळे आवरून वसुधा बाहेर आली.हॉल जवळच्या टेरेस मध्ये श्रीनिवास उभा होता. ही त्याची जुनी सवय. चांदण्या रात्री टेरेसवर असा जागा रहायचा. कॉफी पित चांदणं झेलायचा.

तिने त्याला एकदा विचारलेही होते.त्यावेळी श्रीनिवास किती छान बोलला होता.म्हणाला होता,"वसुधा,ही उत्तर रात्रीची वेळ जेवढी शांत तेवढीच गूढ. स्वतःचा शोध घेत असल्यासारखी.हुरहुर लावणारी. काहीतरी गवसल्याची आणि काहीतरी नकळत निसटत असल्याची एक अनामिक हुरहुर या वेळेत असते. चंद्रप्रकाशात न्हाऊन

निघालेली उत्तर रात्र.बाहेरचं चांदणं मनात झिरपत राहतं आणि मनाचा कोपरा न कोपरा स्निग्ध प्रकाशाने उजळून जातो. वाटत राहतं आपण जगाचे स्वामी आहोत.ज्याची भिती वाटत असते अशा कितीतरी गोष्टी, ज्या मनात असतात त्या प्रकाशित होतात.वितळून जातात आणि मग एक हवीहवीशी वाटणारी शांतता सगळ्या मनभर पसरते.हे सगळं फक्त उत्तर रात्री घडतं म्हणून मला ही वेळ आवडते. आपलीच आपल्याशी नव्याने ओळख होण्याची वेळ".

तेव्हांपासून आपणही या उत्तर रात्रीच्या प्रेमात पडलो. वसुधाची चाहूल लागल्यावर श्रीनिवासने मागे वळून पाहिले. तिच्याकडे बघून तो हसला.तोच समंजसपणाचा भाव.

"आज असे अचानक आलात?"त्याच्या बाजूला उभी रहात वसुधाने विचारले.

" आवडले नाही का मी आल्याचे?"

"नाही. तसं अजिबात नाही.सहज विचारलं ".

"इथल्या एका कंपनीतील अधिकाऱ्यांबरोबर मिटींग होती.मी पूर्वी इथंच होतो म्हणून मुंबईतील कंपनीने मलाच पाठवले.किती वर्षांनी इथे आलो. पण तुला भेटल्याशिवाय, बघितल्याशिवाय चैन पडेना.परत

जावसं वाटेना.मिटिंग संपायलाच दहा वाजले मग सरळ इकडे आलो. बुकिंग केलेल्या हॉटेलवर गेलोच नाही. उद्या सकाळी लवकर परत निघणार आहे म्हणून रात्री उशीर झाला असला तरी आलो."

दोघेही काही वेळ स्तब्ध राहिले.

श्रीनिवास काहीतरी आठवल्यासारखं तिला म्हणाला,

"हॉल मधल्या शोकेस वर मी एक कागद ठेवलाय.त्यावर एका रिश्तावाल्याचा फोन नंबर आहे. त्यानेच मला मघाशी इथे सोडले.जवळच राहतो म्हणाला.सकाळी सव्वासहापर्यंत येईल तो मला न्यायला.काही बदल झाला तर कळवायला त्याने कागदावर नंबर लिहून दिला."

वसुधाच्या डोळ्यात पाणी तरळले. कसले ते तिलाही नीट उमजेना. खूप बोलायचे होते पण शब्द जुळेनात. ती तशीच उभी राहिली.

बाहेरच्या चांदण्यांकडे बघत श्रीनिवास म्हणाला,

"वसुधा तुला एक जाणवतंय ?"

"काय?"

"इतक्या वर्षांनी आज आपण एकमेकासमोर आलो. भेटलो.पण त्या भेटीत अवघडलेपण आलं नाही."

"हं"

" मधली कितीतरी वर्षे हातातून ओघळून गेलीत पण हात रिते झाले नाहीत.कां माहित आहे?"

"तुम्ही म्हणताय ते खरं आहे. तुम्ही दरवाज्यात उभे राहिलात आणि मधली थबकलेली पाच वर्षे पुन्हा चेतनामय झाली.जणू कधी थबकलीच नव्हती.खरंच असं कां झालं?"

"कारण आपण एकमेकापासून जरी दूर होतो तरी एकमेकांबरोबरच जगत होतो. म्हणून नात्यात अवघडलेपण आलं नाही."

" म्हणजे ?"

"म्हणजे आपण एकमेकांच्या मनात होतो. मनातल्या मनात एकमेकांबरोबर जगत होतो. एखाद्या शोकेस मध्ये छानसी साडी पहिली की वाटायचं या साडीत तू कशी दिसशील? एखादा सामजिक इश्यू पेपर मध्ये वाचला की वाटायचं तू कशी रिअॅक्ट झाली असतीस?"

बोलता बोलता श्रीनिवास हसला. काहीतरी आठवल्यासारखं.

"हसलातसे ?" नकळत वसुधाच्याही चेहऱ्यावर हसू उमटले.

"काही नाही."

"नाही कसं ? सांगा ना." असा हट्ट धरण्याची वसुधाची पद्धत अजूनही तशीच होती.

"तू वेडा म्हणशील मला."

वसुधा मनात म्हणाली वेडेच आहात तुम्ही. हा वेडेपणाच तर आवडायचा. आजही आवडतोय.

श्रीनिवास पुढे म्हणाला,

"म्हटलं ना तुला एखाद्या शोकेस मधील मला आवडलेल्या साडीत तू कशी दिसशील हा विचार यायचा म्हणून. हा विचार आला कि मी ती साडी विकत घ्यायचो."

वसुधा आश्चर्याने त्याच्याकडे पाहत राहिली.

"मग करायचात काय त्या साडीचं?"

"घरी आणून कपाटात ठेवून द्यायचो. आत्तापर्यंत अशा दहा-बारा साड्या कपाटात घेऊन ठेवल्या आहेत."

वसुधाचे डोळे भरून आले. तिने प्रयासाने स्वतःवर नियंत्रण ठेवले.

"कॉफी घेऊ या ?" वसुधाने विचारले.

"हं." श्रीनिवास अजूनही कुठल्यातरी स्वप्नांत अडकल्यासारखा बोलला. ती आत वळली. कॉफी मध्ये वेलची टाकताना वसुधाला जाणवलं, कॉफी घेऊन रात्री जागण्याची, नव्हे रात्र जागवण्याची ही श्रीनिवासची

सवय आपण अजूनही लक्षात ठेवलेयं. कॉफीत वेलचीही आपण अगदी सवयीने घातली. जणू रोज रात्री श्रीनिवास तिच्याच हातची कॉफी घेतोय.

वसुधा कॉफीचे मग घेऊन बाहेर आली. टेरेसच्या कठड्याला रेलून श्रीनिवास उभा होता. चांदण्याचा प्रकाश थेट त्याच्यावर पडला होता.त्याचा सतेज चेहेरा त्या चांदण्यात उजळला होता.त्याच्या शेजारीच कठड्याला रेलून वसुधा उभी राहिली.

कॉफी घेत श्रीनिवास म्हणाला,

"किती छान वाटतयं ना?"

"हो.मीही उत्तर रात्री बाहेर उभी राहून किती तरी वर्षांनी असा चंद्र पाहतेय."

"आकाशातला हा चंद्र,ममत्वाने त्याचे पाझरणारे चांदणे, झाडांच्या ह्या निःशब्द सावल्या आणि हवेतला हलकासा गारवा.कितीतरी दिवसांनी असा निवांतपणा अनुभवतोय."

ती हळूच हुंकारली.

तोच पुढे म्हणाला,"हे सगळं बऱ्याच वेळा असतं. दिसतंही.पण आज तुझ्याबरोबर ही उत्तररात्र अधिक सुंदर वाटतेय."

"माझ्यामुळे ? अजूनही?"

"हो.वसुधा, आयुष्य सजवणं आणि सावरणं यात खूप फरक असतो.सामान्यपणे माणूस आयुष्य सावरतच जगत असतो. नातीगोती प्रतिष्ठा सगळं सावरत आणि सांभाळत जगत असतो. हे सावरणं कुणाच्यातरी साथीने जेव्हां बेभान होतं, एखाद्या कवितेसारख होतं तेव्हां आयुष्य सजतं.अशी माणसे भाग्यवंत असतात."

श्रीनिवास असं काही बोलू लागला की. त्याच्या आवाजात असाच हळवेपणा तेव्हां येत असे आणि आता ही येतोय.

वसुधा वेताच्या खुर्चीवर बसून श्रीनिवासकडे पहात होती. त्याच्या चेहऱ्यावरच प्रांजल पणा, स्वरातील खरेपणा तिच्या मनात झिरपत होता.

काँफीचा कप छोट्याशा टिपॉयवर ठेवून तिथल्याच अरुंद दिवाणावरच्या लोडावर डोकं टेकवून श्रीनिवास विसावला.

"झोपताय कां थोडावेळ? आत बिछाना घातलाय."

"नको," हातातल्या घड्याळाकडे पहात तो म्हणाला, "पहाटेचे पावणेचार वाजताहेत.मी थोडावेळ पडतो. जर डोळा लागलाच तर मला साडेपाचला उठव.सव्वा सहापर्यंत रिक्षावाला येईल."

"थकला असाल दिवसभर. शांत झोपा थोडावेळ."

"झोप नाही येणार आणि खूप खूप थकलोय वसुधा.हा थकवा आजचा नाही.गेल्या कित्येक वर्षांचा आहे.शरीराने थकलोय .....त्यापेक्षा मनाने जास्त थकलोय..... गात्रं थकलीत..... स्वप्नंही थकलीत." बोलता-बोलता श्रीनिवास झोपी गेला

वसुधा खुर्चीवरून उठली. दुलई घेऊन परत आली.श्रीनिवासची आवडती दुलई.त्याच्या कपाटात तिने तशीच जपून ठेवलेली.तिने अलगद ती दुलई श्रीनिवासच्या अंगावर घातली.परत खुर्चीवर बसली. दोन्ही हात डोक्याखाली घेऊन एखाद्या निष्पाप लहान मुलासारखा तो झोपला होता.तिच्या सोबतीच्या विश्वासाने. त्याचे काळेभोर दाट केस ,भव्य नितळ कपाळ. वसुधा त्याच्याकडे पाहत राहिली. तिला क्षणभर मोह झाला,उठावे आणि त्याच्या भव्य नितळ कपाळावर अलगद ओठ टेकवावेत.

श्रीनिवासकडे बघता बघता तिला जाणवलं. मधली वर्षे हातातून निसटली पण आपल्या मनात श्रीनिवास अजूनही तसाच आहे .पूर्वी तो संध्याकाळी घरी परतला की घर भरून गेल्यासारखं वाटायचं. कालही

त्याला दरवाजात बघून तसंच वाटलं.घर भरल्यासारखं.मन भरल्यासारखं.

श्रीनिवास कडे पाहता पाहता तिचे मन मधली कितीतरी वर्षे ओलांडून मागे गेले अगदी रीतसर ठरवून लग्न झाले होते तिचे आणि श्रीनिवासचे. पाहायला आला तेव्हाच श्रीनिवास तिला आवडला होता. तो इथल्याच एका कंपनीत इंजिनियर होता. मुळचा साताऱ्याचा पण नोकरीसाठी कोल्हापूरला आला.कंपनीत सगळ्यांचा मित्र.

लग्नानंतर तर ती प्रत्येक क्षणी श्रीनिवासच्या नव्याने प्रेमात पडत गेली. त्याचा लाघवी स्वभाव. कुणाच्याही मदतीला धावण्याची वृत्ती आणि विशेष म्हणजे तिच्यावर असलेला त्याचा जीव. त्याच्या डोळ्यातील समंजस प्रेमभाव तिला त्याच्या प्रेमात पाडायचा.वसुधा आईवडिलांची एकुलती एक लेकर. श्रीनिवास तिच्या आई-वडिलांनाही मुलासारखाच वाटायचा.कधी जावई वाटलाच नाही.

शौनकचा जन्म झाला त्यावेळी श्रीनिवासने तिची जीवापाड घेतलेली काळजी. तिच्या करिअरची घेतलेली काळजी.तिची बँकेतली नोकरी. तिची होणारी धावपळ पाहून श्रीनिवासने कितीतरी जबाबदाऱ्या आनंदाने स्वीकारल्या.शौनक रात्री जागायचा तेंव्हा वसुधा इतकी जबाबदारी तो ही निभावायचा.

दोघांनी मिळून हे घर घेतलं शहरापासून जवळच असलेल्या उपनगरांमध्ये. श्रीनिवासची रसिकता घराच्या कोपऱ्या कोपर्यांतून दिसायची.सगळं आयुष्य कसं दृष्ट लागण्यासारखं. श्रीनिवासच्या प्रेमाने आणि सुखाच्या लाटांनी आयुष्य ओलेचिंब झालं होतं.ती, श्रीनिवास आणि शौनक.वसुधा कितीतरी वेळ त्या सुखाच्या क्षणांच्या आठवणीने मोहून गेली.

मग वसुधाला तिची आठवण आली..... लीलावतीची .....ठसका लागल्यासारखी आठवण .....लीलावती अय्यर.श्रीनिवासची सहकारी. अनेक वेळा श्रीनिवास तिच्याविषयी

सांगायचा. एकदा ती त्याच्या ऑफिसच्या कार्यक्रमात भेटलीही. सावळी, तजेलदार चेहऱ्याची. वसुधाच्या लक्षात राहिले ते तिचे जिकण्याची उर्मी असलेले डोळे आणि चाफेकळी नाकातली चमकणारी चमकी. ती वसुधाला फारशी आवडली नाही.

नंतर अनेक वेळा श्रीनिवासच्या तोंडून तिचे कौतुक ऐकू येऊ लागले. तिची कामाची पद्धत, तिची हुशारी या सगळ्यांचे श्रीनिवासने केलेले कौतुक वसुधाला आवडत नसे कधीकधी श्रीनिवासला ऑफिसमधून यायला उशीर व्हायचा बाहेर जेवण व्हायचं. कधी कधी लीलावती बरोबर. वसुधा अस्वस्थ व्हायची.

लीलावतीची आठवण झाली आणि तिच्या मनात विषादाचे तरंग उमटले. स्वतःच्या वागण्या विषयीचा विषाद. तिला ती संध्याकाळ आठवली. बँकेतून घरी आली होती. स्वयंपाक उरकून श्रीनिवासची वाट पाहत होती आणि फोन वाजला. फोनवर श्रीनिवास होता.

"वसु, मी जरा गडबडीत आहे. रात्री यायला मला फार उशीर होईल. तू....तू....."

फोन कट झाला. वसुधा./ने श्रीनिवासला मोबाईलवर फोन लावला. फोन आऊट ऑफ कव्हेरेज. पुन्हा पुन्हा तेच. तिने मोबाईल लावायचा प्रयत्न थांबवला. अशा कोणत्या गडबडीत असेल श्रीनिवास? कि कंपनीत काही प्रॉब्लेम झाला असेल? वसुधा रात्रभर श्रीनिवास ची वाट बघत राहिली. मधून मधून फोन लावत राहिली. फोन आऊट ऑफ कव्हेरेज. फोन लागतच नव्हता. श्रीनिवास आलाच नाही. सकाळी शौनक शाळेत गेल्यावर तीही बँकेत जायला तयार झाली. पुन्हा श्रीनिवासचा मोबाईल आऊट ऑफ कवरेज. तिने त्याच्या ऑफिसमध्ये फोन लावला.

"हॅलो, सुभेदार साहेब आहेत का?"

"साहेब अजून आले नाहीत." पलिकडून आवाज आला.

"म्हणजे?" वसुधाला वाटलं होतं श्रीनिवास कदाचित् ऑफिसमध्येच असेल. रात्री कंपनीत प्रॉब्लेम झाला असेल. यापूर्वी एक दोनदा असे झाले होते. पण आता मात्र वसुधा धास्तावली.

"कधी येतील?"

"माहित नाही. पण आपण कोण बोलताय?"

"मी वसुधा सुभेदार"

"मॅडम सॉरी.पण मला खरंच माहित नाही.काल संध्याकाळी ऑफिस सुटताना साहेब लीलावती मॅडम बरोबर बाहेर गेले.गडबडीत कुणालाच काही बोलले नाहीत."वसुधा हबकली. तिने फोन ठेवला. काळजीची जागा रागाने घेतली. ती धुमसतच घराबाहेर पडली. श्रीनिवास आणि लीलावती ऑफिसमधून एकत्र बाहेर पडतात काय?

रात्रभर श्रीनिवास घरी येत नाही. फोन लागत नाही.वसुधाच्या डोळ्यासमोरून लीलावती हलत नव्हती. लक्ष वेधून घेणारी.चाफेकळी नाकात चमकणारी ती चमकी .....तिचे लाडिक अविर्भाव ...वसुधा विचारांनी सैरभैर झाली.मनसोक्त रडावस वाटू लागल.तीच कामात लक्ष लागेना.

दुपारी तिच्या मोबाईलवर श्रीनिवासचा फोनआला.

"हॅलो . "ती तुटकपणे म्हणाली.

"वसू.सॉरी हं."

"कशाबद्दल ?किमान नीट निरोप तरी द्यायचा."ती चिडून म्हणाली.

"वसू, ऐक ना! मोबाईलचे चार्जिंग संपले.सकाळी मी घरी येईपर्यंत तू बँकेत गेली होतीस. थोडी विश्रांती घेऊन आता ऑफिसला निघण्यापूर्वी तुला फोन करतोय.त्याचं असं झालं वसू ....."

वसुधाने फोन कट केला. पुन्हा रिंग वाजली. श्रीनिवासचा फोन.तिने परत फोन कट केला.नंतर श्रीनिवासने फोन केला नाही.

रात्री दहा वाजता श्रीनिवास घरी आला. शौनक झोपला होता. उशीर कां झाला?हा प्रश्नही तिने श्रीनिवासला विचारला नाही. मुकाट्याने त्याचे पान वाढले.एकच ताट बघून त्याने विचारले,

"तुझं जेवण?"

"झालयं."ती तुटकपणे म्हणाली.

" बस इथं थोडावेळ.माझ्याशी गप्पा मारत."

"मला झोप आलेय."

"मला बोलायचय वसु."

"माझी काहीही ऐकण्याची इच्छा नाही."वसुधा त्रयस्थपणे म्हणाली.

"मला काही विचारायचंही नाही?निदान जाब?"

"नाही.त्याचीही इच्छा नाही."ती संथपणे म्हणाली," मी झोपायला जाते."

ती खोलीत निघून गेली. श्रीनिवासने ही जेवण अर्ध्यावर सोडलं. तोही उठला जिव्हारी जखम झाल्यासारखा.काल आपण घरी आलो नाही.त्याला वाटलं वसु रुसली असेल, रडवेली झाली असेल. तिची समजूत काढावी लागेल.पण नाही, तसं काहीच झाले नाही.त्याच्यावर ती चिडली असती तरी त्याला चाललं असतं.भांडण सुद्धा चाललं असतं.पण वसुधाचं हे तुटक होत जाणं त्याच्या कल्पनेपलीकडचे होतं. त्याला तिच्याशी बोलायचं होतं.पण ती ऐकायलाही तयार नव्हती आणि बोलायलाही.श्रीनिवास खूप दुखावला गेला.

तिला आठवत राहिले ते अबोल्यात निसटून गेलेले दिवस आणि अश्रूत बुडालेल्या रात्री.हरवलेला विश्वास आणि उरलेली धुसफूस.तिने केलेले श्रीनिवास वरचे आरोप आणि घायाळलेला श्रीनिवास. दोघांच्या

मनावर वाढत चाललेला ताण आणि विझत चाललेली नाती. ती विचार करू लागली श्रीनिवास पासून दूर जाण्याचा. तिच्या आई बाबांना श्रीनिवासची बाजू माहीत होती. त्यांना ती पटलीही होती. त्यांनीही वसुधाची समजूत घालण्याचा खूप प्रयत्न केला पण वसुधा काहीच ऐकण्याच्या मनःस्थितीत नव्हती. तिने ठरविले बँकेत बदली मागून घ्यायची आणि शौनकला घेऊन दुसऱ्या गावी जायचं.

पण एक दिवस श्रीनिवासच तिला म्हणाला,

"माझ्या कानावर आलंय वसु तू माझ्यापासून दूर जाण्यासाठी बदली मागणार आहेस. तसं करू नकोस. तू आणि शौनक इथेच रहा. इथे तुझे आई-बाबाही आहेत. परक्या ठिकाणी तुझे आणि शौनकचे हाल होतील." वसुधा मखबपणे ऐकत होती. श्रीनिवासच पुढे म्हणाला,

"मीच कंपनीचा राजीनामा दिलाय. उद्या मुंबईला जातोय. तुझं बरोबर आहे. अशा ताणलेल्या नात्याने एकत्र राहण्यापेक्षा आपण एकमेकांपासून दूर राह्यात. एखाद्यावेळी माझा पराभव मी सोसू शकलो असतो. पण माझ्या प्रेमाचा, तुझ्या माझ्या नात्यातील विश्वासाचा पराभव मला सहन होत नाही. फक्त एक लक्षात ठेव. मी सोडून जातोय, तोडून नाही. माझं तुझ्यावरचं प्रेम अजूनही तसंच आहे. शौनकला सुट्टीत माझ्याकडे पाठवत जा. नवरा म्हणून कदाचित मी तुझ्या दृष्टीने पराभूत असेनही पण बाप म्हणून मला हरायचे नाही. मी तुझाच आहे हे विसरू नकोस. माझ्या एकनीष्ठतेचे आणि तुझ्यावरच्या प्रेमाचे पुरावे तुच शोध. मी त्या विषयी काहीच बोलणार नाही. केव्हाही काहीही वाटलं तरी हाक दे. श्रीनिवास निघून गेला. ती ही निरसपणे कां होईना आयुष्याला सामोरी गेली. नंतर कितीदा वाटलं की श्रीनिवासला बोलायची संधी द्यायला हवी होती. शौनक सुट्टीत श्रीनिवास कडे जात असे. तिचे बाबा घेऊन जात. श्रीनिवासही त्याच्यावर प्रेमाचा वर्षाव करत असे.

दोन महिन्यापूर्वी दिवाळीच्या सुट्टीत शौनक श्रीनिवासकडे आठवडाभर गेला होता.बदल हवा म्हणून वसुधाही बेंगलोरला मैत्रीणीकडे गेली आणि अगदी ध्यानीमनी नसताना तिथे तिला अचानक भेटली..... लिलावती. लिलावती बरोबर वृध्दत्वाकडे झुकलेला एक पुरुषही होता. तिला पाहून लीलावती थांबली.

"नमस्कार मॅडम ! ओळखलं कां?"

तोच कानडी हेल. नाकातली ती चमकणारी चमकी.

"हं. लीलावती ." कोरड्या स्वरात वसुधा म्हणाली.

"बरोबर की हो.हे माझे वडील." बरोबर असलेल्या त्या गृहस्थांकडे बघत ती त्यांना म्हणाली,"आप्पा ह्या सुवेदार साहेबांच्या मिसेस."

तिच्या वडिलांनी वसुधाला नमस्कार केला.

"मॅडम, साहेब नाही आले?"

"नाही, ते नाही आले ."वसुधा गुळमुळीतपणे म्हणाली.

"मॅडम ,साहेबांनी अशी तडकाफडकी कंपनी कां सोडली कळलेच नाही बघा."

"तुम्हाला कसं कळलं त्यांनी कंपनी सोडल्याच ?" ,वसुधाने थोड्या संशयाने विचारले.

"मी नोकरी सोडून बेंगलोरला आले .थोडे अॅरियर्स बाकी होते म्हणून कंपनीत गेले तेव्हा समजले बघा."

"तुम्ही कधी सोडली कंपनी?"

" साहेबांनी सोडली त्याच्याही आधी पण साहेबांनी सोडायला नको होती कंपनी.त्यांना प्रमोशन मिळणार होतं.त्यासाठी ते किती काम करायचे हो.अनेक वेळा रात्री उशिरापर्यंत.मी आणि सिंदकरही काहीवेळा त्यांच्याबरोबर थांबायचो.साहेब मग सगळ्यांसाठी जेवणही मागवायचे."

लिलावतीचे बोलणे ऐकून वसुधा खजिल झाली. मनातल्या मनात हळहळत राहिली.

"मॅडम, मी कोल्हापूरला नोकरीसाठी आले होते. एकटीच होते.सुरुवातीला थोडी भाषेची अडचण होती. पण सुभेदार साहेबांनी सांभाळून घेतलं. त्यांच्याकडून खूप शिकायला मिळालं. त्यांचा आधार वाटायचा थोरल्या भावासारखा. माझे वडील मला भेटायला कोल्हापूरला येत होते तेव्हां त्यांच्या गाडीला बेळगांव जवळ मोठा अपघात झाला. मला त्यावेळी मदतीची, आधाराची गरज होती.त्यावेळी साहेब माझ्या बरोबर बेळगांवला आले. रात्रभर हॉस्पिटलमध्ये थांबले. दुसऱ्या दिवशी सकाळी माझे नातेवाईक आल्यावर साहेब घरी गेले.अॅक्सीडेंट नंतर वडिलांना बेंगलोरला एकटे ठेवणे शक्य नव्हते म्हणून मी लगेचच राजीनामा देऊन वडिलां बरोबर इकडे आले.नंतर माझे लग्न झाले.माझे मिस्टरही इथेच असतात. साहेब म्हणजे देव माणूस. जवळ आलेले प्रमोशन सोडून ते कां गेले ते कुणालाच कळले नाही." लिलावती बोलायची थांबली.

"मॅडम,साहेबांमुळे मला नवा जन्म मिळाला." लिलावतीचे वडील म्हणाले.

लिलावती गेली. पश्चातापाचे अश्रू वसुधाच्या डोळ्यात आले. आपल्या हट्टी आणि संशयी स्वभावामुळे श्रीनिवासवर तिने केलेला अन्याय तिला आठवत राहिला. अपराधीपणाची भावना तिच्या मनाला व्यापून राहिली. ती बेंगलोरहून परत आली खरी पण पराभूतासारखी. अनेकदा वाटलं श्रीनिवासची क्षमा मागावी. आपली होणारी तडफड त्याला सांगावी.आपल्याला सरप्राईज देण्यासाठी त्याने प्रमोशन बद्दल आपल्याला काही सांगितले नाही.आपल्यासाठी तो कष्ट करत होता. उशिरापर्यंत काम करत होता आणि आपण.....? तिला तिने केलेल्या

अक्षम्य चुकीबद्दल श्रीनिवासची क्षमा मागायची होती पण तिची हिंमत होत नव्हती.

तिने ठरविले होतेच शौनक बरोबर जाऊ आणि श्रीनिवासची क्षमा मागू----- आणि काल तिचा श्रीनिवास तिच्यासमोर उभा राहिला. तिच्या मनातलं जणू ओळखून. इतक्या वर्षांचे मधले अंतर तोडून. श्रीनिवास कडे पाहता पाहता तिचे डोळे भरून आले. इतका वेळ आपण श्रीनिवासशी बोलत होतो पण क्षमा मागायची अजून राहिले. पश्चातापाचे जिरवलेले कढ बाहेर काढायला वेळच मिळाला नाही. श्रीनिवास आपल्या आयुष्यात विरघळून गेलाय हे त्याला सांगायचं राहिलंय. निसटून गेलेली मधली वर्षे सांधायचीत. या एकटेपणात जे सोसलंय ते त्याच्या कुशीत शिरून त्याला ऐकवायचंय. पश्चातापाच्या भावनेने झालेली होरपळ थांबवायचीय.

चंद्रप्रकाश क्षीण होत चालला . भिंतीवरच्या घड्याळयात साडेपाच वाजत आले. ती उठली. श्रीनिवासची झोप मोडू नये म्हणून बाल्कनीचे दार हलकेच ओडून घेत हॉलमध्ये आली. शोकेसवर रिक्शावाल्याचा फोन नंबर लिहिलेला कागद होता. रिक्शावाल्याला येऊ नकोस असं सांगून तिने फोन खाली ठेवला.

चाफ्याच्या फुलांचा पाऊच काल तसाच राहिला होता. तिने चाफ्याची फुले बाहेर काढली. अजूनही टवटवीत होती. फुलांची ओंजळ चेहऱ्याजवळ आणून तिने दीर्घ श्वास घेतला. चाफ्याचा सुगंध मनात साठवून घेतला. मोकळ्या मनाने ती हलकेच हसली.

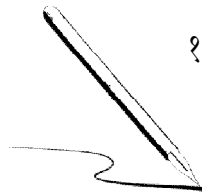
उत्तररात्र सरली होती. नवा प्रकाश उगवतीला पसरला होता.

डॉ. नयना कुलकर्णी.

१६, राधा अपार्टमेंट,

१३७/१३८, गायकवाडनगर

औंध. पुणे-४११००७

अनोळखी...

नीला सत्यनारायण

पावसाला नुक्तीच सुरुवात झाली होती. दिवसभराचं काम आटोपून रेवती घरी जाण्यासाठी ऑफिसमधून बाहेर पडली. गाडीत बसता बसता तिनं सहज घड्याळाकडे पाहिलं. रात्रीचे आठ वाजून गेले होते. काळवंडलेल्या आकाशाकडे एक कटाक्ष टाकून ती गाडीत बसली. तिने दार ओढून घेताच ड्रायव्हरनं गाडी घराच्या दिशेने हाकारली. पावसाचं लक्षण चांगलच वाटत होतं. ड्रायव्हरलाही घरी जायची घाई होती. जबाबदारीच्या सरकारी उच्च पदावर असलेल्या रेवती मॅडमसाठी त्याला थांबणं भागच होतं. ते ही इतक्या उशीरा, अशा पावसाच्या संध्याकाळी.

वास्तविक हा मोसम काही पावसाचा नव्हता. श्रावण ओलांडून भाद्रपदही आता अश्विनकडे झुकायला लागला होता. पण यंदाच्या वर्षी सगळेच ऋतु बदलले होते. श्रावणात आषाढाच्या धारा लागल्या अन् आषाढ नुसताच पाऊस पाण्याच्या चिंतेत गेला. अन् हा आता असा वेळी अवेळी पडणारा वेडा पाऊस.

"आव्हाड, आज पाऊस फार लागलाय. मला चटकन् घरी सोड व तसाच गाडी घेऊन घरी जा." रेवतीनं आस्थेनं ड्रायव्हरला सांगितलं. त्याची आजारी बायको, लहान लहान मुलं सर्वांची जबाबदारी सांभाळत तो नोकरीही प्रामाणिकपणानं व जिवाला जीव देऊन करीत होता याची कल्पना रेवतीला असल्यानं, कार्यालयीन नियम शिथील करुन रेवती त्याला असल्या सवलती वारंवार देत असे.

उत्तरादाखल होय किंवा नाही म्हणण्याऐवजी ड्रायव्हरनं गाडीचे ब्रेक दाबल्याचं जाणवून रेवतीनं विचारलं "काय रे काय झालं?"

ऑफिसच्या जरा पुढे, थोड्याशा अंतरावर रस्त्याच्या दिव्याच्या उजेडात ती दोघं दिसली. संध्याकाळी तिच्याशी कामानिमित्त चर्चा करायला आलेली ती इटालियन नवरा बायको. गाडी रस्त्यात बंद पडलेली अन् अशा पावसात कोणी मदतीसाठी थांबायला कबूल नाही.

"तू बरं ओळखलस रे त्यांना. शाबास, हुशार आहेस" असं ड्रायव्हरला उद्देशून म्हणत रेवती गाडीतून खाली उतरली. चिंब भिजलेल्या त्या दोघांना घेऊन गाडीत परतली. त्यांच्या वकीलातीत (Embassy) जाऊन मदत मागून त्यांची गाडी खेचून न्यायला लागणार होती. इथे त्यांच्या ओळखीचं दुसरं कोणीच नव्हतं. रेवतीनं त्यांना त्यांच्या इच्छित स्थळापर्यंत पोचवायची जबाबदारी घेतली.

त्या दोघांना सोडून परताना बरीच रात्र झाली होती. रस्त्यात थांबून फोन करावा तर फोनही लागत नव्हते.

एव्हाना सारे रस्ते निर्जन आणि जलमय झालेले होते. घरी पोचायला बराच वेळ लागणार होता. पाण्यातून मार्ग काढताना गाडी अगदी कासवाच्या गतीने चालत होती.

पावसाचा मारा एवढा होता की चार पाच फुटांपुढचं काहीच दिसत नव्हतं. गाडीच्या काचा बंद असल्यानं त्यावर बाहेरून जमलेल्या धुक्यानं बाहेरचंही काही दिसत नव्हतं.

एवढ्यात एक प्रकाशझोत गाडीच्या पुढच्या काचेवर झेपावला. पुन्हा पुन्हा झेपावत राहिला. "समोरून येणाऱ्या गाडीपासून सांभाळ हो बाबा" रेवतीनं काळजीच्या सुरात ड्रायव्हरला सांगितलं.

"मॅडम, कोणीतरी आपल्याला गाडी थांबवायचा इशारा करतोय. तो बघा तो सरदार. बायको पण दिसतीय सोबत, गर्भारशी आहे वाटतं."

आव्हाडनं आँखो देखा हाल रेवतीला ऐकविला. रेवतीने त्याला गाडी रोखण्याची आज्ञा दिली.

क्षणभर रेवतीच्याही मनाची चलबिचल झाली. एवढ्या रात्री, एका शिखासाठी थांबायचं आपण? अतिरेकी तर नसावा हा? बायको बरोबर असलेला माणूस कशाला करेल अतिरेकीपणा? एक ना अनेक विचार. क्षणार्धात् तिच्या मनात चमकून गेले. एकदा वाटलं करावं दुलक्ष अन् गाठावं घर, पण पुन्हा वाटलं थांबावं. अडचणीतला माणूस फक्त माणूस असतो. त्यात कसली आलीय जात पात.

शेवटी संस्काराचा विजय झाला. रेवतीनं ड्रायव्हरला सांगितलं "बघ जा काय हवयं त्यांना." ड्रायव्हरनं गाडीचं दार उघडलं तसं रेवतीच्या हृदयाचं पाणी पाणी झालं. झटकन् मंगळसूत्र पदराखाली दडवून तिने हातातली पर्स दोन पायांच्यामध्ये कोंबली. वरुन निःश्या सारख्या करुन भेदरलेल्या मनानं ती आव्हाडच्या परतण्याची प्रतीक्षा करू लागली.

"मेमसाब मैं यहाँ एक घण्टे से अटका हूँ. कितनी गाडियाँ, रिक्शे, टैक्सी को हाथ दिखाया, कोई रुकता ही नहीं. मेरी बहन बिमार है. तुरन्त अस्पताल नहीं पहुँचाया तो कुछ भी हो सकता है. मेरा स्कूटर खराब हो गया है. आप अस्पताल तक पहुँचा दे, बाद में मैं देख लूंगा जी" हात जोडत सरदाजी काकुळतीला येत बोलला.

रेवतीनं हाताच्या इशाऱ्यानं दोघांना आत यायला सांगितलं. तिच्या हृदयाचे वाढलेले ठोके आता तिचे तिलाच ऐकू यायला लागले होते. हॉस्पिटलच्या दारासमोर गाडी उभी राहीपर्यंतचे क्षण रेवतीने कसे घालविले तिचं तिला माहीत.

आत्ता कुठुन तरी बंदुकीची नळी येईल आणि आपलं सर्वस्व लुटलं जाईल. ती आजारी दिसणारी बहीण क्षणभरात आपला गळा दाबेल अन्

भावाबरोबर गायब होईल. अनेक शंका कुशंका तिच्या डोक्यात थैमान घालू लागल्या. घरीही या दुस्साहसाबद्दल नवऱ्याकडून, मुलांकडून आपली कानउघडणी होणार याची तिला खात्री होती. पण जगलो वाचलो तर कानउघडणी नाहीतर नवरा आणि मुलं गुडघ्यात मान घालून दिव्यापाशी बसलेली. असा विचार करून त्या लोकांना गाडीत घेतल्याचा पश्चाताप तिला क्षणाक्षणाला होत होता. आता देवावर भरोसा ठेवून हॉस्पिटलपर्यंत जाण्यावाचून पर्याय नव्हता.

हॉस्पिटलच्या दारात गाडीने ब्रेक लावले तशी ती दचकून भानावर आली. "मेमसाब का नाम क्या है?" तो सरदारजी ड्रायव्हरला विचारित होता.

झालेल्या प्रकाराने गर्भगळीत झालेला आव्हाडही बोलण्याच्या मनस्थितीतच नव्हता. सरदारजींचंही लक्ष क्षणोक्षणी विकल होत चाललेल्या आपल्या बहिणीकडे लागलेलं होतं. गाडीतून तिला उतरवताना तिला एक रक्ताती उलटी झाली. त्या गडबडीत आणि बहिणीच्या काळजीत रेवतीचं नाव, गाव विचारायचं राहून गेलं.

पुढे त्या शिखाचं अथवा त्याच्या बहिणीचं काय झालं याची चौकशी करायचं भान रेवतीला राहिलं नाही. अपेक्षेप्रमाणे घरच्यांना तिचं हे वागणं आवडलं नव्हतं. प्रत्येकाने आपापल्या परीने रेवतीला बोल लावला होता. रेवतीचा नवरा तर घडल्या प्रकारानंतर कित्येक दिवस तिच्याशी बोललाही नव्हता.

आपलं चुकलं की बरोबर हे रेवतीला अजून उमगत नव्हतं. त्या दिवशीचा तो पाऊस आणि त्या शिखाचा तो तरणाबांड पण अतिरेकी वाटणारा चेहेरा कित्येक दिवस रेवतीला शहारे आणत होता.

शहरात दंगल उसळल्याचा फोन आला तसा रेवतीने आधी आपल्या घरी फोन करून "आपल्याला दंगलीच्या ठिकाणी जावे लागेल, काळजी करू नका, उशीर होईल, मुलांना घराबाहेर पाठवू नका,

अनोळखी माणसाला आश्रय देऊ नका" वगैरे हजारी सूचना घरातल्यांना दिल्या.

"त्या सरदारासाखं पुन्हा कोणाच्या अडचणीला धावून जाऊ नकोस. कामापुरती जा व लगेच घरी परत" असं नवऱ्यानंही तिला टोमणा मारत बजावलं होतं.

दंगल झालेल्या वस्तीत पोचेपर्यंत पोलिसांनी लाठीमार, अश्रुधुर, गोळीबार सारे मार्ग अवलंबून परिस्थिती काबूत आणली होती. तिथल्या स्थानिक लोकांशी बोलून, सर्वत्र पहाणी करून आपला अहवाल लिहायला रेवतीला परतायलाच हवं होतं. घरच्यांना भेटून ऑफिस गाठावं असा विचार करून रेवतीनं आव्हाडला "गाडी घराकडे घे" असा आदेश दिला. गाडी सुरु होऊन निघणार एवढ्यात कुठूनसा मोठा गलका ऐकू आला.

समोरून जंगली पशूंच्या झुंडी याव्यात तश्या हिंस्त्र दिणाऱ्या माणसांच्या झुंडी, बेफाम होऊन दगड, विटा, सोड्याच्या बाटल्या फेकत रेवतीच्या दिशेने धावत येत होत्या. मागे जायला जागा नव्हती, पुढे जाण्यात धोका होता.

जमावाला अडवायला आलेल्या दोन पोलिसांना रेवतीच्या डोळ्यांसमोर जमावाने उभे चिरले. कोणीतरी धारदार तलवारीने कोणाला तरी भोसकले. रक्ताच्या चिळकांड्यांनी नजरेसमोरचा आसमंत भरून गेला. रेवतीला चक्कर आल्यासारखी वाटली, तिचा तोल गेला. पुढे काय वाढून ठेवलंय हे आजमावण्याची तिच्यात शक्तीच उरली नाही.

काहीतरी अंगावर कोसळल्याचा भास झाला. गरम, उष्ण श्वासांनी तिला कोंडून टाकलं. आव्हाड कसा आला नाही तिला उचलायला? ही ओल, गरम ओल कुठून ओघळते आहे अंगावर? रेवतीला आपण कुठे आहोत आणि आजूबाजूला काय घडते आहे काहीच कळना.

शुध्दीवर आली तेव्हा रेवती हॉस्पिटलमध्ये होती. तीव्र मानसिक धक्क्यासाठी तिच्यावर उपचार होत होते. दंगलीतून ती सहीसलामत बाहेर पडली होती. तिला कुठे साधे खरचटलेही नव्हते.

तिच्या घरची सर्व मंडळी उशापायथ्याशी उभी होती. रेवती जिवंत सुटल्याचा आनंद त्यांच्या चेहऱ्यावर उमटला होता. तिच्या तब्येतीची विचारपूस करण्याव्यतिरिक्त दंगली विषयी कोणी काही बोललं नाही.

“आव्हाड ड्रायव्हर सुखरुप आहे ना?” रेवतीनं नवऱ्याकडे पहात विचारलं. “होय” एवढंच त्याचं उत्तर आलं. तो अजूनही झाल्या प्रकाराच्या धक्क्यातून सावरला नव्हता.

थोड्याच वेळात आव्हाड आला. त्याला मामुली जखमा झाल्या होत्या. हॉस्पिटलने त्याची मलमपट्टी केली होती. तिच्या जवळ येऊन तो म्हणाला “मॅडम, आपले दैव बलवत्तर म्हणून आपण वाचलो बघा. नाहीतर आपली तर येळ आलीच हुती.”

एवढ्यात डॉक्टरांनी खुणावल्यावरून रेवतीचा नवरा त्यांच्याशी बोलायला बाहेर गेला. रुद्ध गळ्याने आव्हाड बोलायला लागला. “त्या दिवशी मॅडम तुम्ही त्या सरदारजीला व त्याच्या बहिणीला हॉस्पिटलात पोचवलतं नव्हं? मी फार कातावलो होतो बगा तुमच्यावर. तुम्ही तुमचा जीव फुकट धोक्यात टाकलात, सोबत माझाही. पण दंगलीच्या वेळी तो जमाव जेव्हा आपल्यावर धावून आला त्यावेळी पाठीमागच्या एका घरातून तो सरदार कुठून काय जाणो तीरासारखा धावत आला. मला ढकलून त्यानं मला त्याच्या घरात फेकलं. परतलो आणि बघतो तर तुम्ही गाडीतून खाली कोसळलेल्या. मी खिडकीतून दार किलकिलं करून बघित व्हतो. तुमच्यासाठी जीव तुटत होता बगा. जमाव तर पार जवळ येऊन पोचलेला. मी माझे डोळे घट्ट बंद केलं. परमेश्वराची आठवण केली.

विठोबाला, तुळजाभवानीला साकडं घातलं. पुन्ही धीर करुन डोळे उघडले. घरातल्यांनी मला आत ओढलं होतं. खिडकी घट्ट बंद झाली होती.

बराच वेळ नुसता दंगा, धोपा, आरोळ्या ऐकू येत होत्या. "मारो, मारो" खूप वेळ घोषणा झाल्या. नंतर सारं शांत झालं. बऱ्याच वेळानं मी लपलो होतो त्या घराचं दार उघडलं. आम्ही बाहेर आलो. जमाव सारा परतला होता. पोलिसांची नवी कुमक आली व्हती. परिस्थिती पुन्हा काबूत आली व्हती.

आपल्याजवळ आलो. आपल्या अंगावर ते शीख पोरगं पडलं होतं. रक्तानं न्हालेलं, बेहोश. आपल्याला वाचवण्यासाठी आपल्याला वरपासून खालपर्यंत स्वतःच्या शरीरानं झाकलेलं.

जमावानं त्यालाच जीवे मारलं पण पोरानंच हूं नाही की चूं नाही. पोलिसांनी त्याला उचलेपर्यंत सारा खेळ खलास झाला व्हता.

गाडी वळखली म्हणं त्यानं. त्याच्या घरची मंडळी सांगत होती. नको नको म्हणता धावला की हो, तो आपल्याला वाचवायला. दोघांना बी बचावलं पोरानं.

आणि त्याची बहीण? रेवतीने श्वास रोखत विचारलं.

"ती तर त्याच दिवशी वारली. हॉस्पिटलात जाता जाताच नव्ह कां रक्त ओकली होती?"

नीला सत्यनारायण

आय. ए. एस अधिकारी

आणि राज्य निवडणूक आयुक्त (सेवानिवृत्त)

जाणीव

निकमसरांना उठायला आज उशीर झाला आणि पुन्हा शाळेला आज उशीर होणार हे त्यांच्या लक्षात आलं. त्यांनी हेमाला आवाज दिला.

" हेमा.... हेमा.... अगं हेमा.. "

पण आतून काहीही प्रतिसाद मिळाला नाही, तेव्हा ते स्वयंपाकघरात आले व हेमाच्या जवळ येऊन म्हणाले,

" कान फुटले आहेत का ? कितीदा आवाज दिला ऐकायला नाही येत का तुला ? "

तरीही हेमा काही बोलली नाही. तेव्हा ते हेमावर धावून गेले व म्हणाले,

" हे तुझं असं वागणं तुला एक दिवस गड्ड्यात नेऊन घालील. एव्हढं आखडू वागतेस ना, तुझं थोबाडच फोडून टाकावं वाटतं . "

" मारा..मारा मला..का हात आवरला ? त्याशिवाय दुसरं येतं काय तुम्हाला .. "

" आता कसं तोंड उघडलं. आधी आवाज दिला तेव्हा का शिवलं होतं का ते ? "

" गेल्या पाच दिवसापासून तुमचे तोंड शिवलं होतं त्याचं काय ? प्रत्येक वेळेला मीच का बोलायचं ? "

" अगं नको बोलूस ...मला काही गरज नाही तुझी पण शाळेला उशीर होईल याचा तर विचार करायचास ..."

" मला माहिती आहे, तुम्हाला माझी गरज नाही म्हणून तर हे सर्व थेरं चाललेत ना ?"

त्यांनी हेमाच्या खांद्याला जोराचा हिसका दिला व म्हणाले,

" कसले थेरं सांग ना?"

" हे थेरं नाहीत तर काय आहेत. किती किती दिवस अबोला धरणं, रात्री उशिरा घरी येणं, परक्या बायांना तासनतास बोलत राहाणं, याला काय म्हणतात आणखी ?"

" लवकर घरी येऊन काय करू? तुझं थोबाडं कधीतरी उत्साही असतं का ? नेहमी तोंडावर वहाणा मारल्यासारखं तर असतं ते .. त्याला बघत बसू ?"

" बाहेर उत्साही चेहरे भेटतात ना बघायला म्हणून तर उशीर होतो घरी यायला. मग माझा चेहरा दिसणारच वहाणा मारल्यासारखा. दुस-यां बायांना बरं गुलू-गुलू बोलता येतं. त्यांना फोनवर बोलतानाही तोंडावर हसू मावत नाही. तेही माझ्या समोर! माझ्या माघारी काय होत असेल काय माहिती ?"

" कोणाला गुलू-गुलू बोलतो ग मी ?"

" काय साजूकपणाचा आव आणताय, त्या सुषमीला घंटा-घंटा रात्री-बेरात्री कोण बोलत असतं? तुमचं भूत? "

" हे बघ तुला चांगलं माहिती आहे. ती माझी कॉलेजची मैत्रीण आहे ते .. मी तिला पहिल्यापासून असंच बोलतो ."

" मग लग्नही तिच्या सोबतच करायचं होतं ना ! माझं आयुष्य का बरबाद केलं?"

" अगं हो, लग्नही केलं असतं, पण आमच्यामध्ये तसं काही असतं तर ना? निखळ मैत्री आहे गं आमची...जाऊ दे, या विषयावर आपण अगोदरही खूप वाद घातला आहे"

" हो माहिती आहे मला खूप भांडतोय आपण या विषयावर पण तरी तुम्हाला ती सुटत नाही ना ?"

" अगं आम्ही अकरावी पासून सोबत आहोत आणि आता काय म्हणू मी तिला ? ...हे बघ सुषमा आता माझं लग्न झालं तू मला बोलू नकोस, असं म्हणू ? जाऊ दे मला तुझ्यासारख्या मुर्ख बाईशी डोकं लावण्याचा कंटाळाच आलाय मुळात. कुठून नशिवात आली काय माहिती ..."

" हा विचार लग्न करतांनाच करायचा होता ना? करायची होती ना कोणती हुशार मिळत होती ती...नाहीतर सुषमाच ."

" एक नाही छप्पन्न मिळाल्या असत्या ."

" म्हणून तर एकदा नाही म्हटलं तरी पुन्हा-पुन्हा नातेवाईकांकडे निरोप पाठवत होतात."

आता मात्र निकम सर आणखी चिडले. हातातील आंगोळीसाठी घेतलेला मग्गा जोराने आपटत ते म्हणाले,

" गेल्या पाच वर्षांपासून पहातोय तुझी नाटकं. माहेरचे कुणी आलं की कशी कळी खुलते, मग तोंडावर हसू मावत नाही."

" तुमचे नातेवाईक आल्यावर कधी रडत बसले? असंच आहे ना तुमचं.. तुमच्या नातेवाईकांसाठी कितीही केलं तरी ना त्यांना समाधान, ना तुम्हाला समाधान.. सारेच माझ्या मुळावर

उठलेले .."

" काय केलं ग त्यांनी तुला? तुझ्या बापाची शपथ घेऊन सांग बरं, तू त्यांना कधी आपलं मानलंस का ?"

" माझ्या बापाची कशाला, स्वतः च्या बापाचीच घ्या ना. जेव्हा पहावं तेव्हा बापाची शपथ...बापाची शपथ, तुमच्या दारातच पडलेले आहेत की काय ते ?"

" माझ्या दरवाजात कशाला पडतील. मी त्यांच्या मुलीशी लग्न केलंय, त्यांच्याशी नाही, माझ्या दरवाज्यात पडायला."

" मी तर तुमच्या आख्या खानदानाशीच लग्न केलंय ना, सा-यांच्या पुढं-पुढं करायला."

" काय करतेस ग पुढं-पुढं ? कितीदा तर आजारपणाच सोंगच करतेस."

"आजपर्यंत तरी केलं मी त्यांचं ..यानंतर कोणाचं काहीच करणार नाही."

"नको करू-नको करू, काय समजतेस स्वतः ला ? मला तर तुझं थोबाडही पाहण्याची इच्छा नाही."

" मला तर खूपच पहावं वाटतं तुमचं थोबाड."

" मला लग्न झाल्यापासून लक्षात येत होतं तुझं ते वागणं...बरं ठीक आहे, नाही पहावं वाटत ना तुला माझं थोबाड ? मलाही हे जाणवतच होतं म्हणूनच मी एका वकिलाला अगोदरच भेटलेलो आहे. माझ्याही मनाची पूर्ण तयारी झालेली आहे आता.मलाही तुझ्या संशयखोर स्वभावाचा कंटाळाच आलाय.आज शाळेतून येतांना घटस्फोटाचे पेपर तयार करून आणतो. तुही मोकळी अन् मीही मोकळा. बोलावून घे तुला कोणाला बोलवायचे आहे ते. पाडून टाकू एकदाचा तुकडा. रोज-रोजच्या किटकिटीपेक्षा... आहेस ना तयार ?"

" हो आहे तयार, करा तुम्हाला काय करायचं ते ? मग या ना त्या सुषमीलाच घेऊन. मीही काही रस्त्यावर पडलेली नाही बळंच तुमच्यासोबत रहायला."

दोघांच्या या कडाक्याच्या भांडणाच्या आवाजामुळे चार वर्षांची निधी उठून स्वयंपाक घरात आली होती आणि भिंतीला टेकून उभी राहून ती कधी आईच्या तर कधी बापाच्या तोंडाला पहात होती, मात्र या दोघांचंही तिच्याकडं लक्ष नव्हतं..सरांनी घड्याळाकडे पाहिलं. वेळ झाला होता.. त्यांनी फेकलेला मग्गा पुन्हा उचलला व आंघोळीसाठी गेले. आधीच उशीर झाला होता. अंगावर दोन तांबे ओतून ते बाहेर आले. लगबगीने तयारी करून घराबाहेर पडले. हेमाने नाश्ता तयार करून ठेवला होता. चहा उकळत होता पण तीही नव-याला चहा घेऊन जा म्हणाली नाही. लहानगी निधी मात्र नेहमीप्रमाणे बापाच्या पाठीमागेच दरवाजाबाहेर पडली व गाडीवर बसलेल्या बापाला म्हणाली,

" टाटा पप्पा.... पप्पा.. टाटा."

पण सरांनी रागाच्या भरात निधीकडे लक्षही दिले नाही. ती हिरमुसली होऊन पुन्हा घरात गेली."

निकमसरांच्या डोक्यात मात्र विचारांचे काहूर मातले होते..... कसं शक्य आहे या बाईशी संसार करणं? ही कधीच माणसाला समजून घेत नाही. लवकर आले, तरी का आले ? उशीर झाला तरी का झाला ? आज जेवण का कमी केलं ? शाळेतून येतांना जास्त खुशीत का? हिच्याशी कसं वागावं हेच कळत नाही. वरतून काय झालं ते स्पष्ट सांगायचंही नाही.नुसतं थोबाड फुगवायचं. मलाही कंटाळाच आलाय तिच्यासोबत रहायचा. एक ते सुषमाचं भूत डोक्यात घुसलेलं. कधीतरी ती महिणा -पंधरा दिवसाला फोन करते .. काय म्हणू मी तिला ? माझ्या बायकोसमोर मला फोन करू नको. बरं तेही करेल पण कोणाच्याही

बाबतीत ही तसंच करते. नातेवाईक असो, ओळखीचे असो, पालक असो, एखाद्या शाळेच्या मॅडमचा फोन आला तरी हिचं थोबाड लगेच फुगतं. जसं मला एकमेव तेवढंच काम आहे. लोकं दारु पितात, गुटखा खातात, पाट्या करतात, रात्र -रात्र बाहेर रहातात आणि आपण कितीही नाकासमोर चाललं तरी हिला समाधानच नाही. खरंच वैताग आलाय तिच्या सोबत रहाण्याचा. बरं होईल एकदाची ही बला आयुष्यातून गेली तर... आज शाळा सुटल्याबरोबर कोणत्याही परिस्थितीत बकिलाला भेटतो. लवकरात-लवकर कागदपत्रे तयार करायला सांगतो. बँक, सोसायटी जिथून मिळेल तिथून कर्ज काढतो. गरज पडलीच तर एक्कर, दोन एक्कर शेत विकतो अन् जेवढे मागेल तेव्हाडे पैसे तिच्या तोंडावर फेकतो. निधूचं बघता येईल काय होतं ते...तिच्याकडे राहिली तरी हरकत नाही. आहेत तिचे माय -बाप पैशावाले. माझ्याकडे राहिली तरी तिला मी काहीच कमी पडू देणार नाही. आठवणही येऊ देणार नाही तिला आईची. आणखी पाहिजे काय लेकराला ?... समजते काय स्वतः ला. म्हणे थोबाड पहावं वाटत नाही तिला माझं....मला हुशार मिळाली नसती म्हणे. बघ तुझ्या नाकावर टिच्चून तुझ्यापेक्षा हुशार आणतो की नाही एका वर्षाच्या आत ते ...डोक्यात असले विचार घेऊनच निकम सर शाळेत पोहचले, तेव्हा प्रार्थना झालेली होती.सर्व मुलं आपापल्या वर्गात गेली होती. सरांनी सही केली व हजेरी हाती घेऊन ते वर्गात गेले ...

वर्गात हजेरी घेऊन झाल्यावर समोरच्याच बेंचवर बसणा-या गौरीला ते म्हणाले,

" का ग काल का आली नाही शाळेत?"

"गावाला गेले होते सर."

"काय गरज होती अभ्यास बुडवून गावाला जायची?"

"एकच दिवस गेले होते सर"

" एका दिवसाने अभ्यास बुडत नाही का? या नंतर घरी राहिलीस तर तुझं नावच काढून टाकतो शाळेतून."

गौरी बोलायला जरा फटकळच होती. ती म्हणाली,

"सर मी तर एकच दिवस नाही आले. दिक्षा तर तीन दिवस झाले शाळेत येत नाही, तिचं पण नाव काढणार का शाळेतून ? "

"ती तुझ्यासारखी न सांगता नाही गेली,अर्ज करून तीन दिवसाची सुट्टी घेऊन गेली."

" सोमवार, मंगळवार, बुधवार, झाले ना तीन दिवस. आज गुरुवार आहे आज तरी कुठे आली ती ." मध्येच शुभश्री म्हणाली.

"सर, पण दिक्षा ना कधीच सुट्टी मारत नाही. तुझ्यासारखं थोडंच नेहमी घरी रहाते म्हणून सर तिचं नाव काढतील शाळेतून? "

दिक्षाच्या गैरहजेरीतही शुभश्रीने तिची बाजू घेतलेली पाहून सरांना तिचे कौतुक वाटले व ते म्हणाले,

" दिक्षा हजर नसतांनाही तिची बाजू घेतेस. इतकी आवडते तुला दिक्षा ?"

" हो सर, ती मलाच नाही, आम्हाला सर्वांनाच आवडते."

"का गं? का आवडते ती तुम्हा सर्वांना ?"

" सर ती ना आहेच तशी. नियमित शाळेत येते, दिलेला अभ्यास वेळेवर करते, कोणालाही मदत करते.." मध्येच तोषवी म्हणाली.

" आणि ती ना सर, कधीच नाराज नसते. नेहमी हसत असते. म्हणून ना, ती नाही आली तर आम्हाला करमतच नाही."

" तोषवीचे बोलणे सरांनाही पटले. सर गरीब मुलांची, अप्रगत मुलांची, गैरहजर रहाणा-यांची माहिती ठेवत. पालकाविषयी चौकशी करत पण दिक्षाविषयी चौकशी करण्याची त्यांना कधी गरजच वाटली नव्हती पण आज सहज त्यांनी विचारलं ,

"शुभश्री, दिक्षाचे बाबा काय करतात ग? नेहमी काही काम असले तर तिचे मामा किंवा आईच येते, बाबा कधीच आले नाहीत ... "

" सर ,तिला बाबाच नाहीत " वैभव म्हणाला.

" म्हणजे वारले का ते ?.

" माहित नाही सर पण तिच्या घरात ती, तिची आई व तिचा मामाच रहातात. ते दोघांही तिचे खूप-खूप लाड करतात म्हणून ती नेहमीच खुश असते." वैभव म्हणाला.

ही चर्चा सुरु असतांनाच दरवाजात उभी असलेली दिक्षा म्हणाली,

."आत येऊ सर?"

"ये ना" सर म्हणाले.

" सर मला ना, गावावरून यायला थोडा उशीर झाला म्हणून शाळेत यायलाही उशीर झाला"

"बस-बस, काही हरकत नाही "असं म्हणून सरांनी काल अर्धवट राहिलेला ' दादी माँ का परिवार ' हा धडा शिकवायला सुरुवात केली. शिकवत असतांना सर मध्ये-मध्ये प्रश्न विचारत होते. कोणत्याही प्रश्नाला हात वर करणारी दिक्षा आज मात्र एकदाही हात वर करत नव्हती. एवढेच काय तर तिचे शिकवण्याकडेही अजिबात लक्ष नव्हते. ती एकटक भिंतीकडे पहात होती. जणू वर्गात काय चालले आहे, याच्याशी

तिचा काहीही संबंध नव्हता. सरांचं लक्ष तिच्याकडे गेलं. त्यांना आश्चर्य वाटलं. कारण जवळपास वर्षभरात दिक्षाच्या बाबतीत असं पहिल्यांदा घडत होतं, म्हणून सरांनी तिला विचारलं,

"दिक्षा, काय झालं बेटा? बरं नाही का तुला?"

"काही नाही झालं सर "असं म्हणत तिने सरांकडे पाहिलं. तिच्या डोळ्यात पाणी होतं, हे सरांच्या लक्षात आलं. ते तिच्याजवळ गेले व तिच्या डोक्यावर हात ठेवत म्हणाले,

"दिक्षा, काही अडचण आहे का तुला? तू आज अशी का वागतेस?"

मग मात्र दिक्षाच्या डोळ्यातून धारा वाहू लागल्या.

"सांगतेस ना मला काय झालं ते?"

तिने होकारार्थी मान हालवली व एक नजर वर्गातील मुलांवर टाकली. सरांना लक्षात आलं सर्वांच्यासमोर सांगायला ही अवघडते आहे म्हणून.. त्यांनी तिला दरवाज्याबाहेर आणले व म्हणाले,

"आता सांग दिक्षा तुला काय झालं ते?"

"मला ना माझ्या पप्पांशी खूप बोलावं वाटतं पण ... "

"पण काय दिक्षा?"

"पण.. ते माझ्याशी बोललेच नाहीत सर, मग मी काय करू सांगा ना?" ती हुंदका आवरत म्हणाली.

"तू आधी रडणे बंद कर व मला नीट सांग, काय झाले ते?"

दिक्षाने हुंदका आवरला. डोळे पुसले व सरांना सांगू लागली,

" मी आमच्या गावाला गेले होते. तिथं गेल्यावर माझ्या मावशीच्या मुलीने मला माझे पप्पा दाखवले. मलाही खूप दिवसापासून त्यांना पहावं वाटतं होते. त्यांना पाहिल्यावर मला त्यांना बोलावं वाटलं. मला माहिती होतं मम्मीला ते आवडणार नाही. त्यांचं घर माझ्या मावशीच्या घरापासून जवळ आहे. काल मी मुद्दाम त्यांच्यावर लक्षच ठेवलं व त्यांच्या मागे-मागे गेले. आजूबाजूला कोणी नाही पाहून मी त्यांना आवाज दिला - पप्पा....पप्पा .त्यांनी मागे वळून पाहिलं, पण ते काही बोलले नाहीत .. मग मीच म्हणाले - पप्पा, मी तुमची मुलगी दिक्षा, मला तुमच्याशी बोलायचं आहे ... "

"मग पुढं काय झालं दिक्षा...." सरांनी विचारलं.

" पप्पांनी काहीही न बोलता समोर पाहिलं व निघून गेले.." असं म्हणून दिक्षा आणखी जास्तच रडू लागली.

"असं रडायचं नसतं, तू तर हुशार आणि हिंमतवाली मुलगी आहेस ना? चल डोळे पुस बघू."

"सर माझे पप्पा मला कधीच बोलणार नाहीत का हो..?"
तिनं प्रश्न केला व पुन्हा रडू लागली. तिचे हे बोलणे एकूण निकमसरांच्या पोटात कालवा कालव सुरू झाली आणि डोळ्यात पाणी दाटले. त्यांनी तिच्या डोक्यावरून मायेनं हात फिरवला व म्हणाले,

"का नाही बोलणार पप्पा तुझ्याशी? एक दिवस नक्की बोलतील."

त्यांनी तिला थोपटलं, समजावलं पण स्वतःच्या डोळ्यातील पाणी मात्र ते रोखू शकले नाहीत ...

एवढ्यात तास संपला. सर वर्गाच्या बाहेर पडले आणि ते स्टाफरुममध्ये येऊन बसले. काय करावे तेच त्यांना सुचत नव्हतं. त्यांनी रुमाल डोळ्याला लावला आणि डोळे टिपले. छातीत दाटलेला हुंदका

शब्दशिवार कथा विशेषांक

बाहेर काढला आणि स्वतः ला सावरलं. एवढ्यात त्यांना निधीची आठवण आली आणि त्यांनी खिशातून मोबाईल काढला.हेमाला फोन लावला..

" हॅलो... हॅलो...हेमा."

हेमाने फोन तर उचलला पण काहीच प्रतिक्रिया दिली नाही. हे त्यांच्याही लक्षात आलं पण तरी तिकडं दूरलक्ष करुन ते . म्हणाले,

"आग हेमा, मी बोलतोय ..

निधूला बालवाडीत नेऊन सोडलं नाहीस ना अजून ? जाऊ दे, तिला आजच्या दिवस घरीच राहू दे ..मी लवकरच येतो घरी .. ऐकतेस ना ?"

" हो "

"बरं का .. घरीच ठेव तिला आज." म्हणत त्यांनी फोन ठेवला..

अस्वस्थ मनानंच त्यांनी वेळ काढला आणि शाळा सुटताच त्यांची गाडी सुसाट वेगानं घराच्या दिशेने निघाली, कारण त्यांना निधीला कधी भेटनं, असं झालं होतं ...

ज्योती सोनवणे-पवार,

एन 9,एल 164/2,

शिवाजीनगर, सिडको, औरंगाबाद

शेजारधर्म

" अजी सुनते हो ? फरिद के बापू..... ये देखो डाकबाबूने क्या लाया है ? शायद कोई खत है, हज कमेटी, मुंबईसे ? " अमिनाबीने घरात निरोप पोहचावा म्हणून आरोळी मारली. घरातून पासस्टी ओलांडलेले रहिममियाँ बाहेर आले.

" क्या बात है, अमिना ? कौनसा खत है बताओ तो जरा."

अमिनाने त्यांच्या हातात एक पाकिट दिलं. ते ऊघडून डोळ्यावरील चष्मा सावरत ते आतील पत्र वाचू लागले. पत्र वाचता वाचता त्यांच्या चेह-यावर एक वेगळीच चमक पसरली. पुढील मजकूर वाचता वाचतांच ते जोरात ओरडले....

" अमिना, खुदाने हमारी पुकार सुन ली, हज कमेटीका बुलावा आया है हमे. हमारी अर्जी मंजूर हो गई है. पासपोर्ट, विसाके लिये बुलाया है हमे मुंबई." ते उत्साहात बोलत होते.

रहिमभाई आणि अमिनाबी एक साधं भोळं पटोकर जोडपं. देशमुख वाडीत सर्वाशी मिळून मिसळून राहणारं. रहिमभाई महिलांच्या रिबिन, गंगावण, टिकल्या, करदोडे, आरसे, कंगवे, फण्या, गोंडे, क्लिपा आदी चिजवस्तू विकायचे तर अमिनाबी त्यांना बिल्वर-बांगड्या भरायची. त्यांच्या वाणीतला गोडवा आणि वागण्यातली नम्रता हीच काय ती त्यांची संपत्ती. वाडीतलं एकटं मुस्लिम घर. सा-यात मिसळून गेलेलं. समोरच्या आळीत राहणारे रामभाऊ यांचे खास मित्र. ही आनंद वार्ता

आपल्या मित्राला सांगावी म्हणून रहिमभाई रामभाऊच्या घराकडे निघाले.

रामभाऊ ओठ्यावर बसून शेतीच्या औजारांची पेरणीपूर्वीची दुरुस्ती करत होते. पावसाने पाठ फिरवल्याने गावात दुष्काळच पसरला होता. शेतात काम नव्हतं. पुढची तयारी म्हणून ते हा खटाटोप करत होते. रहिमभाईला अंगणात पाहताच ते उठले...

" रहिममियाँ, आओ, आओ..... आज सूर्य पश्चिमेला उगवला म्हणायचा ? बहोत दिन हुये आना नही हो रहा थां. क्या बात है भाई ? कुठे बाहेरगावी गेले होते कां ?"

" रामभाऊ, पेट-पानी के लिये घुमना पडता है. आज एक आनंदकी बात हुयी. तुमको बताये नही रह सका."

"काय बातमी आहे, नात झाली की काय लेका ? तिचीच तं वाट बघत होते नं तुम्ही दोघं ?"

" नाही भाई, अरे खुदाने बुलावा भेजा है. हजको जाना पक्का हो गया."

" रहिमभाई, ये तो वाकई खुशी की बात है ! खरंय, भगवंतानं तुमचं ऐकलंय. मुबारक हो, आपका जीवन सफल हो गया."

असं म्हणत रामभाऊने रहिममियाँला आनंदाने मिठीच मारली. बराच वेळ दोघं गप्पा मारत बसले. सीतावहिनीने आणलेला चहा घेवून रहिमभाई घरी परतले.

घरात पाऊल ठेवतांच त्यांना सुग्रास भोजनाचा सुवास दरवडलेला जाणवला.

" आगये अपने जिगरी दोस्त को मिलकर ? ..... बहोत खुश हुये होंगे ना रामभाऊ ?"

" सही कहती हो अमिना. वो मेरा दोस्त ही नहीं. सगे भाईसेभी ज्यादा अजीज है वो मुझे. ये रामभाऊ ही है, जिसने हमे यहा आसरा दिया था. धंदे के लिये भांडवल नहीं था तो पैसा दिया था. वो इन्सान नहीं भगवान है हमारे लिये. हमारा धर्म अलग, हमारा गाव अलग, हमारी कोई पहचान नहीं. पर रामभाऊ-सीताभाभी हमारे मदत को आई. और हम यहा ही बस गये ..... यहाके हो गये."

"सही फर्माते हो आप, फरीद के बापू. चलो हातपाव धो लो. खाना तैय्यार है." असं म्हणत तिनं दोघांची ताट लावली. घरात ती दोघंच होती. मुलगा-सून सुरतेला गेले होते काम धंद्यासाठी. त्यांनाही मुलबाळ नव्हतं. आजी, आजोबा घरात एखादी नात यावी याकडे डोळे लावून बसले होते. दोघं जेवू लागले.

" क्यों जी, अब पैसे का इंतजाम कैसे होगा ?"

" अमिना अस्सी हजार तो बँकमे जमा है, थोड़ी बचत करके. और चालीसएक हजार लगेंगे. सोचता हू ठेलेकी जगाह बेच दूंगा. फरीद तो देनेसे रहा. उसकी अपनी मजबूरी है."

"ठेलेकी जगाह बेच दोंगे तो आगे क्या करेंगे ? धंदा नहीं करनेका क्या ?

" अरे भागवान, हज हो गया तो सब कुछ हो गया. बस, अब घरपेही करेंगे बंगडीका धंदा. अब मुझसेभी नहीं होता."

दोघं भोजनानंद घेवून कागद पत्रांची शोधाशोध व पुर्तता करण्यात गढून गेले. दिवस पुढे सरकत होते. हज कमेटी समोर हजर होण्याची तारीख जवळ येत होती. कमी पडत असलेल्या पैश्यांची तजवीज हाच त्यांचा चर्चेचा विषय असायचा.

एके दिवशी दुपारी रहिमभाई जेवणासाठी घरी आले होते. येतांना त्यांनी मुंबई जाण्यासाठी पन्नास हजार रु. बँकेतून काढून आणले.

पैसे अमिनाबीकडे देत ते हातपाय धुवायला बाहेर गेले. तोच त्यांना रामभाऊंच्या दारी कल्ला ऐकू आला. लोकांची गर्दीही जमलेली होती. गावातला सावकार जोर जोरात ओरडत होता. तो रामभाऊने घेतलेल्या कर्जाची वसूली करायला आलेला होता. रामभाऊ त्यांची पत्नी गयावया करत होते. मुलं भितीनं एका कोप-यात दडली होती. त्यांचा मुलगा व सून गोठ्यात आवर सावर करत होते. सावकारासोबत आलेले चार धिप्पाड अंगरक्षक दांडगाईकी दाखवत होते.

" मालक, दुष्काळ काय तुम्हाले माहीत नाही का ? बघा, घरात काहीच नाही. कसं तरी पोट भरतोय. पुढल्या वर्षी फेडतो कर्ज व्याजासकट." रामभाऊ गयावया करत होते.

" राम्या, लयी झालं आता. तीन वर्ष झाली कर्जाला. रक्कम दुप्पट झाली. सारे देणेकरी असं म्हणतील तर आम्ही काय करायचं ? ते काही नाही, आज मी वसूली करुनच जाईन."

" सावकर, मी घ्यायला तयार आहे हो. पण हातात दमडी नाही आज."

"दमडी नसली तर नसू दे ..... गोठ्यातली जनावरं नेतो आज. गणू, लखू बघारे गोठ्यात कोणती जित्राव हाय ती ?"

लखू, गणू आडमुठेपणा करत गोठ्यात गेले.

" मालक एक गाय, वासरु आणी बैल जोडी हाय झ्याक."

" असं म्हणता ..... मग बैल जोडीच नेऊ या. आणा रे तिला."

" मालक, बैल जोडीच नेली तर मी जमिन कशी कसणार ? शेतात काय काम करणार. मी पांगळा होईन मालक.. तुमचं कर्ज फेडण्यासाठी तरी ही जोडी राहू द्या. मी कष्ट करीन, उपाशी राहीन, पन तुमचं कर्ज फेडीन."

" ते काही नाही, आधी कर्ज फेड. चला रं ओढा ती जोडी." असं म्हणत त्याने आदेश सोडले. त्या दांडग्या अंगरक्षकांनी बैलांना शेपट्या मोडत, ओढतच बाहेर काढले. बैल या गोधळाने बिथरले होते. त्यांच्या डोळ्यात भिती होती.

रामभाऊचा मुलगा व सून विनवण्या करत होते. मात्र, सा-यांकडे दुर्लक्ष करत दगडाच्या काळजाचा सावकार बैलांना रानटीपणाने ओढत घेवून गेला. ऋणकोला काही किंमत आणि हक्क नसतोच या जाणिवेने रामभाऊचं घर सूत्र झालं होतं. हा सारा प्रकार पाहून रहिमभाई जणू बधीर झाले. ते घरात आले व पुतळ्यासारखे बसले. अमिनानं पानं वाढली. ते जेवायला बसले. मात्र, त्यांच्या गळ्यातून घास खाली उतरेना. मित्राचे बैल म्हणजे त्यांचा जीवन जगण्याचं साधन. तेच सावकाराने हिरावून नेलं. आता त्यांचं कसं होणार. या विचारानं त्यांच्या मनात धस्स झालं. ते ताट तसच टाकून उठले.

" क्यो जी, तबियत ठिक नही क्या ? खाना क्यो छोड दिया ?"

" अमिना, बहुत बुरी खबर है, रामभाऊकी बैलजोडी सावकार ले गया कर्ज मे !"

" हाय अल्हा, ये तो सचमे बुरी खबर है. अब ऊनका क्या होगा ?"

" वही सोच रहा हू मै. तू एक काम कर. खाना ले के उनके घर चली जा. शायद उन्होने आज पकायाही नां हो. मै आता हू थोडी देर मे." रहिममियाँनी कपाटाजवळ जात कपडे घातले व ते बाहेर पडले.

रामभाऊच्या घरात दुष्काळात तेरावा महिना अशी गत झाली होती. सा-यांचे हातपाय गळून पडले होते. घरात मयत व्हावी असा सन्नाटा पसरला होता. चूल थंड पडली होती. सा-यांच्या डोळ्यातील आसवं सुखून कोरडी झाली होती. राहून राहून सा-यांच्या नजरा गोळ्यात

भिरभिरत होत्या. कपिला गाय बैलजोडीच्या वियोगात हंभरा फोडत होती. तोच घरात अमिनिबी आली आणि सीतावहिनीच्या डोळ्यातील अश्रूधारा पून्हा वाहू लागल्या. झालेली घटना सांगून त्या रडू लागल्या. अमिनाबीनं सा-यांना धीर देत जेवायला पानं वाढली. त्यांना जेवणाचा आग्रह केला. मात्र, कुणीही घासाला हात लावेना. अमिनाबीनं खूप मनधरणी केली. उपयोग झाला नाही. त्यांनी लहान मुलांना बळजबरी भरवलं. घरात जावून चहा केला. तो घेवून त्या बाहेर आल्या. मात्र, रामभाऊ-सीतावहिनी हुम्म नाही की ढिम्म नाही. जणू त्यांची वाचाच गेली होती. कुडीतला प्राणच कुणी हिरावून नेला होता. तोच त्यांना दुरवरून त्यांच्या बैलांच्या गळ्यातील घंटीचा ओळखीचा मंजूळ स्वर ऐकू येवू लागला. ते सावध झाले. बाहेर ओढ्यावर येवून सैरभैर नजरेने पाहू लागले. समोरून त्यांचीच लाल्या-काल्याची जोडी घराकडे आतूरतेने येत होती. त्यांचा स्वतःच्या डोळ्यांवर विश्वास बसत नव्हता. ते आनंदातच ओरडले .....

" सिते, आपली जोडी आली गं, पण ती कुणी आणली असेल ? आणि कशी ?"

असे प्रश्न विचारतच ते अंगणात आले. बैल ओढीने त्यांच्या जवळ येत त्यांना जिभेने चाटू लागले. दुश्या मारू लागले. रामभाऊ त्यांच्या चेह-यावर मायेने हात फिरवू लागले. त्यांना आजारु-गोंजारु लागले. दोघांच्या डोळ्यात प्रेम, आपुलकी आणि अश्रूंनी गर्दी केली होती. बैलांची कासरं रामभाऊंच्या हातात देत रहिममियां म्हणाले...

" घ्या रामभाऊ, आला नं तुमच्या जीवात जीव ? आता रडायचं नाही ..... लढायचं. नियतीशी, दुष्काळाशी, सावकाराशी."

" रहिमभाई, तुम्ही आणलत यांना ? त्या राक्षसी सावकाराच्या दाढेतून ? .... आणि कर्जाचे पैसे ?"

" ते नंतर बोलू. ऐ पोरा... ये ईकडं.... बांध यांना गोठ्यात. आनी चारापानी करं त्यांना. त्या हरामीनं असंच बांधून ठेवलं होतं त्यांना."

रामभाऊनं रहिममियाँचे हात हातात घेत ते मायेने दाबले. रहिमभाईनं त्यांना मिठीत घेत थपथपवलं. दोघं घरात आले.

" अरे भाई खाना नही खाया क्या ? अमिना तूम भी कमाल करती हो. मैंने कहा थां ना मैं कुछ करता हूं?"

" अजी, मैं तो समझा रहीथी इनको. पर ये कहा मानने वाले थे. चलो अब आ गये बैल. अब खाना खाते है. तुमभी बैठो इनके साथ. तुमने भी कहा खाना खाया है !"

अमिनाभाभीच्या खुलाश्याने रामभाऊ हळवे झाले.

"रहिमभाई तुमभी.....?"

" हा भाई मैं भी भूखां हू. मेरा यार भूखा हो ओर मैं खाना खा लू ये कैसे हो सकता है ? चलो मुझे तो भूक लगी है !"

हास्य विनोदात सारे जेवायला बसले. गोठ्यातली गाय आता शांत झाली होती. गोठा पुन्हा एकदा रवंथ करू लागला.

एकमेकांचा निरोप घेत रहिमभाई, अमिना घराकडे निघाले. परततांना अमिनाबी म्हणाल्या.....

" चलो, ये काम तो अच्छा हो गया. कल मुंबई जाना है नां ? हज कमेटीको मिलने. पैसे जमा करने है नं वहा ?"

घराच्या पाय-या चढता चढता रहिमभाई म्हणाले ....

" अमिना, एक बात कहू ? गुस्सा तो नहीं होगी ?

" नहीं जी. बतोओ, क्या बात है ?"

" हम हज नहीं जा रहे !"

" क्या कहते हो फरीद के बापू ? ..... यही सपना संजोया था नं तुमने जींदगीभर के लिये ? "

" सच कहती हो तूम. यही तो सपना था मेरा. पर मेरा दोस्त परेशान हो, और मैं हज को जावू ये मुझे कुछ अच्छा नहीं लगा. मैंने हज जाने के लिये जुगाडे हुवे पैसे साहुकार को देकर ही रामभाऊ के बैल वापस लाये है."

" क्या कहते हो फरीदके बापू ..... तो हम हज नहीं जायेंगे अब ?????"

" सही फर्माया तूमने, फिलहाल इस साल तो हम नहीं जा रहे हैं हज को. शायद खुदाभी यही चाहता हो हमसे."

" जैसा आप मुनासिब समझे. मूझे पुरा यकीन है, आप जो करोगे सही करोगे."

" अमिना सही और गलत का सवाल नहीं. यह धर्म का सवाल है. आज हमारा पडोसी सुखेकी मार सह रहाहे. इस वक्त पडोसधर्म, शेजारधर्म निभानाही हमारा सही धर्म है ! अगर खुदाने चाहा तो अगले साल अच्छी बारीष होगी. राभाऊके खेतमे फसल लहरायेगी. उसीमे मुझे मेरे खुदा के दर्शन हो जायेंगे !"

रहिमभाईने रामभाऊच्या घराकडे डोकाऊन पाहिले. ते शेतीची औजारें दुरुस्त करुन नव्या हंगामाला भिडण्याची तयारी करत होते. त्यांची औजारं मोडलेली होती परंतू मन मोडलेलं नव्हतं. त्यात दुर्दम्य ईच्छा शक्ती होती जगण्याची. दुष्काळाशी लढतांना हार न मानता नवी पेरणी करायची तयारी ते करत होते. शेतात पुन्हा पिक येईल की नाही सांगता येणार नव्हतं. मात्र, शेजारच्या अंगणातलं सुदृढ- सकस मैत्रीचं झाड बहरलं होतं.डवरलं होतं. दुष्काळाचा त्यावर काहीच परीणाम झाला नव्हता. अमिनाबी आतल्या घरात मुंबईला जाण्यासाठी भरलेल्या बॅगा

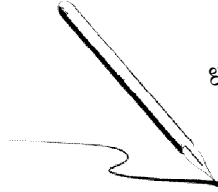
शब्दशिवार कथा विशेषांक

रिकाभ्या करण्यात गुंतली होती. कपडे कपाटात ठेवता ठेवता त्या
स्वतःशी पुटपुटत होत्या " सब तेरी महेरबानी है, तू जो चाहे वही होनी है
!"

प्रा.बी.एन.चौधरी.

देवरुप, नेताजी रोड.

धरणगाव जि. जळगाव ४२५१०५

"

एका सांजेला....

सत्तर अंशीच्या दशकात विदर्भातील अनेक मुलं औरंगाबादला मिलींद कालेजात शिकायला जायची. माझा जिवलग मित्र रवी सुध्दा या कालेजात शिकायला गेला होता. घरची आर्थिक परिस्थिती खूप हलाखीची होती. सख्ख्या मामाने त्याच्या शिक्षणाचा खर्च सांभाळला होता. रवीचं आरोग्य तसं ठीक होतं पण काही दिवसांपासून त्याच्या पोटात सारखं दुःखत असल्याने त्याने प्रायव्हेट दवाखान्यात डॉक्टरांना दाखवलं. डॉक्टरांनी अपेंडिक्स असल्याचं निदान केलं. एके दिवशी पोटात खूप त्रास वाढल्याने मित्रांच्या

सहाय्याने तो घाटी येथील सरकारी इस्पितळात भरती झाला. सांयकाळची वेळ होती. दवाखान्यात भरती व्हायची ही त्याची पहिलीच वेळ होती. वार्डात अनेक पेशंट होते. वार्डातील एका विशिष्ट प्रकारच्या दर्पामुळे रवी थोडा बेचैन झाला होता. एडमिट झाल्यावर त्याच्या बेडवर त्याला बँकेचं पासबुक मिळालं होतं. संध्या साबळे असं त्यावर नाव होतं. थोड्याच वेळात तेवीस चोवीस वर्षांची एक गोरीपान सुंदर चेह-याची नर्स वार्डात दाखल झाली. सकाळच्या पाळीतील नर्सची ड्यूटी संपत आली होती तिचा चार्ज घ्यायला बहुतेक ही आली असावी असं रवीला वाटलं.

"गुड इव्हनिंग संध्या! ये मी तुझीच वाट बघत होते...."

"जाशील गं.....एवढी काय घाई आहे!"

"घाई आहे संध्याबाई! तुझं काय.... तू अजून अविवाहित आहेस! लग्न झाल्यावर तुला पण जाण्याची घाई असेल!"

"बरं....ते राहू दे गं! माझं बँकेचं पासबुक हरवलंय....ते

इथंच राहीलं असावं असं वाटतं! ए, ...तुला सापडलं असेल तर नक्की दे.....हवं तर नाश्ता चारते!"

" नाही सापडलं गं.....खरंच सांगते! आता तू आलीच आहेस तर शोध.....इथंच कुठं असेल तर नक्की मिळेल!"

" बरं.... बघते मी. तू निघ आता."

दोन नर्समध्ये झालेल्या संवादातून रवी समजून चुकला की, रात्र पाळीसाठी आलेली नर्स संध्या आहे आणि त्याला सापडलेलं पासबुक तिचंच आहे. पासबुक परत करण्या आधी तिची थोडी मजा घ्यावी या उद्देशाने त्याने तिला प्यायला पाणी मागितलं. तिने एक जळजळीत कटाक्ष त्याच्यावर टाकला.

" प्लिज सिस्टर....थोडं द्या ना पाणी प्यायला!"

तिनं थोड्या अनिश्चनेच पाण्याचा ग्लास त्याच्या हातात कोंबला.

" नाव काय.... तुमचं सिस्टर?"

" तुला काय करायचंय माझ्या नावाशी?"

" इश्या नसेल तर नका सांगू.....पण सांगितलं तर तुमचाच फायदा आहे!"

" माझा फायदा....? कसा काय....?"

" तुमचं पासबुक हरवलंय ना....ते कुठे मिळेल हे मी नक्की सांगू शकतो!"

"असं...?? तुला जादूबिदू येते की काय....???"

" तसंच समजा हवं तर !!"

" ऐ बाबा....मी आधीच परेशान आहे. उगीच वटवट करू नकोस. निवांत पड थोडा....अन् मलाही माझं काम करू दे की!"

रवी थोडा हिरमुसला. मनात आलं देऊन टाकू या तिचं पासबुक! उगीच ताणण्यात अर्थ नाही! त्यानं लगेच पासबुक काढलं आणि संध्येच्या हातात दिलं. तिनं आळीपाळीनं पासबुक नि रवीला पाहिलं. तिचा

आधिचा मूड एकदम बदलला. उगीच आपण पेशंटवर चिडलो असंही मनात आलं. तिनं लगेच रवीला, "चुकले! माफ करा! " म्हटलं. रवीला आलेल्या संधिचा फायदा घ्यावसं वाटलं.....तो म्हणाला, " एका अटीवर माफ करतो मेडम! "

" अट.....??? कुठली अट...?"

" अट केवळ एवढीच आहे की, मी जोपर्यंत वार्डात आहे तोपर्यंत माझ्याशी चांगलं वागायचं.....मैत्री करायचीय...."

" ठीक आहे बाबा....कबूल आहे! " ती खळखळून हसली. हसतांना तिच्या गो-या गालावर एक सुंदर खळी उमटली होती!

संध्या आणि रवीची अशी विलक्षण भेट झाली आणि मैत्री फुलली. संध्यामुळे वार्डातील दिवस

खूप छान चालले होते. ती सर्व पेशंटंना तपासून झाल्यावर रवीकडे यायची आणि गप्पा मारत बसायची. रवी कधी कधी तिची जाणूनबुजून मजा घ्यायचाय. " काय मेडम ....सर्वांच्या शेवटी आमचा नंबर? बरोबर..... आहे कां हे.....?" ती काहीच उत्तर द्यायची नाही. त्याच्या टकुरावर एक हलकाच धपाटा हाणायची. अपेंडिक्सचं आपरेशन करतेवेळी रवी खूप घाबरला होता. संध्येनं त्याला खूप हिंमत दिली तेव्हा तो नार्मल झाला होता. आपरेशन झाल्यावर फळांचे ज्यूस, बिस्कीटं, टानिकची औषधं संध्या आवर्जून त्याच्यासाठी आणायची. रवी कधी कधी तिला म्हणायचा, " कां करताय.....तुम्ही माझ्यासाठी एवढं!!कोण लागतोय..... मी तुमचा!!! "

" एक मैत्रीण म्हणून करत्येय! त्यात काय एवढं!!"

रवीकडे याचं उत्तर नसायचं. तो चुपचाप तिच्याकडे बघून स्मित करायचाय! दिवस भराभर निघून जात होते. रवीची तब्येत आता खूप छान झाली होती. त्याला केव्हाही डिसचार्ज मिळू शकत होता. रवीचं मन वार्डात ब-यापैकी रमलं होतं. संध्येला ही त्याचा सहवास खूप आवडत

होता. रवीनं कायम इथंच रहावं असंही तिच्या मनात यायचंय. शेवटी डिसचार्जचा दिवस उगवला. दोघांसाठीही हा दिवस खूप मनहूस होता. मनात खळबळ माजली होती. ताटातूट.... वियोग ....दोघांनाही असह्य झाला होता.भावना उचंबळून येत होत्या पण व्यक्त करायला शब्दच सापडत नव्हते. निरोप द्यायला ती खालच्या गेटपर्यंत आली होती. दोघंही निशब्द आणि भावविव्हाल झाले होते. डोळ्यात पाणी तरारलं होतं. " भेटते नंतर .... म्हणून तिने गळ्याशी आलेला हुंदका गिळला. तोही डोळ्यातील आसवं दिसू नये म्हणून पाठमोरा होऊन जोरात निघून गेला.

डिस्चार्ज होऊन पंधरावीस दिवस झाले. दोघं एकमेकांना भेटली नाहीत. त्याकाळी मोबाईल चा शोध लागला नव्हता त्यामुळे संपर्क करणंही कठीण होतं. त्या दिवशी अचानक ती भटकल गेटजवळ रवीला भेटली. घाईत होती म्हणून फारशी बोलली नाही पण जाताना, "उद्या मला नक्की भेटा. महत्वाचं बोलायचंय तुमच्याशी!" म्हणाली.

" कुठं आणि किती वाजता भेटायचंय ....?" त्यानं विचारलं.

" बिबीच्या मकब-यात भेटू या! पाचसाडेपाचची वेळ बरी राहील! तुम्हाला जमेल ना?"

" हो....काही प्राब्लेम नाही!"

संध्येनं कशाला बोलावलं असेल याचा विचार करत असतांना त्याला रात्री कधी झोप लागली कळलंच नाही. सकाळी फ्रेश होऊन तो कालेजात गेला पण पिरीयेड करण्यात लक्षच लागत नव्हतं म्हणून लवकर रूमवर परत आला. पाच वाजायला आले तशी लगबगीने तयारी करून तो बिबीच्या मकब-याकडे जायला निघाला. मकब-याच्या गेटजवळ पोहचल्यावर त्याने तिथेच तिची वाट पहायचं ठरवलं. बरोबर साडे पाचला ती आटोरिक्षातून येऊन पोहचली. तिने लाल रंगाचा जिन्स आणि काळ्या रंगाचा सलवार परिधान केला होता जो तिच्या गो-या कांतीवर खूप उठून दिसत होता. संध्या आणि रवी आत मकब-यात पोहचले. एकांत

स्थळ बघून दोघांही विराजमान झाले. सूर्य अस्तास जात होता. थोड्यावेळ कुणीच कुणाशी काही बोललं नाही. काय बोलावं....कुठून सुरवात करावी याची जुळवाजुळव मात्र दोघांच्याही मनात सुरू होती.

शेवटी रवीनेच सुरवात केली, " वाह कयाँ बात है .. संध्याजी....मस्त दिसताय तुम्ही आज!"

"रियली...?"

" खोटं कशाला बोलू.....तुमच्या गळ्याची शपथ!"

" थॅक्स.... व्हेरी मच रवी! आपल्या माणसानं स्तुती केली की खूप बरं वाटतं....."

" एनी वे....कशाला बोलावलं संध्याजी मला...?"

" सांगते. ...घाई कसली आहे! विषयाला हात घालण्याआधी एक छान गाणं म्हणा! थोडं रिलेक्स होऊ द्या मला !"

" तुम्हाला कुणी सांगितलं मी गातो म्हणून?"

" तुमच्या मित्रांनी सांगितलं की! गाताय ना?"

" हो ....गातो! गावंच.....लागेल तुमच्यासाठी. पण कुठलं गाणं म्हणू ....ते तरी सांगा."

" आनंद सिनेमातलं, कही दूर जब दिन ढल जाये....हे गाणं येतं तुम्हाला?"

" हो येतं की.....माझ्या आवडीचं गाणं ते!"

" मला पण ते गाणं खूप आवडतं! सूर्य मावळतो आहे. रंगीबेरंगी छटा पसरल्या आहेत .....अशावेळी अजून दुसरं कुठलं गाणं म्हणणार? चला सुरवात करा....गाणं ऐकायला मी खूप आतूर झाले आहे."

रवीने एकवेळ अस्त होणाऱ्या सूर्याकडे बघीतलं. डोळे मिटले आणि तो देहभान विसरून गायला लागला. गाणं संपल्यावर त्याने डोळे उघडले. संध्या अजूनही आपल्याच तंद्रीत होती. त्यानं तिचे खांदे हलवून

जागं केलं. " कुठं हरवलात मेडम....मला वाटलं तुम्ही टाळ्या वाजवून दाद द्याल! "

" खूप मस्त गाताय तुम्ही! आवाज पण खूप सुंदर आहे! खरं म्हणजे दाद द्यायला माझ्याकडे शब्दच

नाहीत! हे गाणं जेव्हा कधी ऐकते अशीच हरवून जाते. भानच राहत नाही बघा!"

" संध्याजी, या वयात इतकं सिरीयस असणं बरोबर नाही."

" खराय तुमचं म्हणणं! पण नाइलाज आहे माझा!"

" बरं ते जाऊ द्या. मूळ विषयावर येऊ. कशाला बोलावलंत मला...?"

" मी तुम्हाला आवडतेय? अगदी खरं खरं सांगा!"

" हो....खूप खूप आवडताय....तुमचा स्वभाव आणि सौंदर्य दोन्ही खूप लाघवी आहेत!"

" मग कराल माझ्याशी लग्न....???"

ध्यानीमनी नसतांना .....थेट यष्टीवर चेंडू यावा तसा तो

तिचा आकस्मिक प्रश्न होता! काय उत्तर द्यावे रवीला कळेना! रवी काहीच उत्तर देत नाही हे बघून संध्या नर्व्हस झाली. ती परत म्हणाली, " तुम्ही चूप कां आहात हे मी समजले. मी नर्स आहे ना....त्यामुळे माझ्या चारित्र्याबद्दल तुमच्या मनात संशय असावा. पण मी खरं सांगते मी शिलवान आहे. शुध्द चारित्र्याची आहे. अगदी लहानपणी आईवडील वारले. मामांनी सांभाळलं. शाळेत घातलं. मामीच्या कडक शिस्तीत वाढले. कुठेही इकडेतिकडे पाय पडला नाही!"

" तुम्ही निर्मळ आहात.... प्रेमळ आहात.... शिलवान आहात या बद्दल काहीच दुमत नाही. जो कुणी तुमच्याशी लग्न करील तो निश्चित भाग्यवंत असेल! पुर्वजन्मीचं पुण्य असल्याशिवाय तुमच्या सारखी पत्नी

मिळणं शक्यच नाही....तरीही मी नाही करू शकत तुमच्याशी लग्न! मजबूरी.... आहे माझी! " रवी खूप काकुळतीला येऊन म्हणाला.

" मी तुम्हाला खूप खूप आवडतेय..... माझ्या चारित्र्याबद्दल आणि स्वभावाबद्दलही तुमची तक्रार नाही..... तर मग.....असं कुठलं कारण आहे ज्यामुळे तुम्ही लग्न करू शकत नाही माझ्याशी.....???"

" कारण आहे.... म्हणून तर म्हणतो....मी चंद्रपूर जिल्ह्यातील सावली या गावचा! माझे आईवडील सुध्दा अगदी लहापणीच वारलेत. मामाने प्रतिपाळ केला. वाढवलं. शाळेत घातलं. आज केवळ त्यांच्यामुळेच इथवर शिकायला आलो. मामाला एक मुलगी आहे. एका डोळ्याने अधू आहे. तिच्या सोबत माझं लग्न ठरलंय.....बोला मेडम काय करू मी???"

धोका देऊ त्यांना.... स्वतःचा स्वार्थ साधण्यासाठी तुम्हाला आणि त्यांनाही फसवू....???" आवडेल तुम्हाला हे....???"

" रवी.....यू आर रियली ग्रेट! खरंच तुम्ही ग्रेट आहात! आय अप्रेशियेट यू! तुम्ही आता जे बोललात त्यामुळे तुमच्याबद्दलचा आदर अजूनच खूप वाढलाय! तुमच्या ऐवजी अन्य दुसरं कुणी असतं तर त्याने नक्कीच संधीचा फायदा घेतला असता! ठीक आहे.... तुमच्यात मी माझा जोडीदार शोधला होता.....पण नशिवात नाही त्याला काय करणार..... तुमची माझी कहाणी सेम आहे ! जा.....लग्न करा मामाच्या मुलीशी! सुखी करा तिला! कुठलंही प्रेम..... त्याग, समर्पण याशिवाय मोठंच होऊ शकत नाही! माझं काय.... नोकरी आहे.... घरदार आहे..... या घटकेला तरी चिंता नाही! भविष्यात काय होईल त्याची काळजी आताच कशाला करायची!"

रवी आणि संध्येच्या मनातील वादळ अजूनही शमलं नव्हतं. वरवर शांतता होती पण आतून भुंकपाचे हादरे दोघांनाही बसत होते! परिस्थितीच अशी विचित्र होती की, दोघांनाही एक दुस-

शब्दशिवार कथा विशेषांक

यासाठी काही करता येत नव्हतं. जड अंतःकरणाने दोघेही उठले. गेटपर्यंत एकत्र चालत आले. गेटजवळ ती थोडीशी अडखळली तेव्हा त्याने तिचा तोंड सांभाळला. गेट बाहेर आल्यावर तिने एकवार त्याला नखशिखांत न्याहाळले आणि आटोत बसून ती डोळ्याआड झाली. रवी अजूनही आपल्याच जागेवर उभा राहून दूर पळणाऱ्या आटोकडे वेड्यासारखा बघत होता. त्याचं मन गलबलून आलं होतं....पण लोक लाजेमुळे रडूही शकत नव्हता!

श्रीनिवास गेडाम,

द्वारा मुनिश्वर बोरकर

रामनगर, नियर हनुमान मंदीर

गडचिरोली.442605

सरता संचिताचे शेष

फेब्रुवारी महिना अर्धा सरत आला होता. मात्र यावर्षी थंडीचा ऋतु मागे सरायला तयार नव्हता. अधूनमधून माघ महिन्यातले सोसाट्याचे वारे सैरावैरा वाहत होते. दुपारची उन्हं मात्र, अंगात ताप चढल्या सारखी तापत होती. तर संध्याकाळी कधीतरी आभाळ हलकेच दाटून येत होतं. चार दिवसांनी आईकडे जायलाच हवं होतं. ती माझ्या वाटेकडे डोळे लावून बसली असणार! दासनवमी जवळ आली होती. दासबोधाचं पारायण करायचं होतं. वर्षानुवर्षाची प्रथा आणि जुनी सवय होती ती !

लग्नाला पंधरा वर्षे झाली तरी, माझ्या नेमानी दासबोधाच्या पारायणाला जाण्यात आणि दासबोध वाचण्यात कधी खंड पडला नव्हता. समर्थ रामदास स्वामींची, आई निस्सिम भक्त होती. अगदी लहानपणापासून, शुभंकरोती, रामरक्षे सोबत मनाचे श्लोक ही तिने माझ्या कडून मुखोद्गत करून घेतले होते. मनाच्या श्लोकांच्या पाठांतर स्पर्धा, नेहमी लहानपणी मी जिंकत होते. जरा मोठी झाल्यावर, आई बाबांसोबत ,आई

मलाही सप्ताहभर दासबोधाच्या पारायणाला बसायला लावायची. स्वच्छ , स्पष्ट आवाजात आई दासबोध वाचायची. माणूस भर उंचीचा, समर्थाचा फोटो, आमच्या देवघरात होता.

सकाळच्या वेळी , मनाचे श्लोक म्हणत निघणाऱ्या रामदासी पंथाच्या भक्तगणांच्या भिक्षाफेरीत , गळ्यात झोळी अडकवून, मी पण आई सोबत जात असे. बाबा गेल्यावर मात्र, दासबोध वाचून मी स्वतः पारायण करू लागले. सोबतीला आई आणि आमच्याचकडे राहणाऱ्या मथुकाकू असायच्या.आईच्याच आग्रहावरून मी दासबोधाच्या तीन परिक्षाही दिल्या.

दोन दिवसांनी मी आईकडे निघाले...तसं कळवलं सुद्धा होतं. मी घरी पोहोचले. वाटलं, आई उभी असेल, तुकडा पाणी घेऊन नेहमी सारखी दारात, माझी वाट बघत! पण मी बाहेरून आवाज दिला तरी, काही चाहूल नाही....! तशीच आत गेले तर, आई पलंगावर चादर पांघरून झोपलेली! मी कपाळावर हात ठेवला...रसरसलंच होतं अंग तापानी. मथुकाकू पूजा करत होत्या.

"काय गं आई, काय झालं? बरं नाही वाटत? ताप चढलाय बराच. औषध घेतलंस काही? मी देते थांब. मथुकाकू , चहा ठेवता जरा?"

मी आईच्या डोक्यावरून हात फिरवत बोलत होते.

"अगं काही नाही राजा.... जरा कसर वाटतेय इतकंच...वाटेल बरं! तू आवरून घे, मग आपण गप्पा मारू आणि पारायणाची तयारी करू. उद्या पहाटे उठून सुरुवात करू" आई म्हणाली. ती बोलल्यावर मलाही जरा बरं वाटलं.

"बघ आई, झेपेल नं गं तुला? नाही तर नंतर पण करता येईल गं"

मी म्हणून पाहिले, पण आईनी नाहीच ऐकलं. तिला क्रोसीन दिल्यावर ताप उतरला आणि चार घास पोटात गेल्यावर थोडी तरतरी पण आली. मग जुन्या आठवणी ताज्या करत, इकड तिकडच्या गप्पा

मारत, दुसऱ्या दिवशी पासून करायच्या पारायणाची, तयारी करून झाली. रात्री आसट खिचडी आणि सार असं साधं जेऊन, आईला पुन्हा एक क्रोसीन दिली आणि मुद्दाम लवकर झोपलो, सकाळी घाईनेनी उठायचं होतं.

सकाळी पहाटेच्या वेळेस जाग आली. जास्त न रेंगाळता, घाईने सर्व आवरून घरच्या देवांची पूजा केली. समर्थांच्या फोटोला हार घातला. तेवढ्यात बीज गेली. लहान गाव असल्याने, अजून इन्व्हर्टर, जनरेटर पोहोचले नव्हते. एक कंदील, एक मेणबत्ती आणि तेवणारी समईची ज्योत, एवढाच काय तो उजेड! आज सूर्य तर रुसला होताच, पण बाहेर अवकाळी पावसाला सुरुवात झाली होती. घों घों करत वाराही पिसाटल्या सारखा उलट सुलट वाहत होता. आजच्या पहिल्या दिवशी, पहिले तीन दशक तरी वाचून व्हायला हवेत होते, तरच नेमक्या दिवसात पारायण पूर्ण होणार होतं.

ग्रंथाला हळदी कुंकू वाहून, हार घालून त्यावर डोकं टेकवलं आणि आईला नमस्कार केला. तिने डोक्यावर, पाठीवर हात फिरवत आशीर्वाद दिला. मथुकाकुंना नमस्कार करून, आसनावर बैठक घेत, मी शांतपणे स्पष्ट आवाजात सुरुवात केली....

" जय जय रघुवीर समर्थ"

"श्रोते पुसती कोण ग्रंथ | काय बोलिले जी येथ

श्रवण केलियाने प्राप्त | काय आहे ||

ग्रंथा नाम दासबोध | गुरू शिष्यांचा संवाद

येथ बोलिला विशद | भक्ती मार्ग || "

सरावानी डोळे ओळींवरून फिरत होते. प्रत्येक शब्द स्पष्ट उच्चारत माझं वाचन पुढे सरकत होतं. आईला तर वर्षानुवर्ष वाचून, ऐकून दासबोध जवळपास पाठ झाला होता. ती माझ्या बरोबरीने सहजपणे ओव्या म्हणत होती. मांडीसुद्धा न बदलता, दोन दशकं वाचून झाल्यावर आईकडे बघून मी जरा थांबले. तिचा चेहरा लालबुंद दिसत होता. नक्कीच पुन्हा ताप चढला होता. तिचा आवाज खोल गेला होता. "जय जय रघुवीर समर्थ" म्हणत मी जरा उठलेच.आईला क्रोसीन देऊन, जबरदस्ती साबुदाण्याची खिचडी आणि ग्लासभर ताक घ्यायला लाऊन, चटईवर पडायला लावलं. तिने हातात जपमाळ घेतली. मी पुन्हा मांडी घालून ग्रंथ हाती घेतला. मथुकाकू आईजवळ येऊन बसल्या.

बाहेर पाऊस बेभान होऊन पिसाटल्या सारखा कोसळत होता. आडव्या तिडव्या वाहणाऱ्या वाऱ्याच्या आवाजाने जीव घाबरत होता. झाडांच्या फांद्या जमिनीला टेकून सरळ होत होत्या, काही मोडून पडत होत्या. ऐन दुपारी काळाकुट्ट अंधार पसरला होता. मेणबत्ती, कंदील आणि समईच्या अपुऱ्या पिवळ्या उजेडात, भिंतीवर सावल्या वेड्यावाकड्या नाचत होत्या. एक विचित्र उदासी घरादाराला घेरून आहेसं वाटत होतं.

मी तिसऱ्या दशकाला सुरुवात केली....

"जन्म दुःखाचा अंकुर | जन्म शोकाचा सागर

जन्म भयाचा डोंगर | चळेना ऐसा || "

आईचे ओठ हालत होते. जप करत होती की दासबोधातील ओव्या म्हणत होती कळत नव्हते. मी सवयीने एकेक ओवी वाचत पुढच्या समासाकडे सरकत होते.

"लेकुरे उदंड जाली | तों ते लक्ष्मी निघोन गेली

बापडी भिकेसी लागली | काही खावया मिळेना || "

बाहेर पावसासोबत गारांचा वर्षाव सुरू झाला. टिनाच्या शेडवर तडतडाट ऐकू येत होता. अंधार जास्तच गडद झाला. समईत तेल घालून, मेणबत्तीची वात सारखी करत, मी पुढे वाचू लागले. मनात मात्र, अशाच एका वादळी पावसात, आईसोबत चढलेल्या सज्जनगडाच्या दोनएकशे पायऱ्या आठवत होत्या. आईने शिवथर घळीत, सुरेल आवाजात वाचलेला दासबोध, कानात रुंजी घालत होता. थंडगार वाऱ्याचा झोत आत आला. आईने शाल गळ्यापर्यंत ओढून घेतली. तिच्या बोटावरून जपमाळेचे मणी सरकत होते. डोळे मिटून आई ओठांनी जप करत होती. मला आईची जरा जास्तच काळजी वाटू लागली. पण मी वाचन थांबवून तिच्याकडे पाहिले की ती पुढे वाचण्यासाठी खूण करत होती. जरा घाईने मी ओव्या वाचत होते. लक्ष दासबोधा इतकंच आईकडे लागलं होतं. आईचे डोळे मिटलेले होते, ओठ हालत होते, बोटावरून जपमाळेचे मणी सरकत होते. मी तिसऱ्या दशकातील नवव्या समासाशी येऊन पोहोचले.

"मृत्युनिरुपणाचा" समास सुरू झाला.

माझ्या घशात आवंढे येऊ लागले. तुडुंबल्या डोळ्यांना अक्षरे नीट दिसेनात. आवाज ही मोकळा फुटेना. मनात आलं, 'वर्षानुवर्ष दासबोधाची पारायणे करतेय, आजच हे असं काय होतंय?' पहिल्या दोन ओव्या मी मनातच वाचल्या. आईने माझ्या कडे डोळे उघडून बघितले. मी आवंढा गिळून, भरल्या आवाजात वाचू लागले...

"सरता संचिताचे शेष | नाही क्षणाचा अवकाश

भरता न भरता निमिष्य | जाणे लागे || "

मेणबत्तीची ज्योत फरफरत वाकडी तिकडी होऊ लागली.

"मृत्यु न म्हणे मुद्राधारी | मृत्यु न म्हणे हा व्यापारी

मृत्यु न म्हणे पर नारी | राजकन्या ||

मृत्यु न म्हणे हा हयपती | मृत्यु न म्हणे हा गजपती
मृत्यु न म्हणे नरपती | विख्यात राजा ||
गेले बहुत वैभवाचे | गेले बहुत आयुष्याचे
गेले अगाध महिमेचे | मृत्युपंथे ||
बहुता जन्माचे सेवटी | जेणे चुकी अटाटी
तो हा नरदेह भेटी | करी भगवंती || "

मेणवत्ती थकून भागून, वाऱ्याशी झुंजत, विझून गेली. कंदील उदासून काजळला होता. समई शांत तेवत होती. मी आईकडे पाहिले. तिचा, कपाळी बुक्का लावलेला गोरापान चेहरा, सोनेरी तेजाने झळकत होता. मिटलेल्या डोळ्यांच्या कडांमधून एका सरीने अश्रु ओघळत होते. मी डोळे जबरदस्ती कोरडे करत, आवाजात स्पष्टपणा आणण्याचा प्रयत्न केला.

"देह परमार्थी लाविले | तरीच याचे सार्थक झाले
नाही तरी हे वेर्थची गेले | नाना आघाते मृत्युपंथे ||
जीव जीवात घालावा | आत्मा आत्म्यात मिसळावा
राह राहो शोध घ्यावा | परांतराचा || "

मथुकाकू आईच्या डोक्यावरून, अंगावरून हात फिरवत, तिच्या डोळ्यातील अश्रू निपटत होत्या. स्वतःचे अश्रू पदराने टिपत होत्या. माझा आवाज रडका, गदगदलेला यायला लागला. कोणत्याही क्षणी जोरदार हुंदका फुटेल असं वाटत होतं.

"बहुता जन्माचे सेवट | नरदेह सापडे अवचट
येथ वर्तवि चोखट | नीतिन्याये ||
जो जगदंतरे मिळाला | तो जगदंतरची झाला
आरत्री परत्री त्याला | काय उणे ? || "

समईची ज्योत थरथरत, आडवी तिडवी हालत तेवत होती.
कंदिलाची काजळी वरपर्यंत चढली. मला पुढे वाचवेना... तरी नेटाने मी
वाचत राहिले.

"काया बहुत कष्टवावी | उत्कट कीर्ति उरवावी
चटक लावुनी सोडावी | काही एक ||
च्यारी खाणी च्यारी वाणी | चौऱ्यासी लक्ष जीवयोनी
जन्मा आले तितुके प्राणी | मृत्यु पावती ||
मृत्याभेणें पळो जाता | तरी मृत्यु सोडिना सर्वथा
मृत्यास न ये चुकविता | काही केल्या || "

माझ्या तोंडून गदगदून हुंदका बाहेर पडला. समईची थरथरती
ज्योत शांत झाली. कंदील संपूर्ण काजळला. आईच्या हातची जपमाळ
अवचित खाली सांडली. बाहेर पाऊस बेदम कोसळत होता. वारा
झपाटला होता. गारांचा सपाटा अविरत चालू होता. भर संध्याकाळी
काळाकभिन्न काळोख पसरला होता.

मथुकाकू अस्फुट, रडक्या आवाजात कसंबसं ओरडल्या.."
ताई....."

"सरली शब्दांची खटपट | आला ग्रंथाचा सेवट

येथे सांगितले स्पष्ट | सद्गुरू भजन || "

सारा दासबोध, सज्जनगड, शिवथरघळ, श्री समर्थाचा फोटो,
आईची जपमाळ, तिचा गोरापान सोनेरी चेहरा, सारे माझ्या भोवती फेर
धरून गोल फिरू लागले.

सरता संचिताचे शेष...

जीव जीवात घालावा...

आत्मा आत्म्यात मिसळावा...

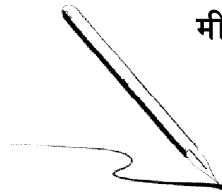
सरली शब्दांची खटपट...

आला ग्रंथाचा सेवट...

नाही क्षणाचा अवकाश...

जाणे लागे... जाणे लागे... जाणे लागे...

दासबोधातील ओव्या आलटून पालटून माझ्या मेंदूवर आदळू
लागल्या. यावर्षी पहिल्या दिवशीच पारायणाची समाप्ती झाली होती.
कोरड्या पडलेल्या घशाने मी, " जय जय रघुवीर समर्थ" म्हणायचा प्रयत्न
केला आणि शुद्ध हरपून खाली कोसळले.....

मीनाक्षी मोहरील

हौश्या

सांज अंगणात उतरू लागली आणि विठोबाची गडबड सुरु झाली. चार दिवस पावसाने उघडीप दिली नव्हती. गार वारा अंगाला बोचत होता. अंगात हलकी कणकण होती. डोकं जड झालेलं. पण, थांबून कसं चालणार. गावापासून दूरची वस्ती. आडवळणी. पावसानं खेळ लावलेला. सारखापडतंच होता.

“आवंदा ढगफुटी झाली का काय, देव जानो. नदीनं आपला आब सोडूनी मंजी मिळवली. न्हायतरमाणसाचं काय खरं न्हाय.” काशी म्हातारी कोपऱ्यात गोधडी पांघरून बसलेली. काकडत होती.

“आयं, थांबल की पाऊस. तू नगं इचार करू. तू जीवाची काळजी घे. म्या बैलांना वैरन टाकून येतो.”

विठोबा गोळ्याकडे गेला. पावसात गोठा गळत होता. हौश्या वाटच पाहत होता. विठोबा जवळ येताच त्याने त्याचा हात चाटला. डोकं खाली घालून शिंगं पुढं केली. विठोबाने त्याच्या शिंगांच्या मधोमध खाजवलं. पाठीवर थाप टाकली. हौश्याशहारला. पावसात भिजून कातडीला वास येऊ लागला होता.

“वाईच सबुरीनं घेऊ रं. पाऊस थांबल. मग आपलं रान आन आपन. शेतात कधी जाईन असं झालंय.” हौश्यानं मान डोलवली. जसंकाही सगळं समजलंय. विठोबा घरात आला.

“भाकर खाऊन घ्या. घरातलं पीठ संपत आलंय. चार दिस भातावर भागवावं लागलं.”

“चालल की. चार दिस भात तर भात. पाऊस थांबला की सुरु हुईल सगळं.”

रात्र वाढू लागली आणि पावसाच्या रपरप आवाजाशिवाय दुसरा कशाचाच आवाज येत नव्हता. ना रातकिडे ना बेडकांचा. कसला पाऊस म्हणायचा हा? विठोबाचा डोळा लागेना. या कुशीवरून त्या कुशीवर करत तो तळमळ होता. रानंपाण्यात बुडून गेलेली; आणि जीव काळजीत.कालपासून तर घराबाहेर पडायलाही जागा नव्हती.या विचारात त्याला पहाटे झोप लागली.

“आओ ! आओ ! उटा की. आओ. पानी घरात शिरलंय. आओ.”

विठोबा खडबडून जागा झाला. डोकं जड झालेलं. अंगात ताप भरलेला. तो उठला. काशी म्हातारी पार गारठून गेलेली. तिला अलगद उचलून बाजल्यावर झोपवलं.

“कौशे, आवंदाघात होईलसं दिसतंय. म्हातारीला भनीकडं पाठवतो. तू म्हायरला निघ.दोगीना येतू सोडून.” विठोबाने पटापट आवराआवर केली आणि म्हातारीला उचललं. कौशीला आवरायला सांगितलं.

“आन तुमी कुटं थांबणार? आमचं हुईल कायतर? पण तुमचं कसं?”

कौशीला काळजी लागली होती.

“म्या मागारी इन. जनावरं अशी पाण्यात सुडून कसं जाणार? तू नगं काळजी करू? म्या बगतो.”

विठोबानं म्हातारी आणि कौशीला पोहोच केलं. अजून पाणी जास्त वाढलं नव्हतं. विठोबाशेळ्यांचा, हौश्याचा कासरा मोकळा करून आला होता. न जाणो पाणी चढलं तर मुकं जनावर एखादा आडोसा गाठेल. विठोबा मगरी फिरला. पावसानं वेग वाढवला होता. काळ्या ढगांनीसूर्य गिळून टाकला होता. गारठा वाढला आणि विठोबाला हुडहुडी भरली. अंग भाजायला लागलं. पण, सारी ओढ हौश्यात आणि शेळ्यात गुंतलेली.

पाण्यातनं पाय ओढत ओढत तो कसाबसा टेकडावर आला. बिरोबाचं देऊळ होतं तिथं. तिथंवर अजून पाणी आलं नव्हतं. विठोबानं डोळ्यांवर हात आडवा लावून दूरवर नजर टाकली. नुसता पाऊस आणि नुसतं गढूळ पाणीचपाणी. घर कुठंच दिसत नव्हतं. विठोबा देवळाच्या पायरीवर टेकला. बिरोबाच्या चौकटीवर माथा टेकला.

"देवा, काळ लै वाईट आलाय. मदत कर रं बाबा. गुरं वाचीव. गरीबाची तीच तर धनदौलत. तू पोटाला लेकरू दिलं न्हाय. म्हणून ह्या हौश्याला लेकरावानी जीव लावलाय. लेकरू हाय माझं ते. त्याला वाचीव रं देवा."

विठोबा रडत होता. बडबडत होता. तापामुळे ग्लानी आली होती. हातपाय लटपटत होते. नजर अंधुक होत होती. इतक्यात कानावर ओळखीचा आवाज आला. कुणीतरी हंबरत होतं.

"हौश्या....लेकरा. म्या इथं हाय रं. इथं बिरोबाच्या टेकाकडं ये रं राज्या. ये लेकरा. तुझाबा इथं हाय. तू नगं काळजी करू... म्याहाय आजून जिता.

" तो मोठ्याने ओरडत होता. रडत होता. नीटसं उभंही राहता येत नव्हतं. पाण्याचा खळखळ आवाज वाढला. पाणी वर चढू लागलं. विठोबाच्या हाताला कुणीतरी चाटलं. विठोबानं स्पर्श ओळखला.

"हौश्या, लेकरा. आला का रं तू? जीवात जीव आला रं पोरा."

विठोबानं चाचपडत त्याच्या अंगावरून हात फिरवायला सुरवात केली. जिथंओल जाणवली तिथं तो वास घेतला. जखमा होत्या त्या. आणि त्यातून रक्त वाहत होतं. विठोबाला हुंदका आवरेना. तो हौश्याच्या गळ्यात पडून रडू लागला. हौश्या मालकाला चाटत होता. तो सुखरूप आहे याची जाणीव त्यालाही झाली होती. प्रसंग बाका होता. आधार हवा होता. दोघंही देवळाच्या ओसरीत येऊन उभारले. देऊळ लहान. आत जाता येत नव्हतं. उभा राहून थकवा आला तसं दोघंही खाली बसले. विठोबा हौश्याच्या गळ्यात हात टाकूनच बसला होता. त्याला कुरवाळत होता.

“पानीउतरलं का तुला हळद लावतू. पाण्यात जखम भिजवून न्हाय चालणार.पडल उतार. तू नगं काळजी करू. शेरडं कुटं गिली असत्याली? बारीक जीव पाण्यात कसा दम धरणार रं. म्या मतलबी. माझी रक्ताची माणसं पोचवली आन तुमाला सोडून आलो पाण्याच्या हवाली.” असं म्हणून तो कितीतरी वेळ रडत होता. हौश्या गरम श्वास टाकत बसून होता. विठोबाला तेवढीच उब भेटत होती. पाणी पायाला लागलं आणि विठोबा ग्लानीतनं जागा झाला. पाणी वेगानं चडू लागलं होतं.

लोकांचा गोंधळ ऐकू येऊ लागला होता. किती वेळ निघून गेला होता कुणास ठाऊक. पण पाणी आता कमरेपर्यंत आलं होतं. लोक जवळ येताहेत असं वाटत होतं. पण दूरवर कुणीच दिसत नव्हतं.

“आपल्याला भास होतुय. अशा जहाल पाण्यात कोण यील मदतीला. आपली जगायची आस काय संपत न्हाय. काशी म्हातारीसारखी.” मनाशी बोलून तो हसला. “ऐंशीची झाली म्हातारी, पण अजून कशी शिसवाच्या काठीसारखी टनक.” विठोबाला तेवढ्यातही हसू आलं.

"बा नंतर तिनं तर वाढवला. मोठा केला. न्हायतर जिंदगी कुत्र्यावानी झाली असती. म्या बी माझ्या हौश्याला असाच जपन. अजून तगडा करन." त्याच्या अर्धमिटल्या पापण्यांत स्वप्नं तरळू लागली होती. लोकांचा गोंधळ जवळ येत होता.

कुणीतरी "कुणी आहे का तिकडे? आवाज द्या. कुणी आहे तिकडे?" असं मोठ मोठ्याने ओरडून विचारत होतं.

पाणी वाढलं. छातीपर्यंत आलं. आवाज जवळ आला. हौश्या लटपटत होता.

विठोबाचा झोकजात होता.

"ओ मामा, ओ मामा या अलीकडं."

आवाज कानावर पडताच हौश्याने कान टवकारले.

मुक्या जनावराने वेळ काळ ओळखला. विठोबालाहूश्या देत त्याला ढकलू लागला. होडी जवळ आली. आत काही लोक होते. त्यांनी विठोबाला आत घेतला.

"यांना तर लय ताप भरलाय. घ्या आत घ्या. ते मेनकापड टाका अंगावर."

कुणीतरी काळजी करत बोललं.

"मला एकल्याला नगं. माझं लेकरू आत घ्या. आत घ्या तेलाबी. हौश्या....."

विठोबानं हंबरडा फोडला.

ते ऐकून सगळ्यांच्याच काळजात कालवलं.

हौश्या नाकातोंडात पाणी जातानाही मालकाकडे डोळे लावून पाहत होता. जिभेनं हात चाटायचा प्रयत्न करत होता.

"माझं लेकरू हाय ते, वाचवा रं देवानो... त्याला नका सोडू." विठोबाचा गहिवर अनावर झाला होता.

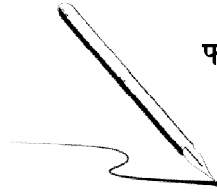
शब्दशिवार कथा विशेषांक

“मामा, आमची मजबूरी समजून घ्या. माणसं वाचवू का गुरं? देवाच्या मनात आलं तर पूर कमी यील. वाचतील गुरं.” विठोबाचा हात अजून हौश्याच्या दिशेनेच होता. तो ग्लानीत काहीबाही बडबडत होता. ग्लानी वाढली आणि तो झोपून गेला.

होडी परतीच्या दिशेने निघाली.

आणि एक उसळती लाट हौश्याला मिठीत घेऊन नाहीशी झाली.

हौश्याची शिंगं काही वेळ पाण्यावर दिसली. आणि नंतर गढूळ पाण्यात विठोबाचं सर्वस्व नाहीसं झालं. त्याचं लेकरू हौश्या कायमचं पाण्याच्या पोटात गडप झालं.

फारूक एस.काझी

बाहुली

“जव्हा पाव्हा तव्हा ही पोर बाऊलीशी खेळते. आता एवढी शाळला जायला लागली अन् लहान्यागत बाहुलीशी खेळते,” आजी ओरडत म्हणाली.

“आजी खेळू दे गं. ती अजून लहानच आहे ”, दिनू आजीला समजावत होता.

बोलता बोलता दिनूने छकूलीच्या वह्या- पुस्तके तिच्या बॅगेत ठेवल्या.

“छकुली लवकर तयार हो. शाळेची वेळ झाली”, दिनू काकुळतीने सांगूनही मात्र ती काही ऐकत नव्हती.

आजीने जोरात रागावत छकुलीच्या हातातून बाहुली हिसकावत ती मागच्या दरवाजातून फेकून दिली. बाहुली फेकताच ती रडायला लागली.

दिनूने तिचे डोळे पुसत तयारी करून दिली. आजीचा पट्टा मात्र चालू होता. दोघे भाऊ-बहीण शाळेला रवाना झाले. वस्तीपासून दीड-दोन किलोमीटर गावातील शाळेत पायी जावे लागत होते. दिनू रस्त्याने छकुलीला हात धरून व्यवस्थित शाळेत घेऊन जात असे. दिनू आठवी, तर छकुली दुसरीत शिकत होते.

सायंकाळी शाळा सुटल्यानंतर वस्तीवर पोहचताच छकुली धावतच घरात गेली. थोड्या वेळाने बाहेर रडत आली.

“काय झालं छकुली का रडते”, बाहेर उभ्या असलेल्या दिनूने विचारलं.

“दादा, माझी बाहुली घरात नाही.”

“अगं, बघ व्यवस्थित तिथेच असेल.”

“नाही, दादा मी बघितलं.”

दिनू छकुलीला आत घेऊन गेला. घरात सर्वीकडे शोधू लागला. कपाट, माळासह सर्व घर शोधून झाले, पण बाहुली काही सापडली नाही. बाहुली सापडत नसल्यामुळे छकुली रडत होती. दिनू तिला शांत करण्याचा प्रयत्न करत होता.

आजी आल्यावर दिनूने विचारले, “आजी छकुलीची बाहुली सापडत नाही. तू कोठे ठेवली का?”

“नाही रं पोरा मी नाही कुठं ठेवली. इथं कुठं असल बघ...”

“नाही आजी, घरात सर्व ठिकाणी शोधलं. तू कोणाला दिली का?”

“अरं असा कायं येड्यावानी ईचारतो, मी कशाला कोणाला देऊ...”

“आजीनेच माझी बाहुली सकाळी बाहेर फेकली”, छकुली रडत रडत म्हणाली.

“आजी आम्ही शाळेत गेल्यानंतर तू मागच्या दारी फेकलेली बाहुली नंतर घरात आणली नाही का?”

“अरं देवा, मी ईसरलीच. पोरांनो तुम्ही शाळला गेले, अन्हीही लगेच मागचं दार लावून शेतात कामाला निघून गेली.”

आजी आणि दिनू मागच्या दारी बाहुली शोधू लागले. वस्तीवरील एक-दोन जणांना विचारले. पण बाहुली काही सापडली नाही.

छकुलीच्या डोळ्यांतील पाणी काही थांबत नव्हते. रात्री ती जेवण करण्यास तयार नव्हती. दिनूने त्याच्या हाताने तिला भरवले. रात्री ती अंथरुणावरही रडतच होती. दिनू तिच्या डोक्यावरून हात फिरवत होता.

छकुली रडता रडता म्हणाली, "आई-पप्पांशी मी जशी कट्टी घेतली ना, तशी आता माझ्या बाहुलीशी पण घेईल. ती पण मला सोडून गेली ना."

रडता रडता थांबत छकुली म्हणाली, "आई-पप्पांप्रमाणे आता माझी बाहुलीही मला सोडून गेली. दादा, एक दिवशी तू पण सोडून जाशील का रे..."

दिनूच्या डोळ्यांतही एकदम पाणी आले, छकुलीला जवळ घेत म्हणाला, "छे...छे माझ्या लाडक्या छकुलीला मी कधीच सोडून जाणार नाही."

नक्कीना दादा.

"नाही छकुली,!तुला कधीच सोडून जाणार नाही."

छकुली रडता रडता झोपून गेली. ती झोपताच एवढा वेळ बांध अडवून बसलेल्या दिनूच्या डोळ्यांतून अश्रूंचा पूर येऊ लागला. विचारांच्या लाटांमध्ये तो डुबत गेला...

त्या दिवशी आम्ही सारखी पप्पांची वाट बघत होतो. छकुलीच्या बर्थडेची तयारी सुरू होती. आईने छानसा केक व गुलाब जामून बनविले होते. सायंकाळी हॉलमध्ये रंगीवेरंगी फुगे फुगवून छानशी सजावट केली होती. पप्पा आज लवकर घरी येणार होते, मात्र साडेसात वाजले तरीही

ते अजून ऑफीसहून आले नव्हते. आईने त्यांना फोन केला, रिंग वाजत होती. मात्र ते फोन रिसिव्ह करीत नव्हते. सारखा सारखा फोने लावूनही तिकडून कोणताही प्रतिसाद नसल्यामुळे आई चिंतेत होती. बर्थडेसाठी जमलेल्या मुलांनी गोंधळ घालण्यास सुरुवात केली. त्यामुळे आईने केक कापण्याचा निर्णय घेतला. छकुली मात्र पप्पांसाठी हट्ट धरून बसली. तिला कसंतरी समजावत केक कापला. सर्व मुलांनी छकुलीसाठी छान छान गिफ्ट आणले होते, तरीही ती पप्पांची वाट पाहत होती. आईचेही कशात लक्ष लागत नव्हते. मी आणि छकुली हॉलमध्ये खेळत होतो. तितक्यात आईला फोन आला. मी दुरूनच बघितले, तर आई काही न बोलता फक्त समोरील व्यक्तीचे संभाषण ऐकत होती. फोन झाल्यानंतर ती आमच्याकडे आली, छकुलीला उचलून दरवाजाजवळ गेली. मीही त्यांच्या मागे गेलो. दरवाजा उघडला आणि समोर पाहतो तर काय एक बाहुली फक्त दिसत होती. बाहुलीला धरून मागे पप्पा उभे होते. पप्पा दिसताच छकुली आणि मी उड्या मारल्या. पप्पांनी छकुलीसाठी सुंदर बाहुली आणली होती. छकुलीला ती खूपच आवडली. तिनेच सकाळी पप्पांना बाहुली आणायला सांगितले होते. उशीर झाल्यामुळे आई पप्पांवर खूपच रागावली. ऑफीसमध्ये मिटिंग उशिरापर्यंत चालल्यामुळे फोन सायलेंट मोडवर केला होता. त्यानंतर ते छकुलीसाठी बाहुली घेण्यास गेले. एका मॉलमध्ये खूपच बाहुल्या होत्या. कोणती घ्यावी, या विचारात फोन करण्यास विसरल्याचे पप्पांनी सांगितले. त्यानंतर पप्पा आम्हाला एका मोठ्या हॉटेलमध्ये घेऊन गेले. तेथे खास टेबल आमच्यासाठी आधीच त्यांनी बुक केला होता. तेथे छकुलीच्या नावाचा मोठा केक होता. केकच्या अवतीभवती वेगवेगळ्या चॉकलेट्स ठेवलेल्या होत्या. छकुलीने आनंदाने केक कापला. बाजूच्या हॉलमध्ये म्युझिक सुरू होते. अनेक कुटुंबांतील व्यक्ती तेथे डान्स करीत होते. पप्पांनी आम्हाला तेथे नेत डान्स करण्यास सांगितले. मी व छकुली लाजत होतो. तेव्हा पप्पा

स्वतः डान्स करायला लागले. पप्पांचे पाहुन मी व छकुली डान्स करायला लागलो. डान्स करता करता पप्पांनी आईला पण खेचून आणले व तिलाही आमच्याबरोबर डान्स करायला लावले. आम्ही सर्वांनी मनसोक्त डान्स केला. जेवण केल्यानंतर आईस्क्रीम घेऊन दिले. ती संध्याकाळ आमच्यासाठी खूपच एन्जॉय करणारी ठरली. आम्ही खूपच आनंदित होतो, त्यानंतर आनंदाचा प्रसंग कधी आलाच नाही.

“पोरी, आमच्या छकुलीची बाहुली पाहिली का कोणी, का गं धुरपदा तुझ्या लेकानं आमच्या छकुलीची बाहुली आणली का, आजी विचारत होती.”

“नाही गं आत्या!,माझं पोरगं कसं आणेल तुमच्या छकुलीची बाहुली. ती तर कोणाला हात लावू देत नाही.

“अन् कागं आत्या. तुझ्या छकुलीपेक्षा तुझाच बाहुलीसाठी लई जीव चालला दिसतो.”

“काय करू बाई, माझी छकुली रात्रीपासून तापानं फणफणते, या बिन आई-बाबाच्या लेकरूला कुठून बाहुली आणू. पोरी तुझ्या धनीला सांग ना शहरात गेल्यावर एखादी बाहुली घेऊन यायला. मी पैसे देऊन टाकेन.”

“बिन आईबापच्या लेकराला कशाला पाहिजे बाहुली बिबली, अन् आत्या तू त्यांचे असे लाड करीत राहिली तर तू अशीच खपून जाशील. त्यांच्या आईने शहरातील माणसाबरोबर लव्ह मॅरेज केलं. एवढी शिक्षा तुला दिली..आता त्यांची पोरं तुझ्यासाठी सोडून गेली.”

“पोरी, असं काही बोलू नको... माझी पोरं वार्ट नव्हती, ना तो शहरातला जावई. शहरात शिकता शिकता केलं त्यांनी लग्न... माझा जावई खूप मोठ्या मनाचा... माझ्या पोरीशी लग्न केल्यावर त्याला सर्व

नातेवाईकांनी वाळीत टाकलं. कोणीच त्याच्याशी नातं ठेवलं नाही. बिचारा माझ्या पोरीला खूप जीव लावायचा. पण देवाला सुखी संसार काही पाहवला नाही. दोघं एक दिवशी मोटारसायकलवर बाजाराला गेले अन् त्यांना एका टँकरने चिरडलं.... ही चिमणी पाखरं अनाथ झाली. जावईचं नातेवाईक कोणी भी आलं नाही. शहरचा मामला मला काही समजेना... राजाच्या महालातील पोरांना येथे झोपडीत घेऊन आली, रोज आईच्या हातची पक्कवान्न खाणारी पोरं माझ्या हातचं तिखटभाकरही गुमानं खातात. बसमध्ये मोठ्या शाळला जाणारी ही लेकरं, आता पायपीट करून गावातल्या साध्या शाळला जातात. कधी कसला हट्ट नाही. छकुलीला फक्त तिच्या बानं दिलेल्या बाहुलीचंच लई वेड..."

"आत्यावाई, माझं धनी कधी शहरला जाईल, तेव्हा तुझ्याकडून पैसे मागवून घेईल बाहुलीसाठी..."

"लई उपकार होतील बाई", आजी बोलता बोलता निघाली.

बाहुली हरवून आता आठ दिवस झाले होते, तरी छकुली सारखी बाहुलीची आठवण काढत होती.

"छकुली तुझ्यासाठी आपण छानशी दुसरी बाहुली आणू", दिनू तिला सारखा समजावत होता. रोज दिनू तिला शाळेसाठी कसे तरी तयार करून घेऊन जात होता. मात्र छकुली निःशब्द झाली होती. दिवसामागून दिवस जात होते. दिनू-छकुलीची शाळा नियमित सुरू होती. पण छकुलीच्या डोक्यातून बाहुलीची आठवण काही गेली नव्हती.

एक दिवशी शाळा सुटल्यानंतर रस्त्याने त्यांना एका मंदिराजवळ काही दुकाने, पाळणे लागलेली दिसली. हे पाहताच दिनू छकुलीला तेथे घेऊन गेला. तेथे गर्दी झाली होती. मिठाई, कपडे, खेळण्यांची व इतर अनेक दुकाने दिसत होती. दिनू छकुलीचा हात घेऊन एक-एक दुकान पाहत होता. चालता चालता त्यांना एक खेळण्यांचे दुकान दिसले.

तेवळ्यात छकुली ओरडली "बाहुली... बाहुली..."

त्या दुकानात अनेक बाहुल्या दिसत होत्या... त्यांना पाहुन छकुली आनंदाने उड्या मारू लागली. खूप दिवसांनंतर छकुलीच्या चेहऱ्यावर हास्य दिसत होते...ती आनंदाने उड्या मारीत होती. दिनूलाही आनंद झाला.

त्याने छकुलीला विचारले, "तुला कोणती बाहुली आवडते."

तिने आनंदाने एका छोट्या बाहुलीकडे बोट दाखविले. तोच त्या दुकानदाराने ती बाहुली छकुलीकडे दिली. ती बाहुली घेताच छकुलीने एकदम जवळ घेतले.

दिनूने छकुलीच्या हातातून ती बाहुली घेत दुकानदाराकडे दिली, त्या बाहुलीची किंमत विचारली.

"40 रुपये", त्या दुकानदाराने किंमत सांगितली.

"ठीक आहे. आम्ही उद्या पैसे आणून ही बाहुली घेऊन जाऊ..."

दुकानदार हसायला लागला... "पोरा ही यात्रा आजच्या दिवस आहे. रात्र झाली की आम्ही दुकान आवरून दुसऱ्याल गावाला जाणार आहोत. आता घ्यायची तर बोल..."

"पण काका आमच्याकडे आता पैसे नाही..."

"पैसे नाही तर चल येथून", म्हणत दुकानदाराने ती बाहुली ठेवून दिली.

दिनू हात पकडत छकुलीला घेऊन पुढे चालू लागला. पुढे जात असताना छकुलीची नजर त्या बाहुलीवर होती.

दिनू विचार करीत होता की वस्तीवर जाऊन आजीकडून पैसे घेऊन येईपर्यंत रात्र होऊन जाईल. काय करावे, दिनूला समजत नव्हते. तेवळ्यात त्याला लाऊडस्पीकर बोलण्याचा आवाज येत होता. तो छकुलीला घेऊन त्या आवाजाच्या दिशेने गेला. एका मैदानात खूप गर्दी

होती. तेथे यात्रेनिमित्त एका पुढारी व्यक्तीकडून मॅरेथॉन स्पर्धा आयोजित करण्यात आली होती. पाच व दहा किलोमीटरची मॅरेथॉन स्पर्धा होती. पाच किलोमीटर मुलांसाठी होती. स्पर्धेसाठी 1 ते 3 नंबरसाठी 151, 101, व 51 रुपयांचे बक्षीस होते. ही स्पर्धा लगेच सुरू होणार होती. लाईनवर फक्त 7-8 मुले उभी दिसली. दिन्वू विचार करू लागला की आपण या 7-8 मुलांमध्ये सहज जिंकू शकतो. मिळालेल्या बक्षिसाच्या पैशांतून छकुलीची बाहुली घेता येईल. तो संयोजकांकडे नाव नोंदविण्यास गेला.

तेव्हा संयोजकांनी सांगितले की तुझ्या पायात शूज नाहीत. अन् धावण्याचा रस्ता खूप ओबडधोबड आहे. शूज घालून ये...

दिन्वू म्हणाला, "मला चप्पलवर धावण्याची सवय आहे आणि काही करून मला या स्पर्धेत भाग घेऊ द्या. त्याने खूप आग्रह केल्यानंतर त्या लोकांनी त्याचे नाव लिहून घेतले.

दिन्वूने एका सुरक्षित जागेवर छकुलीला बसवले, तिला सांगितले की तुला बाहुली पाहिजे ना, बघ मी ही धावण्याची स्पर्धा जिंकल्यावर बक्षीस मिळेल, त्या बक्षिसाच्या पैशांतून तुझ्यासाठी बाहुली घेऊ.

छकुलीला खूपच आनंद झाला. "दादा तू जोरात धाव. म्हणजे तुला बक्षीस मिळेल, अन् त्या पैशांतून मला बाहुली."

स्पर्धा सुरू झाली. स्पर्धेचा 5 किलोमीटरचा मार्ग अतिशय ओबड धोबड होता. रस्त्यावर दगडे होती. दिन्वू जोरात धावू लागला. धावता-धावता त्याची चप्पल तुटली. तो पडला, हात पायाला लागले. पण लगेच उठला... काही स्पर्धक त्याच्या पुढे गेले. दिन्वूने तुटलेली चप्पल तेथेच फेकून दिली व अनवाणी धावू लागला. त्याला फक्त छकुली व तिची बाहुली दिसत होती. एक-दोन वेळा त्याच्या पायात काटा घुसला, त्याने वेग कमी न करता तसाच तो काढला. त्याच्या पुढे पाच-सहा स्पर्धक होते.

त्याच्या पायाला दगड लागल्यामुळे पाय रक्ताचा झाला होता. पण आता अंतर कमी राहिले होते. दिनू जीव तोडून धावत होता. फिनिश लाईन आता दिसत होती. त्याच्या पुढे पाच-सहा स्पर्धक होते. दिनूने खूपच वेग वाढवला व डोळे मिटून फिनिश लाईन पार केली व तेथेच पडला. परंतु त्याच्या आधी चार स्पर्धकांनी फिनिश लाईन पार केली होती. लाऊडस्पिकरवर लगेच घोषणा झाली. दोन, चार क्रमांकावर आलेल्या स्पर्धकांनी स्पर्धेचे नियम पाळले नाही. त्यांचा फाऊल झाल्यामुळे त्यांना बाद ठरविण्यात आले असून, पाचव्या क्रमांकावर आलेल्या दिनूला आता तिसऱ्या क्रमांकाचा विजेता घोषित करण्यात आले. लाऊडस्पिकरवर दिनूचे नाव ऐकताच छकुली आनंदाने धावत आली व दिनूला मिठी मारली. दिनूनेही तिला जवळ घेतले. बक्षीस घेण्यास दिनूचे नाव पुकारले गेले. मात्र त्याला उठता येत नव्हते. छकुलीने त्याच्या पायाकडे बघितले, दोन्ही पायांतून रक्त वाहत होते. छकुलीने हात धरत दिनूला तेथे नेले व 51 रुपयांचे बक्षीस घेतले. छकुली आनंदाने टाळ्या वाजवीत होती. बक्षीस घेतल्यानंतर दिनूने एकदम बसून घेतले. त्याच्या पायाला खूप जखमा झाल्या होत्या. त्यातून रक्त जास्तच वाहत होते. दिनूने छकुलीच्या हातात पैसे दिले. पैसे घेताच छकुली धावत सुटली. दिनू तिला आवाज देत होता... पण छकुलीने तिकडे लक्ष दिले नाही. नंतर तिथे एकदम गर्दी झाली. दिनूला व्यवस्थित चालता येत नव्हते. तो हळूहळू उठून जाऊ लागला...छकुली दिसत नसल्यामुळे त्याला चिंता वाटू लागली. बराच वेळ झाला. दिनू खूपच घाबरला. तो तसाच चालू लागला. त्याच्या पायातून रक्त थांबत नव्हते. असाच पुढे गेल्यानंतर त्याला छकुली धावत येताना दिसली. जवळ आल्यावर दिनू तिला रागावून म्हणाला, "का गं बाहुली घ्यायला असं एकटी गेली. गर्दीत हरवली असती तर...अन् बाहुली कुठे.

छकुली दिनूजवळ बसली, शाळेच्या बॅगेमधून वॉटरबॅग काढली. त्यातील पाण्याने त्याच्या पायाची जखम धुतली व बॅगेमधून मलम काढून ते जखमेला लावले. त्यानंतर बँडेजपट्टी काढली अन् बांधू लागली.

“छकुली हे मलम, बँडेजपट्टी कुठंन आणलं.”

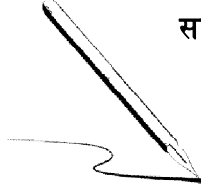
“त्या जत्रेच्या बाजूला मेडिकल आहे, तेथून आणले.”

“अन् पैसे? तू तर बाहुली घ्यायला गेली होती ना...”

“दादा, तुला मिळालेल्या बक्षिसाच्या पैशांतून तुला मलम व बँडेजपट्टी आणली. तू मला बाहुली नंतर घेऊन दे...”

आतापर्यंत बाहुलीसाठी हट्ट करणारी छकुली छोट्या छोट्या हातांनी बँडेजपट्टी बांधत होती. वेड्या बहिणीची वेडी माया पाहून दिनूच्या डोळ्यांतून घळाघळा पाणी वाहू लागले.

सप्तर्षी माळी, नाशिक

इस्कोट ...

१.

.. बंकटनाना अन् त्याचा पोरगा ; मनोहर सकाळच्या रामपा-यात रानामधून दोडक्याच्या डाली घेऊन कोसभर चालत फाटयावर आले.सलम्याचा अँटो दिसताच नानाला हुरूप आला.डोईवरची डाल अँटोत ठेवून घाम पुसत तो मनोहरला म्हणाला ,

" सयपाक झाला की भाकर घेऊन येी .. "

" येतो लगीच .. तुमी तेवडी तजवीज करा फकस .. " मनोहरही डाल टेकवीत म्हणाला.

" बघतो की काईतरी.. " नाना बोलला अन् अँटोत बसला. दोडक्याची एक डाल त्यानं पायापाशी ठेवली अन् दुसरी स्वतःच्या मांडीवर घेतली.एवढयात अँटोमध्ये दोघंजण चढले. अँटोची भरती होताच सलम्यानं अँटो सुरु केला.फर.. फर आवाज करत अँटो हलला.नानानं लेकाकडं पाहिलं अन् म्हणाला ,

" जा मंग आता.. "

मनोहर काही न बोलता गुपचूप पाऊलवाटेनं निघाला... मग नानाच्या मनात पोरानेच विचार सुरु झाले....पाचशे फायजीत म्हणं.. कसली फीस भरायची जणू ..दोडक्याचे व्हतेनं म्हणा आज हजार-दीड हजार सजच .. काय कवळालसंय दोडका .. पंचीस रुपायानंच लावायचा पावशेर .. बास .. हाईच तरी कितीक ? दोपारटाकतोर उडाला फायजी.. हां..परीक ह्या बाबाहा-यानं घात करुनी म्हंजी झालं.. नानानं वाकूनच

आभाळाकडं बघितलं.कालपासून येळ ना वखत पण आभाळ घुमत होतं. आता उन्हाळा असूनही आभाळ टम्म भरून आलं होतं... काय नेम दिसनाय हयाचा.. नाना मनालाच बोलला आणि त्यानं सुस्कारा सोडला.उगीचंच डोळे झाकले पण काळजाची धडधड त्याला जाणवलीच ! त्यानं पुन्हा एकवार वाकून बघितलं.आभाळ तसंच होतं. बघू नाही वाटल्यासारखं त्यानं डोळे पुन्हा झाकले अन् धडधडत्या मनानं बसून राहिला..

.. जराशानं अँटो थांबताच माजलगाव आल्याचं नानानं ओळखलं.डालीनं त्याच्या मांड्यांना कळ लागली होती, म्हणून त्यानं जराशिक मांडीवरच्या डालीची चाळवाचाळव केली आणि सावरून बसला. दोघंजण संभाजी चौकात अलिकडच उतरले तेंव्हा त्याला उल्लंख बरं वाटलं. त्यानं मांडीवरची डाल सीटवर ठेवली अन् निवांत मोकळ-चाकळं बसला.पाचेक मिनिटातच अँटो बाजारतळावर आला अन् आचके देत थांबला. बसलेले सारे उतरल्यावर त्यानं डाली उचलून खाली भुईवर ठेवल्या. शर्टाच्या खिश्यातून पन्नासची नोट काढून सलम्याच्या हातावर ठेवली.अन् वर आभाळाकडं बघत तो म्हणाला,

" आज ह्येचं चलितर येगळंच दिसायलंया बग ... "

" हाव ना, घुमायलंय कालपासून ..आवकाळी पडतंय काय की .. " सलम्या काळजीच्या सुरात म्हणाला.

नाना काहीच बोलला नाही.त्यानं कसनुशा चेह-यानं आभाळाकडं बघितलं अन् कामाला लागला.नेहमीच्या जागेवर मेणकापड अंथरलं अन् डाली सोडल्या.थोडेसे कवळे-कवळे हिरवेगार दोडके एकावर एक रचून ठेवले.तराजू काढून ठेवला अन् नानानं भवती पाहिलं.तुरळक माळव्यावाले बसलेले दिसत होते.एकाद-दुसरं गि-हाईकही येत होतं.माळवं घेऊन अँटो,जीप येत होत्या.जरासंक निवांत झाल्यावर त्यानं इकडं-तिकडं बघून कोणाकडं दोडका आहे का,ते बघितलं.पण

कोणाजवळंच दोडका नव्हता.नाना स्वतःवरच खूष झाला आणि त्यानं
खिश्यातून विडीचं बंडल काढलं.इकडं -तिकडं बघत विडी शिलगवली अन्
मनसोक्त झुरके मारले.एवढयात त्याच्या शेजारी वडगावचा रंगनाथ कदम
लाल टमाटे घेऊन आला.दोघांनी एकमेकाला ' राम राम ' घातला.रंगनाथ
कदम दोडके बघून म्हणाला ,

" नाना , तुपली चांदीय बरं का आज "

" कशी काय ?" नानाला आतून आनंदाच्या उकळया फुटत
होत्या पण तसं न दाखवता त्यानं विचारलं.

" आरं नाना , कुणापशी तरी दिसतंय का दोडका, बघ की "

" यील की कुणी आजूक .. त्येचा काय नेमंय .. " नाना उगं
काहीतरी बोलायचं म्हणून म्हणाला.पण त्याचा जीव सुखावला
होता.एवढयात एक पॅन्टवाला नोकरदार आला.त्यानं वीस रूपयानं
पावशेर दोडके घेतले अन् नानाची भवानी झाली.नाना मनातल्या मनात
सुखावला.मग गि-हाईकांची बाजारात वर्दळ वाढताच तो ' कवळे
दोडके,कवळे दोडके .. ' म्हणीत ओरडू लागला.त्याच्या आवाजानं गि-
हाईक येऊ लागलं.कोणी दोडके घेऊ लागलं तर कुणी ' एवढे महाग का ?'
म्हणून परत जाऊ लागलं.तो मोठमोठयानं ओरडून गि-हाईकाला बोलवत
होता..

.. अन् दुपारी अचानकच आभाळ फिरलं. हैवानागत वारं
कावदान सुटलं. सारा धुराळाच उठला.एकाएकीच विजांचा कडकडाट सुरु
झाला अन् एकदम अंधारून आल्यागत झालं. एकाएकी गर्जना करीतच
पाऊस सुरु झाला.बाजारात एकच पळापळी झाली.लोक मिळंल तिथं
निवा-याला धावू लागताच नानाही पळतच एका दुकानासमोर जाऊन
उभा राहिला.पण पावसाची सर जोरात असल्यानं तिथवर जाईपर्यंत तो
पुरता भिजलाच ! तरी तसाच अंग चोरून उभा राहिला. आता मधूनच

विजा चमकू लागल्या होत्या आणि गडगडाटही सुरु झाला होता. एवढ्यात अचानक जमिनीवर रट्टे हाणल्यागत पांढ-या गारा पडू लागल्या. सारे भयभीत होऊन बघू लागले आणि दोन मिनिटातच बाजारतळावर गारांचा सडाच पडला. सारं पांढरं धोटच दिसू लागलं.. नाना तिकडं बघत असतानाच अचानक एक गार टिपकून त्याच्या पायाजवळच पडली अन् तिचे तुकडे होऊन पांगले... खैर झाली उलशीक बाजूला पडली न्हायतर... किलोभर वजनाची गार बघून नानाच्या अंगावर काटाच उभा राहिला ! पाचेक मिनिटात गारपीट ओसरली पण जमिनीवर गारांचा सडाच पडला. गारपीट थांबताच बाजारामध्ये एकच गोंधळ उडाला. साऱ्यांची पळापळी सुरु झाली. नानाही ओल्या अंगानं त्याच्या दुकानापाशी आला अन् दुकानाचा विचका बघून हादरून गेला. मेणकापडावर एकही दोडका नव्हता तर गारांचाच ढीग होता अन् साऱ्या दोडक्यांचे तुकडे -तुकडे होऊन पटांगणात चिखलामध्ये पांगले होते. दोडक्याच्या दोन्ही डालीही गारांनी गच्च भरल्या होत्या आणि मोडल्याही होत्या. त्यानं घाबरून डाली उलट्या केल्या तर बुडातल्या दोडक्यांचेही तुकडे-तुकडे झाले होते. सारं वाटोळं झालेलं बघून नानाला भडभडून आलं अन् तो अवसान गेल्यागत टकुरं धरून मटकन् खालीच बसला.....

२

.. .. मनोहर फीसला पैसे भेटण्याच्या खुशीतच फाट्याहून घरी आला तेंव्हा त्याची आई ; सारजाबाई बाहेरच्या छपरात भाकरी करीत होती. त्याला बघून तिनं लगेच विचारलं,

" यस्टी गवसली का आटूच व्हता रं ? "

" सलम्याचं टमटम व्हतं... " मनोहर म्हणाला अन् चप्पल काढून तो घरात आला. त्यानं दिवळीतला मोबाईल घेतला. मेसेज

बधितले. एक -दोघांना ' सुप्रभात ' केलं आणि मोबाईल ठेवून दिला. मग त्यानं पेस्ट -ब्रश घेतलं अन् दात घासत घराबाहेरच्या अंगणात आला. त्याला बघून पुन्हा सारजाबाई म्हणाली,

" हेबक आता रोटया झाल्याकी कालवण करतेव.. मंग गरम - गरम जेव आन् त्येंची रोटी घेऊन जा लटकून .. आभाळ घुमाया लागलंय .. कवा यीन त्येचा नेम न्हाई .. "

त्यानं न्हाणीत जाऊन तोंड धुतलं अन् तिच्याकडं येत म्हणाला,

" हो ना.. नानानी पैशे दिल्यावर कालेजातबी जायचंय फीस भराया .. माय,चहा कर बरं आशिक लटकून .. "

त्यानं असं म्हणताच ती म्हणाली,

" आण घरातली साकर पत्ती .. देते करुनशिणी .. "

त्यानं साखर -पत्तीचा डब्बा आणून दिला अन् स्नानाच्या तयारीला लागला. त्यानं रांजणातलं गार पाणी बकेट भरुन घेतलं अन् न्हाणीत नेऊन ठेवलं.एवढयात मोबाईलची रिंग वाजू लागताच लगबगीनं तो घरात आला.त्यानं दिवळीतला मोबाईल घेऊन कोणाचा आहे ते बधितलं.तो त्याचा वर्गमित्र राजेभाऊ होता. त्यानं पटकन मोबाईल उचलला अन् म्हणाला,

" बोल राजेभाऊ, काय म्हंतोस ? "

" आरं उरकलं का न्हाई अजूक तुजं . " राजाभाऊनं विचारलं.

" न्हाई की मर्दा .. तू जाय आजच्या दिस पुढी .. मपल्याला बाजारामंधीबी जायाचंय .. "

" बरं,यी मंग .. " असं म्हणून राजाभाऊनं मोबाईल कट केला. त्यानं मोबाईल दिवळीत ठेवला अन् बाहेर छपरात आला. त्याला बघून सारजाबाई म्हणाली,

" घे बरं चा आशिक .. "

तो काही न बोलता तिच्यासमोर येऊन बसला. तिनं स्टीलच्या ग्लासात चहा ओतला अन् त्याला दिला. मनोहर पटकन म्हणाला,

" माये, तू घी ना गं उल्साक चहा .. "

" नकू मपल्याला, म्या पेलेव सकाळाच "

मग मनोहर कांहीच बोलला नाही. त्यानं ग्लास उचलला अन् तोंडाला लावला. चहा पिल्यावर कपडे काढून तो न्हाणीत गेला अन् त्यानं थंडगार पाण्यानं मस्त अंधोळ केली. फाटक्या टॉवेलनं केस कोरडे केले अन् पाच मिनिटातच कपडे घालून तयार झाला. तिनं ताट वाढलं. गोळ्याच्या आमटीचं कालवण दिसताच तो खूश झाला अन् तो मनसोक्त जेवला. पुन्हा मोबाईल बघत बाजंवर निवांत लोळत राहिला.. जराश्यानं सारजाबाईनं नानाची भाकर बांधली अन् ती पिशवी घेऊन घरात आली. त्याला म्हणाली,

" चल रं आवल लटकून .. बारीक थेंबं पडायलेतं .. पावसा पाण्याच्या आधी जाय बरं .. मलाबी रानात जाऊन जिवाबाली वैरण काडी करुन यावा लागंनं.. ह्या बाबा हाऱ्याचा काई नेम न्हाई .. आलं -फिलं तर मंग जन्वारं दावणीला उपाशी मरतेलं .. .. "

" पावसाचा आकार बघून रानात जाय बरं का .. न्हायतर गाठायचं आवकाळी .. " मनोहर मायकडं काळजीनं बघत म्हणाला आणि पिशवी घेऊन घराबाहेर पडला.

.. पावसाच्या भुरभुरीतच तो अवघ्या पाच मिनिटातच मारुतीच्या पाराजवळ आला. तिथं एकही अॅटो दिसला नाही म्हणून पारावर बसून राहिला. जराश्यानं बबन्याचं टमटम गाणं म्हणीतच आल्याचं दिसताच त्याला बरं वाटलं. टमटममधून लोक उतरल्यावर तो अॅटोपाशी आला अन् त्यानं पिशवी सीटवर ठेवली. बबन्याला विचारलं,

" कवाशिक निघायचं रं, ? "

" गाडी भरल्यावर निघूतकी.. " बबन्या बेफिकीरीनं म्हणाला अन् बाजुच्या पानटपरीकडं तो गेला.मनोहर एकटाच मोबाईल बघत टमटममध्ये बसून राहिला. हळुहळू टमटम भरली तेव्हा मनोहरनं बबन्याला हाक मारली.तो निवांत डुलत- डुलत येताच मनोहर म्हणाला,

" चल की आता,झाली ना भर्ती .. "

" झालं एक -दोघं आले की निघूत .. " बबन्या म्हणाला अन् त्यानं तोंडात गुटखा टाकला. मग मनोहरचा नाईलाज झाला.तो इकडं - तिकडं बघत सीटवर बसून राहिला.जराश्यानं चार - पाच बाजारवाल्या बायका आल्या अन् टमटममध्ये दाटी -वाटीनं बसल्या. मग बबन्या म्हणाला,

" मनहर, पुढी ये इथं माज्यापशी ... "

मनोहर गुपचूप पुढं येऊन त्याच्या डावीकडं पिशवी धरून अवघडून बसला. बबन्यानं टमटम सुरु केली की, तेवढ्यात शिंद्याचा पवन आला अन् बबन्याच्या उजवीकडं बसला.ड्रायव्हरच्या सीटवर तिघं झाल्यामुळं तिघांनाही अवघडून बसावं लागलं.शेवटी फुल भरलेली टमटम आचके देत माजलगावकडं निघाली.जराश्यानं टमटम मेनरोडला लागताच बबन्यानं माजलगावच्या हायवेनं सुसाट गाडी सोडली...

.. आता वातावरण बदललं होतं.गच्च आभाळ दाटून आलं होतं अन् थंडगार हवाही सुटली होती.दिवसाच अंधारल्यागत झालं होतं अन् भुरभूरही सुरु होती. मनोहर अन् पवन भिजत होते. एवढ्यात अचानक आभाळ फिरलं. हैवानागत वारं कावदान सुटलं.एकाएकीच विजांचा कडकडाट सुरु झाला. गर्जुही लागलं अन् अचानक जमिनीवर रट्टे हाणल्यागत किलो-किलो वजनाच्या गारा पडू लागल्या.बेसावधपणं झालेल्या या तडाख्यानं आधीच कसातरी बसलेला बबन्या पुरता हादरला अन् त्याच्याकडून गाडीचं स्टेरिंग डाव्या बाजूला अधिकंच वळलं.गाडी भरधाव वेगात असल्यानं त्याचं नियंत्रण सुटलं.याचा परिणाम व्हायचा

तोच झाला. टमटम रस्त्याकडंच्या बाभळीला धडकून उरफाटी -तिरफाटी आदळत बाजूच्या रिकाम्या शेतात पडली.एकच आरडा -ओरडा झाला अन् टमटममधले सारे बाया- माणसं गाडीबरोबर आदळत- आपटत शेतात पडले. कुणी बेशुद्ध पडलं, तर कुणी रक्तबंबाळ झालं ,तर कुणाला मुका मार लागला.सारेच विव्हाळ लागले. त्यानंतर गारपीट थांबली अन् रस्त्यावरची थांबलेली वाहतूक पुन्हा सुरु झाली. रस्त्यानं जाणारी वाहनं अपघात बघून थांबली.त्या थांबलेल्या वाहनांमध्येच मनोहरच्या गावातले माजी सरपंच जनकराव शिंदे होते. ते माजलगावलाच निघाले होते. त्यांना आपल्या गावातली माणसं दिसताच त्यांनी हालचाल केली.ओरडत असलेल्यांना धीर दिला अन् बेशुद्ध पडलेल्या त्या तिघांना उचलून जीपमध्ये टाकलं अन् जीप तालुक्याकडं निघाली.त्या बेशुद्ध पडलेल्या तिघांमध्ये एक मनोहरही होता....

३.

.. सारजाबाईनं मनोहर माजलगावला गेल्यावर लगबगीनं रोटी खाल्ली.घर आवरलं अन् रानात जायची तयारी सुरु केली. ती निघण्याच्या तयारीत होती की, भुरभूर सुरु झाली.नाईलाज होऊन ती भुरभूर कमी होण्याची वाट बघत दरवाज्यात बसून राहिली.पण ती कमी व्हायचं नाव घेत नसल्याचं लक्षात येताच रानात निघायचं तिनं ठरवलं अन् ती उठली. भिजू नये म्हणून तिनं फडताळात घडी घालून ठेवलेलं पोतं काढलं.त्याचा घोंगता केला अन् डोक्यावर ठेवला.दाराला कुलुप लावलं अन् किल्ली कमरंच्या पिशवीत टाकली.एकबार आभाळाकडं बघून उगंचंच पावसाचा अंदाज घेतला अन् पायात चपला घालून ती रानाच्या वाटला लागली...

भुरभूरीतच ती रानात पोहोचली तेव्हा निम्मी -अर्धी भिजली होती.ती तडक कोठ्यात आली.तिला बघताच कोठ्यातल्या

चंद्रीनं आवाज काढला. सर्जा -राजानंही मान वळवून तिच्याकडं बघितलं अन् डरकाळ्या फोडल्या.जनावरं तहानल्याचं तिनं ओळखलं. ती लगबगीनं सर्जा -राजापाशी आली अन् त्यांना सोडलं.मग चंद्रीही मोकळी केली.सर्जा - राजा आदेश दिल्यासारखे हौदाकडं सवयीनं आले अन् पाण्यावर तुटून पडले.जराश्यानं सर्जानं डरकाळी फोडताच राजानंही डरकाळी फोडली. त्यांची टक्कर लागू नये, म्हणून तिनं ' दई ... दई ' म्हणून त्यांना हाकलताच दोन्ही बैलं उधळतच कोठ्याकडं निघाले.तीही लगबगीनं कोठ्यात आली अन् तिनं सर्जा -राजाला दावणीला बांधलं.चंद्री म्हैस येताच तिलाही बांधलं. मग गव्हाणीतले चिपाडं उचलून उकिरडयावर फेकले. मग ती वैरणीच्या गंजीपाशी आली.तिनं तीन पेंढया उपसून कोठ्यात आणल्या. कोठ्यात खवलेली कु-हाड आणली अन् वैरण तोडून जनावरांच्या पुढं टाकली. मग तिनं इकडं -तिकडं बघून गुडघ्यापर्यंतचं लुगडं पिळलं अन् थकवा आल्यासारखी ती चितमनानं भुरभुर बघत बसली. गारवा झोंबत असल्याचं तिला जाणवलं अन् तशीच भुरभुर बघत राहिली. आता अंधारल्यागत झालं होतं अन् वारं=कावदान सुरु झालं होतं..

.. जराश्यानं शेण उचण्यासाठी म्हणून ती लगबगीनं उठली अन् एवढयात शेणावरून तिचा पाय घसरला.ती भोद आपटावा तसं ढोपरावरच आपटली.तिच्या सर्वांगातून कळ निघाली अन् ' मायोव गय ... ' म्हणीत ती विव्हळतच मटकन भूईवर बसली.तिच्या डोळयातून टचकन पाणी आलं अन् ती डोळे मिटून ठणक सोसत राहिली.. इतक्यात अचानक थंडगार हवा सुटली अन् वारं- कावदान वाढलं. मग एकाएकीच जमिनीवर रट्टे हाणल्यागत किलो- किलो वजनाच्या गारा पडू लागल्या. सर्जा -राजा भेदरून कान टवकारून बघू लागले अन् चंद्री तर अस्वस्थ होऊन ओरडू लागली. कोठ्याच्या छपरावर गारा आदळू लागल्या अन् पाचएक मिनिटात गारांचा सडाच पडला.. भीतीनं तिच्या अंगावर काटाच उभा राहिला होता अन् ती जीव मुठीत घेऊन बसली होती.

गारपीट संपताच ती लगबगीनं उठली अन् कोठयाबाहेर आली तर कमरंत जीवघेणी कळ निघाली अन् तिचा जीव कळवळला. तिचं ध्यान ऊसाकडं गेलं. सारा दोन एकरातला ऊस आडवा -तिडवा झालेला बघून तिला झेंडू फुटायची पाळी आली. लगबगीनं ती ऊसापाशी आली. सारा उभा ऊस आडवा झाला होता. नुकसान बघून ती हादरूनच गेली अन् तिच्या डोळ्यात पाणी आलं. जड मनानं तिनं ऊसाला वेढा घातला. चहुकडंचाच ऊस आडवा झाला होता. मग बाजुच्या तुकड्यातल्या माळव्याकडं तिचं ध्यान गेलं. सारे टमाट्या- वांग्याची रोपं भूईसपाट झाली होती अन् साऱ्या रानात टमाटे अन् मिरच्या गारांसोबत पांगल्या होत्या.. सारं नुकसान बघून तिचा धीरच सुटला अन् ती रानात वनवाश्यागत एकटीच रडू लागली. जराश्यानं उमाळा ओसरल्यावर ती रस्त्यावर चिखल झाला असं म्हणून बांधा -बांधानंच घराकडं निघाली.

भुरभूरीतच ती जेव्हा जड मनानं गावात आली अन् तिनं नरसोबाच्या पारावरचं पिंपळाचं जुनं झाड पडलेलं बघितलं तेव्हा तिला कसंतरीच झालं. त्या झाडाच्या फांदयामधून वाट काढीत ती खालची गल्ली ओलांडून घरी आली. तिनं चपला सोडल्या अन् डोक्यावरचा घोंगता छपराच्या मेढीला अडकवून ठेवला. दारासमोर उभं राहून अंगावरचं पाणी निथळू दिलं. मग कुलूप उघडलं अन् घरात आली. आधी अंगावरचं लुगडं बदललं. केस झटकले. गार वाटू लागलं म्हणून अंगाभवती वाकळ घेतली अन् ती दारात चितागती मनानं बसून राहिली.

.. घंटाभरानं बंकटनाना आला. तो आलेला दिसताच तिच्या काळजाचा बांधच फुटला अन् तिनं गळा काढला. तिचं रडणं बघून नाना हादरलाच ! तो लगबगीन पुढं झाला अन् त्यानं तिला समजावलं. जराश्यानं उमाळा सरल्यावर तिनं रानातल्या नुकसानीचं सांगितलं तसा नाना वाचा गेल्यागत मुकाच झाला अन् शुन्यात बघत राहिला. जराश्यानं तिला नाना रिकाम्या हातांनी आल्याचं आठवलं अन् तिनं काळजीनं विचारलं,

" आन् डाला कुठयंत वं सकाळा दोडके घालूनशिणी न्हेलेल्या ? "

तिच्या प्रश्नावर नानानं नुसतं तिच्याकडं मेलेल्या नजरनं बघितलं अन् त्याचा गळा दाटुन आला.... तो काहीच बोलला नाही. तिनंच पुन्हा विचारलं,

" काय झालं सांगा की "

मग त्यानं हिम्मत धरली अन् उरावर धोंडा ठेवून म्हणाला,

" सम्दा इस्कोट केला आवकाळीनं .. आमनधपक्याच दुस्मान आला आन् मंग समदी नासाडीच झाली.. एक दोडका नीट राह्यला न्हाई .. सगदे टुकडेच झाले .. डालीचेबी टुकडे-टुकडे झाले . "

" अरे माज्या कर्मा .. " ती कपाळावर हात मारुन घेत म्हणाली अन् तिला रानातली नुकसानी आठवली. पुन्हा कष्टी होऊन ती म्हणाली,

" कोण्याबी दुकानामधी बसायाचं की वं दुस्मान सरुस्तोवर .. दीड =दोन हाजाराचा माल व्हता की माय .. " ती कसनुसं वाटून विव्हळू लागली, तसे त्याचेही डोळे भरुन आले. त्यानं तिचं ध्यान नाही असं बघून डोळे टिपले अन् तो वाचा गेल्यागत गप्प झाला. धरुन आणल्यासारखा बसून राहिला. जराश्यानं तीच म्हणाली,

" कापडं वले दिसाया लागलेतं तुमचे ... बदला बरं .. "

" मंगशिणी बदलीतो. आधी वावरात जाऊनशिणी येतो .. " त्यानं मनातला विचार बोलून दाखवला. पण ती मात्र त्याच्यावर वैतागलीच ! ओरडून म्हणाली,

" पुनाच्याला जावा की उघाड पडल्यावर . . जा आधी कापडं बदला न्हायतर दुखणं यायचं .. चा करते घोटभर. मघापसून हीव भरल्यावनीच झालंया ... "

तो काहीच न बोलता गुपचूप घरात गेला अन् दुसरे कपडे घालून आला अन् छपरात निवाऱ्याला भिंतीला टेकून बसला. तिच्या हालचालीकडे बघत राहिला. ती लगबगीनं चहाच्या तयारीला लागली. तिनं चूल पेटवून आधण ठेवलं अन् चहा उकळताच स्टीलच्या ग्लासात त्याला ओतला आणि स्वतः लाही घेतला. चहाचा घोट घेतल्यावर तो म्हणाला,

" अगं डाला मोडूनशिणी खुळखुळा झाला निस्ता त्योंचा. दोडक्याचं तर पुसूच नकू. चार -चार बोटावूनी टुकडे झालते बघ...आन् खैर झाली आज बघ,मरता- मरता वाचलो.. "

"आता माय ! काय झालतं की ? " तिनं आश्चर्यानं विचारलं,

" गार लागता लागता खैर झाली आन् वाचलो. न्हाय तर काई खरं न्हवतं बवा "

" देवा खंडुबाराया, तुजी किरपा रं बाबा .. " असं म्हणीत तिनं देवाला हात जोडले. त्याला विचारलं,

" काय झालतं ? "

" दुकानापुढी बसलो व्हतो.. तर त्या कावदानामधी एक गार जवळच टिपकून आली परीक लागली न्हाई, तर उलशीक बाजुला पडली .. न्हायतर त्या रट्ट्यानं जीव जायचंच काम व्हतं,परीक आज खंडूबाचा वार व्हता म्हणून बचलो .. " एवढं बोलून त्यानं खंडोबाच्या नांवानं मनातल्या मनात 'येळकोट ' केला अन् गप्प झाला. ती काही न बोलता त्याच्याकडे बघत राहिली.जराश्यानं ती चहाचं भगुणं घेऊन उठू लागली तर तिच्या कमरंतुन कळ निघाली अन् ती ' माय गय ' म्हणीत कण्हली. घाबरूनच त्यानं विचारलं,

" काय झालं गं कण्हायला ? "

" मघा कोठयामधी पाय घसरून ऐन टिचरावरच आदळले की ... " ती कण्हत म्हणाली.

" अरे देवा, काय घडघड म्हणावी .. " तो म्हणाला.

ती कांहीच न बोलता न्हाणीत भगुणं ठेवून आली अन् पुन्हा छपरात येऊन बसली. बाहेरच्या भुरभुरीकडं बघत मग ती कसनूशा तोंडानं म्हणाली,

" ही इगीन कवाशिक थांबंतया की .. "

" त्येचा काय नेम सांगावा .. लुस्कान कराया आलंया ती ..

" नाना पावसाकडं बघून म्हणाला.

" लुस्कानीचं काय बोलावं माय ? सम्दा ऊस आडवा झालाय की .. " ती स्वतःलाच बोलल्यागत म्हणाली अन् गप्प झाली. मनोहरची आठवण येताच तिनं विचारलं,

" मनहर आल्ता का वं तुमच्यापशी ? "

" न्हाई की, त्या इगीनात बसला असंन कुठंतरी निवाऱ्याला .. "

" कसा काय यीनाय की घरी म्हणावं ... कुठं बसलाया कुणास ठावं .. " काळजीनं ती म्हणाली.

" काय म्हाईत कुठाय ती .. "

" आन् मंग उपाशीच हाऊत का ? आता माय, मपल्या धेनातच नाही आलं ... आता करते हिंगं सैपाक . " घाबरून काळजीनं ती म्हणाली.

" भूकच न्हाई गं .. जेवाय यीन सांच्यालाच .. आद्यावल रानातून येतो जाऊनशिणी " नाना म्हणाला.

" मनहर आल्यावर जा मंगशिणी .. " ती म्हणाली.

मग दोघंही गप्प झाले अन् पडणाऱ्या भुरभुरीकडं पाहत राहिले. घडीभरानं अचानक मोटरसायकलवर राजाभाऊ आला.त्यानं गाडी उभी केली अन् ताड- ताड छपराकडं चालत आला. त्याला एकटयाला बघून नाना अन् सारजाबाई दोघंही बुचकाळ्यात पडले. त्यांचं काळीज धडधडू लागलं.नानानं त्याला घाबरुनच विचारलं,

" काय रं राजाभाऊ, मनहर कुठाय ? "

" नाना, मनहरचा ॲक्सिडन झालाय अन् त्येला दवाखान्यात ॲडमिट केलंया ... " राजाभाऊ एकदमच म्हणाला अन् सारजाबाईला धक्काच बसला.तिनं एकदम गळाच काढला.तिच्या रडण्याच्या आवाजानं शेजारी -पाजारी भराभरा गोळा झाले.तिच्या रडण्यानं नाना परेशान झाला अन् तो चिडून बोलला,

" अगं काय झालंय ती ऐकू तरी दे की आधी .. "

नाना चिडल्याचं बघून तिनं आवाज कमी केला. मग राजाभाऊच म्हणाला,

" नाना,मगाच्या गारायच्या झपक्यात टमटम पलटी झाली म्हणं सावरगावच्या शिवारात .. तिघं बेसूद हाईतं म्हणं ... "

" मनहरला कुठं लागलंय रं ? " तिनं मध्येच विचारलं.

" तुमी निगा बरं लटकून आधी . " राजाभाऊ तिच्याकडं दूर्लक्ष करीत म्हणाला.पण त्यानं मनोहर बेशुद्ध असल्याचं काही सांगितलं नाही. यावर तिनं त्याला पुन्हा विचारलं,

" मनहरला त्वा बगितलंस का रं वाघा सोता ? "

" समद्याली बगितलंय गं काकू म्यां .. आटपा बरं लटकून " राजाभाऊ म्हणाला.

राजाभाऊ नेमकं कांही सांगत नसल्याचं बघून पुन्हा तिनं मोठयानं गळाच काढला. विव्हळतच ती रडू लागली. तिचं बघून

नानाचेही डोळे पाणावले. शेजारच्या बायका तिची समजूत घालत होत्या, पण तिचं रडू कांही थांबत नव्हतं. एवढ्यात तिची दातखिळीच बसली अन् ती अर्धवट बेशुद्धच पडली. कुण्यातरी बाईनं तिचं नाक दाबलं अन् तिची दातखिळी उघडली. तिनं पुन्हा गळा काढला, पण नानानं तिच्याकडं ध्यान न देता स्वतः ला सावरलं अन् बोलला,

" कोणच्या दव्याखान्यात अँडमिट केलंया त्येनला ? "

" देशमुखाच्या दवाखान्यात ... " राजाभाऊ म्हणाला.

नाना तडक घरात गेला अन् त्यानं पेटीतले पैसे घेतले. बाहेर येऊन प्रभावती वहिनीकडं बघून म्हणाला,

" वैनी, तिच्याकडं ध्यान ठिवा . म्या येतो . "

अन् तो पायात प्लास्टिकचा बूट घालून तडा -तडा निघाला. तो जात असलेला बघून सारजाबाई बायकांमधून उठली अन् विव्हळतच त्याच्या मागं निघाली. नाना थांबून तिला म्हणाला,

" तू कशाला यायलीस, बस की घरीच .. "

" मला कसं यकलीला घरी बसू वाटंन माय .. " ती रडतच म्हणाली.

तसं कोणीतरी म्हणालं,

" नाना, येऊ द्या काकूलाबी संगं .. "

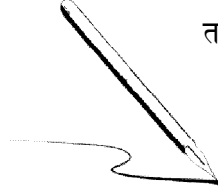
नाना जागेवरच उभा राहिला, तशी सारजाबाई लगबगीनं घरात गेली. तिनं वायरच्या पिशवीत कांही सामान घेतलं अन् घराला कुलुप लावून आली. एवढ्यात रस्त्यावर बजरंगचा अँटो येऊन उभा राहिला. नाना, सारजाबाई, राजाभाऊ अन् भावकीतला संतू अँटोत बसले अन् अँटो भरधाव वेगानं माजलगावच्या दिशेनं निघाला...

शब्दशिवार कथा विशेषांक

.. .. आता आभाळ अधिकंच भरून आलं होतं अन् भुरभुरही
सुरु होती ...

उमेश बळीराम थाटकर,
कालिकानगर, माजलगाव
ता. माजलगाव जि. बीड
पिन : ४३११३१

कशासाठी. ...? पाण्यासाठी. !

दिवे लागण झाली होती. तिन्ही सांजा टाळून गेल्या. होत्या गावातील वीज ही गायब झाली होती. घरातील दिवे तेलाच्या वातीवर तेवत होते गावात भयाण शांतता पसरली होती. ती शांतता भंग करणारा मुले रडण्याचा आवाज कुठून तरी येत होता. मध्येच कुत्र्यांचे बेसूर भुंकणे चालू होते. आकाशात मिट्ट काळोख पसरला होता त्या काळोखातून टिटवी चा भयाण कर्णकर्कश आवाज शांतता भंग करत होता. वातावरण चिरत होता.

महारवाड्यात पुन्हा एक बालक दगावल्याची वर्दी घेऊन शिरपा पाटलाकडे आला होता. महारवाड्यात रोजच कोण ना कोण मरत होते. आज शिरपा त्याचाच सांगावा घेऊन आला होता.

"कार शिर्पा काय झालं?"

दौलतीच एकुलते एक मूल गेलं.

आरं माणूस तो मरायचाच .

पर पाटील लहान मुलं हाय ते, आन ते बी ताप येऊन मरतया.

काल शिव्याच, परवा तात्याच, आन आज दौलतीच सरकारात कळवा तरी तेवढं.

"दा टाइम झालं पर तिथ भी कोण दखल घेत नाय सगळं पैक्याच काम झालया बग, काय तरी बघातुया तू जा".

शिरपा हिरमुसला होऊन परतला मनात पाटलाच्या बेबंद शाहीला शिव्या हाडसत गेला. "कोणतं पाप केलं आपण

कुणास ठाऊक महारांना पानवठा वेगळा. शिवाशिवी मोठी पोराबाळांना खेळवल्यालं चालतय पण घरात गेल्यावर घर बाटतं, शेतावर काम केल्यावर शेत नाही बाटतं. मात्र घरात गेल्यावर घर बाटतय." शिरपा विचार करत होता काय हे जीवन? पाणवठा बंद म्हणून गावाच्या शेजारी विहीर खोदली उन्हाळ्यात ठीक पण पावसाळ्यात अरे देवा त्याच्या अंगावर काटा आला पावसाळ्यात गावातील सार पाणी वाहून जातंय आणि महारांच्या विहिरीत गोळा होतंय विहीर कसली एक खड्डा होता. ज्या खड्ड्यातील पाणी जनावर पीत नव्हती ते पाणी महारांनी प्यायचं हिरवं कच्चा पाणी त्याला शेणाचा वास सरकारी मानस यायची बाटलीत पाणी घ्यायची पुढे काहीच नाही साथीचे रोग यायचे काविलीत किती पोरं गेली काही गणित नाही शिरपा बाटेत चालता चालता सारं आठवत होता. बायांच्या रडण्यांच्या आक्रोशाने शिरपा भाणावर आला. पण त्याचे डोळे ओले झाले. काय करावं सूचत नव्हतं. तो एका दगडावर बसला विचार करू लागला. "असं गप्पा बसून चालणार नाही. जवळ जवळ आठ दा मौले देवा घरी गेली. काही आंथरूनात खिळली होती. कधी डोळे मिटतील सांगता येत नव्हते. त्याच्या डोळ्यापुढे भविष्य नाचू लागले. महारवाडा तरी शिल्लक राहील काय?.

शिरपा आताच शहरातून शिक्षण घेऊन आला होता. भारत स्वतंत्र होऊन पंढरी व्हायला आली तरी दलित अजून गुलाम आहे. हे शल्य त्याला टोचत होते. पण कोण बोलणार हा यक्ष प्रश्न होता. दलितांनी काम करायचं, ढोर मेहनत करायची, पाटलाचा मळा फुलवायला. भात पिकवयचं खळी काठोकाठ भरायची. पण त्याच कष्टाकर्याच्या घरी मात्र भयाण अंधार होता.

महारवाड्यात साथीच्या योगाने मूलं दगावतात. असे काही दिवसांनी आरोग्य विभागाचे पत्र आले. काही सवर्ण जातीतील लोकांनी सभा बोलावली व महारांना पाणवठा मोकळा करावा असा प्रस्ताव सभे

पुढे ठेवला.पण वेगळी जात वेगळा पाणवठा हे खुळा काही ठकक्यातून जाईना.झालं सभा संपली पण निर्णय कुठलाच नाही.

आज मामलेदार कचेरीतून दोनचार माणसं आली होती. हिरीच्या पाण्यात दोष हाय पण फायदा काय पाटील ऐकायला तयार नाही. महारवाड्यात आज पुन्हा कोणीतरी दगावल होते. पण रोज मरेपर्यंत त्याला कोण रडे.पाण्यात अतीसार काविळीचे विषाणू होते आणि त्यातच लहान मुले दगावतो होती.

आज शेवंता घाईघाईने कामावर निघाली होती. तिचं बाळ तापाने फणफणलं होतं पण तसंच त्याला दैवाच्या हवाली करून ती कामावर निघाली. काम म्हणजे मोलमजुरी ती पण पाटलाच्या शेतावर घरात काहीच नव्हतं बाळाला डॉक्टर कडे जाण्यासाठी पैसे तिच्या कडे नव्हते. आज काम करून जे पैसे येतील त्या पैशातून ती बाळमनावर उपचार करणार होती. दिवर तिचे कशावर लक्ष नव्हते. दिवस कसा ढलतोय याची ती वाट पहातो होती. ऐन वेळी पाटलाचा मुलगा सुदाम्या तिथं टपकला. शेवंताला काम लाऊ लागला दिवस पार मावळला. तसा सुदाम्याने शेवंता बरोबर लगट करू लागला .ती विणवू लागली.खोटं खोटं सांगू लागली."मी बाहेर हाय."पण सुदाम्या काहीच ऐकायला तयार नव्हता. बोंबलत ठोकावी तरी पंचाईत. कुणाला बोलवावे तरी पंचाईत. कारण उद्या मजुरी मिळाली नसती .कशी तरी सुदाम्याच्या मगरमिठीतून तिने स्वतःची सुटका करून घेतली.जी धूम ठोकली ती घरीच. शेवंताला नवरा दामा आज लवकर आला होता. शेवंता आल्या बरोबर दामाच्या कुशीत घुसून ढसाढसा रडायला लागली. ती रडत होती आपल्या गरीबी ला आपल्या असहायतेला,स्वतःच्या आठराविश्व द्रात्रीद्वाला.तीने सारा घडलेला प्रकार दामाला सांगितला.दामाला आगोदर च तापला होता. त्यात ही डागणी मिळाली.

तो खवळला घायाळ वाघांचा सारखा चरफडत त्याने आपल्या फरशी कुर्हाडीला हात घातला रंद कपाळ, राणीची खुंटं वाढलेली, धोतर

अंगात बाराबंदी,धिप्पाट देहाचा भरदार छाती दंडावरील बेडक्या तट्ट फुगलेल्या,हातात पितळी कडा, डोक्यावर केसांची खुंट वाढलेली. असा हा भयानक काळपुरुष हातात लखलखीत फरशी कु-हाड.पहाणा-याची धडकी भरावी असा हा आवतार. शरीरातील रक्त त्याच्या डोळ्यात उतरलं होतं झपाझप पावलं टाकत तो पाटलाच्या वाड्यावर निघाला. शेवंता समजावत होती. पण दामाला काही ऐकण्याच्या पलीकडे होता.तो थेट वाड्यावर पोहचला.आणि वाघांचा सारखा गरजला.

"ये सापाच्या औलादिच्या पाटला भाहीर ये"

वाघाला कोल्हाने ललकारावे आणि वाघाने विजेसारखे गुहेतून बाहेर यावे तसा पाटील सापासारखा फुत्कार टाकत बाहेर आला. "काय रे ये दामाच्या काय झाले कोकलायला"

"तुझं कार्ट कुठं हाय?"

"का रं" ? पाटील गुर्मीत गुरगुरला.

" वा रं पाटला हिरीत महारानी पानी भरलं तं हिर बाटती,मातूर महाराजांच्या बायका भोगताना तुझा बटा कुठं रं जातू ?"दामाला वाघांचा सारखा गरजला.

"जा वाटेल ते कर,उगा मांजरासारखे सारखा गुरगुरला करू नंग
"पाटील सहज म्हणला.

"पाटला एक डाव तुझ्या काट्याला सोडतुया पण पुना कंच्या लेकी सुचनांच्या वाट्याला तुझं कार्ट गेलं तर जशी फाटकी चिरतो ना तस्साच त्याला उभा चिरून ठिवीन लक्षात ठिव"दामा पुन्हा फुत्कारला.

"भैरूबाची आण घेऊन सांगतू पुना माझ्या बायकोच्याच काय पण कुणाच्या रस्त्याला गेला तर दुसरा दिवस पहायला तुझं पोर जित्ता - हाणार न्हाय. समजावे त्याला."पुन्हा त्याने राग तोंडातून बाहेर काढला.

"आरं जा रं अशी किडूक मिडूक मांजरं लय आवडी येत्यात."पाटील आपल्या पाटीलकीच्या तोर्यात म्हणाला.दामा भरल्या

रागाने महारवाड्यात निघाला रागाने लाल,डोळ्यात रक्त तरळत होतं.घामाने अंग डबडबले होते. हातात नंगी कु-हाड पार भायानक आवतार दिसत होते त्याचे भायानक रूप पाहून धस्स व्हावं . पण उलट्या काळजाच्या पाटलाला काहीच वाटले नाही.

शेवंताचा हात पाटलाच्या सुदाम्याने धरला बातमी गांव भरभर गावभर पसरली. तशी ती शिरपा च्या पण कानावर गेली. पण तो आज शांत होता.तो शहरात शिकून आताच आला होता. किती हे अत्याचार, किती सहन करायचे.दामाच्या कृतीने पाटील अजून चौताळला होता.दलितांच्या विहीरी शेजारी मुद्दामच गावातील लोक शेण टाकत होते. पूर्ण पाणी शेणमिश्रित झाले होते. महारवाड्यात मुले म्हातारी माणसं मारण्याचे प्रमाणात वाढ झाली होती. पण कोण काय करणार? शिरपा ची बुद्धी हे सारं पाहून क्षीण होत होती. पण यातून काही तरी मार्ग शोधयला हवा.महारवाडा वाचवायला हवा.तो विचार करू लागला प्रश्न शांततेने सुटणार नाही."ठोशास ठोसा "हेच त्यावर उपाय. पण परिणाम काय होणार? पण परीनामांचा विचार केला तर महारवाडा शिल्लक पण रहाणार नाही. चला, ठरलं संघर्ष करावे लागले तरी बेहत्तर पण पाटलाच्या बेबंदशाही विरुद्ध लढाई करायची. पण शांततेचा मार्ग आधी वापरायचा मग निर्वाणीची भाषा.त्याने महारवाड्यातील टारगट मुलांना हाताशी धरले.तरुण डोकी भडकली. त्याने त्यावर तेल ओतले तरुण मूलं "मारा मरू" ची भाषा वापरू लागली. पाटलाचा अत्याचार त्याची बेबंदशाहीचा पाढा पोरांसमोर वाचला तरुण डोकी भडकली. ते पाटलाच्या विरुद्ध लढाई करायला तयार झाले.त्याने रणनीती तयार केली. आराखडा तयार झाला. सुरुवातीला त्याने शिब्या तात्या,सखा नाना, पांडू दादा, महारवाड्यातील बुजुर्गाना घेऊन पाटलांचे घर गाठले.काकूळतीला येऊन. महारवाड्यातील पाण्यासाठी चे दैन्य पाटलाला सांगितलं.पाय धरले.पण दामाच्या कृतीवर नाराज पाटील

आजून भडकला." पाहू,चावडी बोलवून घेऊ.".गावकरी निर्णय घेतील तो निर्णय. गांव काय माझे एकट्याने नाही.काही ही तोडगा न निघता बोलणी संपली.

महारवाड्यातील लोकांची सभा भरली. शिरपा बोलू लागला."काय करायचं?" "अशीच चिल्ली पिल्ली मरू द्यायची की मारामारी? "मारामारी! मारामारी! !आवाज वाढला.बाया बापे सारे खवळले. शिरपाने गाण तात्या करवी निरोप पाठवला .पाणवठा सा-यांचा आहे. तो खुला करा,नाही तर आम्हाला तो मोकळा आहे. ! निरोप घेऊन गेलेल्या गाणा तात्याने पाटलाच्या हातून एक थोबाडीत खाल्ली. पाटलाचा पार चढला. तो रागाने लाल झाला.तो तोषाने गाण तात्याला म्हणाला "जा सांग तुझ्या महारवाड्यात रक्त चे सडे पडले तरी चालतील पण पाणवठा बाटू देणार नाही. साले दीडदमडीचे पाटलाला चॅलेंज करतात. या म्हणावं पाटील तयार आहे. "

लगेच पाटलाने तातडीने निरोप गड्या बरोबर पाठवला."पाणवठ्या शेजारी जरी दिसलात तरी मुडदे पाडीन".

शिरपाने पाटलांचे आव्हान स्वीकारले. दुसऱ्या दिवशी त्याने दहा पंधरा पोरं संगें.पाणवठा गाठला.पाटील वाट पहात बसला होता. शिरपा नि पोरं जवळ जाताच हाणामारी झाली. लाठया काठ्या बाहेर आल्या. पाटलाने वीस पंचवीस तालमितोल पोरं आणली होती. तुंबळ हाणामारी जुंपली शिरपा ची पोरं रक्ताने लाल झाली .दामा पुढे होता टाळकं फुटून भळाभळा रक्त वाहू लागले. शिरपाने थोडे नमते घेतले. वीस पंचवीस पैलवाना समोर आपला निभाव लागणार नाही ओळखून माघार घेतली. दामा मात्र खवळला होता.डोळे रक्तने लाल व्हावे. तसे झाले होते. जेवला सुध्दा नाही. तो शांत झाला. वादळापूर्वीची शांतता पसरली होती. त्याने फरशी काढली तीला तो दगडावर घासू लागला. चमकणार्या फरशीवर त्याचा राग दिसत होता. शेंवंता त्याला शांत करत होती झालं

गेलं विसरून जा.विणवत होती. तो एक ना दोन आगदी शांत. ती जखमेवर हळद तेल लावत होती. कुठे गरम मीठ फडक्याने बांधून व्रण शेकवत होती. ती पाटलाला शिब्या घालत होती. दामाला बोलते करत होती पण दामा फरशीला धार लावत होता. पुढे काही तरी भयंकर होणार हे ती जाणून होती. तिनं घाईघाईने जेवण बनवून दामा ला खायला घातलं."त्या पाटलाचा मुजरा बसिवला".म्हणून बोटे मोडू लागली. दामा एकदम शांत. फक्त त्याची फरशी कुर्हाड पहात होता. रात्र झाली. तो फक्त शांत होता. शेवंता त्याला विसरून जा सांगत होती. पण तो ठाम होता आपल्या निर्णयावर त्याच्या मनाने घेतलेला निर्णय 'पाटलाचा काटा काढायचा'. उद्या चा दिवस पाहू शकणार नाही. आपले बाळ पाण्याने गेले. त्याला अतीसार झाला. आज दोघंच. मागेना पुढे कुणी नाही. हे सारे त्या पाटला पायी त्याला जितका सोडणार नाही. फरशीला धार देता देता तो विचार करत होता.पण शेवंताला तो काहीच बोलला नाही. तो वाट पहायची होता.गडद काळोख होण्याची.

आज आमावस्या मिट्ट काळोख पसरला होता. महारवाड्यात भयाण शांतता पसरली होती. रातकिड्यांची कीरकीर वातावरणातील शांतता चिरत कानावर आदळत होती. कुत्री बेसूर भुंकत होती.टिटवी गावावर टि टिव्हा... टि टिव्हा ..करत बेसूर ओरडत होती.शेवंताने पटापट अंथरुण केले दोघे झोपली दामा विचार करत होता.मध्यरात्र झाली दामाला डोळा लागला. आणि कही वेळात जाग आली .पहातो तर काय शेवंता अंथरुणावर नव्हती.ती कुठे गेली? असा विचार न करता तो चोर पावलांनी पाटलाच्यावाड्यावर निघाला. हातात नंगी फरशी चकचक करत होती.पाटलाच्या गड्यांना चुकवत चुकवत तो पाटलाच्या खोलीत पोहचला.दामाला वाड्याचा कानाकोपरा माहित होता. कारण दामा पाटलांकडे सालबंदी होता. फाटकी फोडणे हे त्याचे काम.गुपचूप तो खोलीत घुसला.तेलाच दिवा जळत होता.तो एकदम जवळ गेला.एका फटक्यात पाटलांचे काम तमाम करायचे म्हणून तो जवळ फरशी उगारली

आणि वार करणार इतक्यात तो चक्रावून गेला.पाटील रक्ताच्या थारोळ्यात पडला होता. डोळे उघडे होते. पण तो काळ नीद्रा घेत होता.तो चक्रावला "हे कुणी बरे केले असेल.?"तो विचार करू लागला. "पण झालं ते बेस झालं"म्हणून खूप झाला. "चला पळा"असं म्हणून तो बाहेर पडू लागला. एव्हाना बराच वेळ झाला होता. तो बाहेर पडणार तोच पोलिसांच्या गाडीचा सायरन त्याच्या कानावर घुमू लागला. तो बाहेर पडणार तोच गाडीच्या प्रकाशझोतात त्याचे डोळे दिपले.काय होतंय हे कुळण्याच्या अगोदर गाडी थांबली. गाडीतूनदोन पोलिस हवालदार शेवंताला घेऊन गाडीतून बाहेर आले. त्याचा डोळ्यावर विश्वास बसेना. त्याच्या हातातीलफरशी खाली पडली तो घाईघाईने पुढे झाला. दामाला पाहून पोलिस क्षणभर थांबले. तोवर शेवंता पुढे झाली.

"शेवंते अगं काय झालं? "दामा आश्चर्याने म्हणाला.

"धनी तुमचं काम म्या केलं"

"अगं पर हे पोलिस तुझ्या हातात बेड्या "

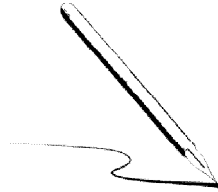
"काय न्हाय धनी,म्या ह्या शेवंता नं पाटलाचा खून केलाया".

"अगं पर का"? म्या जितका हुतू की.!

"धनी म्यास्त्री ठावं व्हतं.तुमी पाटलाला जिता सोडणार न्हाई. मंग म्याच ईचार क्यला तुमच्या परीस म्याच पाटलान्सी मारायचं न जेलात जायचं,अवं तुमी जेलात गेलासा तं ही सैतान मना जगू देतील व्हय?तो सुदाम्या कितीदा अंगाला झोंबला.त्या पाटलानं किती दा पदर धरला.म्या तुमस्त्री न्हाई बोल्ली कंदी.तुमी गरम डोळ्याचं नगं ते करून बसत्याल म्हणून सोसलं एकटी नं पर आज तुमी पाटलाला फाडाल हे म्या ओळखलं नं म्हणलं चला आपणचं तुमच्या अगोदर काम करावं म्या कुणाच्या तोंडाकडं बघायचं तो सुदाम्या सोडली अगस्ती मना?.त्या परीस तो जेल बेस तिथं म्हणलं पाटील नसतो.शिवा शिवी नसते, की येगळा

शब्दशिवार कथा विशेषांक

पाणवठा नसतो.बाय माणसं लय सुरकसीत असत्यात.म्हणून म्हणालं करावा पाटलाचा खूण आपणच करावा. "ती भरभर सांगत होती. रडत होती. "म्हारवाड्यात जाऊन सांगा .शेवंताने पाटलाचा खूण केला.बघा झाला पाणवठा मोकळा तर ठीक न्हाई तर प्या त्याच डोक्यातली पाणी. "शेवंता मोकळे पणे सांगत होती. पण दामाच्या डोळ्यात पाणी होते. एव्हाना पाटलाच्या बाँडीचा पंचनामा झाला. शेवंताच्या हातात बेड्या होत्या. शेवंता गाडीत बसली.गाडीचा दरवाजा लागला गाडी सुसाट निघाली.दामा गाडीच्या प्रकाशझोता कडे पहात राहीला त्याच्या डोळ्यापुढे घट्ट अंधार पसरला. तो जड पावलाउनी महारवाड्यात निघाला. जाताना विचार करू लागला हे सारं कशासाठी? दामाच्या मनाने उत्तर दिले पाण्यासाठी दामा पाण्यासाठी. !!

प्रा.धनाजी जनार्दन बुटेरे

मु. पोई ,पो.वाहोली.

ता.कल्याण जि.ठाणे 421103

विठ्ठल विठ्ठल

पहाटेची वेळ होती.पूर्व दिशेला रंगांची उधळण झाली होती.पक्ष्यांचा किलकिलाट सुरू होता. गाईच्या गोठ्यातून वासरांचे हंबरने कानावर येत होते. वसंता उठली होती. तिने लाकडांची जमवाजमव करून चूल पेटवली होती. चुलीवर आंघोळीसाठी पाणी ठेवते.पाणी तापणार तोवर वसंता घर-अंगण झाडू लागते. तोच अंगणात साखरबाई घेऊन म्हणते,

" वसंता ,आवरले नाही का तुझे अजून ? चल लवकर वेळ झाली."

" वहिनी , आलेच लगेच. पीठ संपलं होतं रात्री घरातलं. रात्री खूप वेळ पर्यंत मी बाजरी दळत होती,म्हणून पहाटे मला जाग आली नाही."

" बरं.. बरं. आवर लवकर आणि ये "

असं म्हणून साखरबाई निघून गेली.

लगबगीने वसंता आंघोळीला बसते.

गावातली बाकी मंडळी राम मंदिरात जमा झाली होती. वसंताच्या हातात एक डबी असायची, तिच्यात नेहमी बुक्का असायचा.

वेडू आबा खैरनार, हरीबाबा शिंपी, साखर बाई, गोपाळ तात्या मालपूरे, गजानन मालपूरे, बाळू मालपूरे, निंबा बापूजी आधी मंडळी प्रभात फेरीची तयारी करतात. टाळमृदुंगाच्या गजरात प्रभातफेरी राम मंदिरा पासून गणपतीचे दर्शन घेऊन जुने रेशन दुकानापासून मधूकर वाणी यांच्या घराकडून जुने पेंटिंग प्रेस यामार्गे पुढे मोठा दगड, नामदेव मानके यांच्या घरापासून छोट्या भोळीतून, हिलाल माळी यांच्या अंगणात येऊन प्रभातफेरी पुढे दगा मानके यांच्या अंगणात येते. सिताराम चौकात आता प्रभात फेरी आली होती. अंगणात खाटेवर झोपलेली मंडळी हरिनामाचा गजर ऐकून उठू लागतात. काही गावातली माणसं ह्या मंडळींना बघून हात जोडू लागतात.

आता प्रभातफेरी सिताराम चौकातून धाडरे रस्त्याच्या दिशेने निघते. प्रभातफेरी इंदिरा नगरीमध्ये येते, फिरते. तसेच धाडरे रस्त्याने पुढे बस स्टॅण्डच्या दिशेने प्रभातफेरी जाऊ लागते. मध्येच काही माणसं प्रभात फेरीमध्ये सामील होत होते. अखंड हरी नामाचा जप कानावर पडल्यावर झोपलेली मंडळी, या आवाजाने उठत होती. जुन्या-जाणत्या लोकांची आदरयुक्त भीती गावातल्या लोकांना होती. काही महिला अंगण झाडत होत्या तर काही महिला सडारांगोळ्या टाकत होत्या. हळूहळू सारं गावं जागं होतं होते. काही लोकं अंगणात बसून दंतमंजनाने दात घासताना दिसत होती, चुलीच्या तोंडात लाकडं कोंबत होती. आंघोळीसाठी पाणी तापवत होती. त्या लाकडांचा धूर गल्लीत पसरत होता. कधीकधी तो धूर प्रभातफेरी करणाऱ्या मंडळींच्या चेहऱ्यावर येत होता. डोळे चोळत चोळत ही मंडळी हरिनामाचा गजर करत, आधीपेक्षा जास्ती वेगाने त्या अंगणातून वेग वाढवून ते धुराचे अंगण लवकर मागे टाकत होते. काही नुसतेच रस्त्याच्या कडेला उभे राहून प्रभातफेरीकडे, त्या मंडळींकडे बघून हात जोडत होते. प्रभातफेरी पुढे जात होती, ती

आता विक्रम आप्पा यांच्या पुतळयाजवळ येते. त्यानंतर प्रभातफेरी पुढे जुनी पाण्याच्या टाकीकडे येते. आता ते होळी चौकाकडे जाणाऱ्या रस्त्याला लागते. मुरली शेठ वाणी यांचे दुकान लागते. आणि थोडे पुढे गेले की त्यांचे घर लागते. मग त्या गल्लीत जाऊन डाव्या हाताला सरळ प्रभातफेरी पुढे सुपडू काकडे यांच्या घराजवळ येते. प्रभातफेरी पूर्व दिशेला कलाल यांच्या अंगणातून पुढे पुढे आधार आण्णा सुतार, वाल्मिक आण्णा सुतार यांच्या घराजवळ येते. हे मंगल कार्यालय आणि हे पटांगण म्हणजे - होळी चौक. कृष्णादादा यांच्या घराच्या अंगणातून डाव्या दिशेने पुढे राम मंदिराच्या दिशेने प्रभातफेरी पुढे जाते. दत्त वाणी यांच्या घरापासून रेशन दुकानाच्या मागच्या बाजूकडून राम मंदिराच्या अंगणात प्रभात फेरी येते. इथेच प्रभातफेरी पूर्ण होती. कोणी काहीही म्हणो, पण वसंताच्या मुखात फक्त " विठ्ठल विठ्ठल "नामाचा जप अखंड चालू होता. आणि प्रत्येकाच्या कपाळाला बुक्का लावणे हे वसंताचे चालू होते.

वसंता घरी येते. मोतीराम पाटील(वसंताचे पती) यांना गणपती मंदिर, राम मंदिराकडे दर्शनाला जाण्याची घाई होते.. पण वसंता म्हणते

"थांबा थोडं ,मी चहा ठेवते. चहा घ्या आणि मग दर्शनाला जाऊन या.."

"बरं बरं ठेव लवकर चहा." असं म्हणून ते पलंगावर बसतात.

वसंता चहा देते आणि लगेचच स्वयंपाकाला लागते. कारण तिला ही शेतात कामाला जायचे होते. कारभारी वसंताचा मोठा मुलगा आंघोळीला बसला होता.

नऊ साडेनऊ वाजले होते. सकाळी सकाळी भिकारी अंगणात येतो आणि म्हणतो,

"आई sss मला भूक लागली. मला काहीतरी जेवायला वाढ माय

..."

वसंता हे शब्द ऐकून, स्वयंपाक सोडून बाहेर येते. आणि बघते तर काय ? एका पायाने अपंग असलेला भिकारी आपल्या दारात येऊन उभा आहे.हे बघून वसंता म्हणते,

" बाबा ,ये बस थोडा ..."

तो बसतो .वसंता त्याला चहा देते. तो चहा पितो. कारभारी हे सर्व बघत होता.गरम गरम भाकरी वसंता ताटात येऊन येते. सोबत दूध देते. तो दुधात भाकर मोडून बकाबका खाऊ लागतो.तो किती दिवसाची भूक पोटात घेऊन फिरत होता ??? हे देवालाच माहीत होते. पोट भरल्यावर तो म्हणतो ,

"आई SSS बस आता माझे पोट भरले ..!"

हे ऐकून वसंता बाहेर येते

" बाबा एवढ्यात तुझं कसं पोट भरलं रे ?"

"आई ,आज जणू मी माझ्या आईच्या हातची भाकर खाल्ली, असं वाटलंय"

"तू आता कुठे जाणारे ?"

"आई हे जगच आता माझे घर आहे"

" तू कुठला रे बाबा ? आणि कुठे फिरतोय ? आणि तू भिकारी नाही वाटत मला .."

हे ऐकून त्या भिकाऱ्याच्या डोळ्यात अश्रू येऊ लागतात.

" कशाला रडतो रे बाबा ?अजून दोन भाकरी तुला बनून देते.बस थोडा दुपारी खा. निवांत कुठे तरी बसून."

"आई नको मला पोट भरले माझे.."

" अरे घे रे बाबा .कोठेतरी आडोशाला बसून खाऊन घे "

"आई नको मला.."

हे म्हणताना तो पुन्हा रडू लागतो आणि आईला सांगू लागतो ,

" आई माझ्या गावात सात वर्षांपूर्वी पटकीची साथ आली होती. माझा संसार सुखाने चालू होता.बघता बघता बायकोपोरं त्या साथीच्या आजारात पालापाचोळा गत उडून गेलेत .मला अर्धांगाचा झटका आला. अर्धांगवायू झाला. काम होत नाही पोटासाठी पाय ओढत फिरतो गावोगाव ...."

" बाबा रडू नको .या दोन भाकरी घे. दुपारी तुला कामात येतील."

हातात भाकरी घेताना तो आईचा पाय पडतो. आई डबीचे झाकण उघडून बुक्याचे बोट भरून त्याच्या कपाळाला लावते.

बुक्का लावताना आई "विठ्ठल विठ्ठल" म्हणते.आणि तो भिकारी" माझी विठू माऊली, विठू माऊली " म्हणता म्हणता पाय ओढत ओढत अंगणातून निघून जातो.

डॉ. भाऊसाहेब मिस्तरी

श्री.स्वामी रुग्णालय

मु. पो. बाजार सावंगी

ता.खुलताबाद जि. औरंगाबाद 431152

